

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
В. Н. КАРАЗІНА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Глушач Юлія Станіславівна

УДК 330.341.2:005.585

ДИСЕРТАЦІЯ

**РЕЙТИНГУВАННЯ В ІНСТИТУЦІЙНОМУ МЕХАНІЗМІ
ГОСПОДАРСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Спеціальність 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Ю.С. Глушач

Науковий керівник:

Коломієць Ганна Миколаївна,

доктор економічних наук, професор

Харків – 2019

АНОТАЦІЯ

Глушач Ю.С. Рейтингування в інституційному механізмі господарських трансформацій. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 - економічна теорія та історія економічної думки.- Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2019.

Дисертація присвячена дослідженню рейтингування в інституційному механізмі господарських трансформацій.

На основі аналізу об'єктивних чинників зміни господарських систем та інституційних перетворень, проведеного в рамках еволюційної, функціональної, інституційної та поведінкової парадигм, визначено місце та роль рейтингування в механізмі господарських трансформацій як ефективного консолідуючого інструменту, який в умовах гіпердинамічного розвитку цифрової економіки набуває властивості впливати на вибір економічних суб'єктів.

В ході дослідження виявлено та проаналізовано основні функції рейтингів:

-внутрішні: аналітична функція, яка виявляється в консолідації значної кількості інформації щодо певного об'єкту, що дозволяє визначити результат його господарської діяльності; градувальна функція, яка виявляється в упорядковуванні об'єктів рейтингування відповідно до результатів аналітичної функції;

- зовнішні: сигнальна функція, яка дозволяє користувачеві рейтингової інформації на основі отриманої суб'єктом рейтингування оцінки дістати сигнал щодо результативності функціонування об'єкту; обґрунтовуюча функція, що виявляється у використанні рейтингових оцінок для прийняття споживачем рейтингової інформації певних господарських рішень.

Обґрунтовано закономірну послідовність виконання рейтингом основних функцій, порушення якої спотворює внутрішні функції та провокує маніпуляції в процесі рейтингового дослідження.

В ході дослідження з'ясовано, що розвиток рейтингування, зміна його історичних форм обумовлена специфічністю рейтингових послуг, попит на виробництво яких залежить від кількості наявної інформації у господарюючих суб'єктів, її розподілу між ними, і виконання рейтингами похідних функцій: зниження асиметрії інформації та трансакційних витрат. На цій основі в процесі господарських трансформацій було виділено три стадії інституціоналізації рейтингування:

- в умовах абсолютної нестачі інформації починає формуватися попит на рейтингові оцінки, що зумовлює появу рейтингу як аналітичного інструменту;

- в умовах відносної нестачі інформації збільшується попит на рейтингові послуги переважно у фінансово-кредитній сфері, внаслідок чого збільшується кількість рейтингових агентств і формується ринок рейтингових послуг;

- внаслідок лавиноподібного нарощування інформації, характерного для гіпердинамічного розвитку цифрової економіки, рейтингування набуває полісистемного характеру, охопивши всі сторони суспільного життя (економічне, соціальне, культурне тощо) та всі його рівні (мега-, макро-, мікро); ринок рейтингових послуг стає глобальним, що проявляється у транснаціоналізації бізнес-активності глобальних агентств, появі рейтингових альянсів, диверсифікації рейтингових послуг тощо.

Результатом функціонування глобальної індустрії рейтингування стала велика кількість рейтингів, які розрізняються: за змістовним складом обраних параметрів; за рівнем узагальнення даних; за суб'єктом розробки рейтингу; за структурою рейтингу. Це потребувало удосконалення вже відомих теоретико-методологічних підходів до типологізації рейтингів сучасного господарства та поповнення їх новими класифікаціями з урахуванням методологічних та суб'єктних ознак, використання яких в аналізі функціонування глобальної

індустрії рейтингування сприятиме оптимізації оцінки процесів трансформаційної економіки.

Оцінка господарських трансформацій у динаміці вимагає аналізу результатів рейтингів протягом певного періоду та за їх сталим переліком. Це потребує узагальнення сучасних рейтингів у полісистему, що включає рейтинги мега-, макро-, мезо- та мікрорівня, об'єктами якої є, відповідно, регіони світу, галузі (сфери) і регіони в межах країни, окремі організації (компанії, заклади) та індивіди.

Вплив сучасної системи рейтингів на господарські трансформації має амбівалентний характер, що виявляється в одночасному спрощенні оперування значними обсягами інформації внаслідок її консолідації та, разом з тим, ускладненні споживання результатів рейтингування без наявності спеціальних знань внаслідок постійного розширення полісистеми рейтингів.

На стадії глобальної індустрії рейтингування важливою його складовою стає експертно-аналітична діяльність, яка ґрунтується на різних типах експертного знання та відтворює їх. Необхідність експертної складової в рейтинговому процесі обумовлена: складністю оцінки господарських систем; неможливістю використання виключно формалізованих аналітичних показників; наявністю у експертів спеціальних знань та можливості працювати на детальному рівні; інформаційним перевантаженням та непрозорістю доступу до інформації; потребою в зменшенні невизначеності та прогнозуванні наслідків прийняття рішень; необхідністю врахування поведінкового аспекту.

Розгляд особливостей здійснення аналітико-експертної процедури, як змісту процесу рейтингування, дозволив обґрунтувати можливість навмисного і ненавмисного маніпулювання з боку суб'єкта рейтингування процесом прийняття рішень та вибором акторів щодо напряму господарських перетворень. Чинники унормування можливості навмисного маніпулювання вибором акторів включають: спеціальний підбір даних; підбір ключових параметрів; порушення логічної послідовності основних функцій рейтингу. До чинників ненавмисного маніпулювання відноситься: спрощення реальності,

представленої в моделі рейтингу; помилки у визначенні якісних властивостей господарського феномену, який знаходиться в стадії формування; протиріччя між параметрами рейтингу і змінами об'єкту; евристики і стереотипи, які притаманні і експертам-аналітикам;

Внаслідок когнітивних меж людини та маніпулятивного потенціалу рейтингу останній перетворюється на інструмент впливу, що забезпечує передбачуваність поведінки суб'єкту без заборони вибору інших можливих варіантів (наджинг). Цей висновок дозволив обґрунтувати наявність у рейтингу, крім основних і похідних, ще й *вмінених функцій*, які реалізуються через набуття рейтингом здатності впливати на вибір акторів у здійсненні господарських перетворень, опосередковано виступаючи засобом конкуренції між суб'єктами рейтингового процесу, засобом залучення інвестицій та засобом порівняння потенціалу господарського розвитку різних об'єктів рейтингування.

Виконання рейтингом *вмінених функцій* обумовлює можливість конфлікту інтересів учасників рейтингового процесу в формі *опортуністичної поведінки*, що може проявлятися як з боку одного з учасників обміну, так і всіх одночасно: суб'єкту рейтингування (в процесі експертно-аналітичної діяльності); замовників рейтингу (в процесі визначення мети й оприлюднення результату); об'єкту рейтингування (як реакція на отриману оцінку діяльності).

Поступове перетворення *вмінених функцій* рейтингу на домінуючі спотворює виконання інших функцій, збільшує його амбівалентний характер, негативна сторона якого проявляється, зокрема, в можливості маніпулювання вибором господарюючих суб'єктів з метою отримання неправомірної вигоди.

Удосконалення інституту рейтингування з метою зменшення його маніпулятивного і корупційного потенціалу має відбуватися на рівні суб'єктів рейтингової діяльності (насамперед, через розвиток методології розробки рейтингу), на рівні регулювання рейтинговою діяльністю (розвиток нормативної бази, яка б, в тому числі, забезпечувала розвиток національних рейтингових агентств), на рівні користувачів рейтингової інформації (вивчення

суспільної думки з питань довіри населення існуючим рейтингам та поінформованості щодо методології їх розробки; формування в системі освіти когнітивних навичок з обробки результатів рейтингів в процесі їх використання).

Ключові слова: рейтинг; інститут рейтингування; функції рейтингу; полісистема рейтингів; механізм господарських трансформацій.

ABSTRACT

Glushach Y.S. Rating Assessment in the Institutional Mechanism of Economic Transformation. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, speciality 08.00.01. – Theoretical economics and history of economic thought. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2019.

The dissertation is focused on the research of rating in the institutional mechanism of economic transformations.

Based on the analysis of objective factors of change of economic systems and institutional transformations, conducted within the framework of evolutionary, functional, institutional and behavioral paradigms, the place and role of rating in the mechanism of economic transformations as an effective consolidating tool has been determined. The latter under the conditions of hyperdynamic development of digital economy acquires the properties to influence the choice of economic subjects.

In the result of the research the main functions of ratings have been identified and analyzed:

- internal: an analytical function manifesting itself in consolidation of significant amount of information on a particular object which allows to determine the result of its business activity; a grading function that manifests itself in ordering objects of rating according to the results of the analytical function;

- external: a signaling function that allows a user of rating information basing on the rating gained by the subject to receive a signal about the performance

of the object; a substantiating function that manifests itself in the use of ratings for making economic decisions.

The legitimate sequence of performing by the rating the basic functions has been substantiated. The violation of the sequence distorts internal functions and provokes manipulation in the rating research process.

The study has found that development of rating, changes of its historical forms are determined by the specificity of rating services, the demand for which depends on the amount of information available to business subjects, its distribution between them, and fulfilling by ratings derived functions: reducing information asymmetry and transaction costs.

On this basis, three stages of rating institutionalization in the process of economic transformation have been identified:

- under the conditions of absolute lack of information the demand for rating assessment begins to form, which results in the emergence of rating as an analytical tool;

- in the context of relative lack of information, the demand for rating services is increasing, mainly in the finance and credit sector, which leads to the growing number of rating agencies and formation of the rating services market;

- as a result of an avalanche-like growth of information amount that is characteristic of the hyperdynamic development of the digital economy, rating assessment becomes polysystemic in nature, covering all aspects of social life (economic, social, cultural, etc.) and all levels (mega-, macro-, micro); rating services market is becoming global, manifesting itself in the transnationalization of business activity of global agencies, emergence of rating alliances, diversification of rating services, etc.

The result of the global industrial rating functioning is that ratings have become numerous, and there have appeared different types of rating according to: the content composition of parameters; level of data generalization; subject of rating development; rating assessment structure. This fact brings forth the necessity to improve already existing theoretical and methodological approaches to typologizing

modern economy ratings, update them with new classifications taking into account methodological and subjective features, use of which in the analysis of the global rating industry functioning aims at optimizing the evaluation of economic processes.

Assessment of economic transformations in dynamics requires analysis of the results of ratings over a certain period of time as well as on their constant list. This demands generalization of current ratings in the polysystem, including ratings of mega-, macro-, meso- and microlevels, whose objects are, respectively, regions of the world, industries (spheres) and regions within the country, separate organizations (companies, institutions) and individuals.

The impact of the current rating system on economic transformation is ambivalent, which is manifested in the simultaneous simplification of handling large amounts of information as a result of its consolidation and, at the same time, complicating the consumption of rating results without the availability of specialized knowledge due to the constant expansion of the rating polysystem.

At the stage of the global industry rating its important part proves to be the expert and analytical activity, which is based on different types of expertise and also reproduces them.

The necessity of an expert component in the rating assessment process is determined by: the complexity of assessing economic systems; the inability to use solely formalized analytical indicators; the availability of special knowledge for the experts and the possibility for them to work at a detailed level; information overload and opacity as for accessing to the information; the need to reduce uncertainty and predict the consequences of decision making; the necessity to consider the behavioral aspect.

Consideration of the peculiarities of the analytical and expert procedure as the content of the rating assessment process has allowed substantiating the possibility of intentional and unintentional manipulation of the decision-making process as well as the choice of actors regarding the direction of economic transformation by the rating subject. The factors for normalizing the possibility of deliberately manipulating the

choice of actors include: special collection of data; selection of key parameters; violation of the logical sequence of the rating's main functions.

The factors behind unintentional manipulation include: simplification of the reality presented in the rating model; errors in determining the qualitative properties of the economic phenomenon under formation; contradictions between rating parameters and changes of the object; heuristics and stereotypes that are inherent in analytics experts.

Owing to the cognitive boundaries of the individual and the manipulative potential of the rating, the latter is transformed into a tool of influence, which ensures the predictability of the subject's behavior without being barred from other options (nudging). This conclusion has made it possible to substantiate the presence in the rating, in addition to the basic and derivative, some imputed functions, which are realized through the acquisition of an ability to influence the choice of actors in carrying out economic transformations, indirectly acting as a means of competition between the subjects of the rating assessment process, a means of attracting investment and a means of comparison of the economic development potential of different objects of rating.

The performance by the rating imputed functions implies the possibility of conflict of interests of the rating process participants in the form of opportunistic behavior, which can be manifested by either one of the participants of the exchange or all of them at the same time: the subject of rating (in the process of expert and analytical activity); the customer of rating (in the process of determining the purpose and publication of the result); the object of rating (as a reaction to the result of the activity assessment).

The gradual transformation of imputed rating functions into dominant ones distorts the performance of other functions, increases its ambivalent character, the negative side of which is manifested, in particular, in the possibility of manipulating the choice of economic entities for the purpose of obtaining undue profit.

Improvement of the institution of rating for the reduction of its manipulative and corruption potential should be conducted at the levels of subjects of rating

activities (primarily through the development of rating methodology), regulations of rating activities (development of a regulatory framework, which would, inter alia, ensure the development of national rating agencies), users of rating information (study of public opinion on public trust in existing rating assessment systems and awareness as for the methodology of their development; formation in the educational system the cognitive skills for processing rating results).

Key words: rating; rating institution; rating functions; polysystem of ratings; mechanism of economic transformations.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

• *Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації*

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Глушач Ю. С. Методологічні аспекти рейтингових систем оцінки конкурентоспроможності країн та аналіз їх результатів / Ю. С. Глушач // Вісник НТУ «ХП». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва – Х. : НТУ «ХП». – 2016. – № 28 (1200). – С. 55–61.

2. Глушач Ю. С. Цифрова економіка: контроверсійність змісту і впливу на господарський розвиток / Г. М. Коломієць, Ю. С. Глушач, // Бізнес Інформ. – 2017. – №7. – С. 137–143. Особисто дисертантом запропоновано підходи щодо тлумачення цифрової економіки, висвітлено суперечності можливих результатів її функціонування та визначено практичне значення рейтингів в оцінках її розвитку. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

3. Глушач Ю.С. Рейтинг як інститут цифрової економіки / Ю.С. Глушач // Інвестиції: практика та досвід – 2018. – № 18 – С. 42–47. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

4. Глушач Ю.С. Еволюція інституту рейтингування в механізмі господарських трансформацій / Г.М. Коломієць, Ю.С. Глушач // Проблеми економіки. – 2018. – № 3. – С. 165-170. Особисто дисертантом виокремлені дескриптори та етапи інституціоналізації рейтингування в процесі господарських трансформацій; визначені похідні функції рейтингів як засобу зниження інформаційної асиметрії та трансакційних витрат. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

5. Глушач Ю.С. Рейтингування країн в глобальному економічному світі / Ю.С. Глушач // Бізнес Інформ. – 2018. – № 9 – С. 13-18. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus)

6. Глушач Ю. С. Амбівалентність рейтингування в умовах сучасних господарських трансформацій / Г. М. Коломієць, Ю. С. Глушач, // Бізнес

Інформ. – 2018. – № 11 – С. 34-41. Особисто дисертантом з'ясовано амбівалентність впливу рейтингування на процес господарських трансформацій; доповнено класифікацію глобальних рейтингів сучасного господарства та запропоновано систематизацію їх в полісистему; виокремлено і систематизовано функції рейтингу; виявлено чинники маніпулятивного потенціалу рейтингів. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

• ***Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації (тези доповідей):***

7. Глушач Ю. С. Вплив інституту рейтингування на прийняття рішення в новітній економіці // Українська наука: проблеми сьогодення та перспективи розвитку: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 29-30 липня 2016 р. / ГО «Інститут освітньої та молодіжної політики»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – Одеса : ГО «ІОМП», 2016. – С.49–51, (заочна).

8. Глушач Ю. С. Міжнародні рейтинги як інструмент оцінки інтеграції країн у світовий простір // Актуальні питання економічних наук: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28-29 вересня 2018 року).– Херсон: «Молодий вчений», 2018. – С. 10–13, (заочна).

9. Глушач Ю.С. Рейтингова оцінка як засіб підвищення інвестиційної привабливості регіону // Регіон-2018: стратегія оптимального розвитку: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м.Харків, 8–10 листопада 2018 р. – С.75-80, (заочна).

10. Глушач Ю.С. Інститут рейтингування в оціночній діяльності трансформаційних процесів //Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Ужгород, 16 листопада 2018 р. – С.393-396, (заочна).

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	14
Вступ.....	15
РОЗДІЛ 1. Методологія дослідження рейтингів як складової процесу господарських трансформацій.....	22
1.1. Господарські трансформації: теорія механізмів здійснення.....	22
1.2. Рейтинги: зміст і функції.....	47
Висновки за розділом 1	72
РОЗДІЛ 2. Інституціоналізація рейтингування розвитку сучасного господарства	75
2.1. Розвиток інституту рейтингування	75
2.2. Полісистема господарських рейтингів сучасної економіки.....	98
Висновки за розділом 2	132
РОЗДІЛ 3. Рейтингування як чинник впливу на вибір акторів у процесі господарських перетворень	135
3.1. Експертна аналітика рейтингування у процесі прийняття господарських рішень	135
3.2. Імперативи удосконалення рейтингування в сучасних умовах.....	158
Висновки за розділом 3	183
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	190
ДОДАТКИ.....	226

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ARWU- міжнародний рейтинг найкращих університетів світу (Academic Ranking of World Universities)

GCI – індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index)

GII – глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index)

DAI – індекс цифрового доступу (Digital Access Index)

DOI – індекс цифрової можливості (Digital Opportunity Index)

DE I - рейтинг цифрового розвитку (Digital Evolution Index)

DESI – індекс технологічного розвитку (Digital Economy and Society Index)

DDI- індекс цифрового поділу (Digital Divide Index)

E-GDI – індекс розвитку електронного урядування (E-Government Development Index)

I-DI – індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ICT)

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

IS – індекс цифрового поділу (Infostates)

IDI- індекс інклюзивного розвитку (Inclusive Development Index)

ISI – індекс інформаційного суспільства (Information Society Index)

KEI – індекс економіки знань (Knowledge Economy Index)

NRI – індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index)

NHES - рейтинг національних систем вищої освіти (National Higher Education Systems)

THE – рейтинг університетів світу (Times Higher Education)

QS – рейтинг кращих університетів світу (за версією британської консалтингової компанії Quacquarelli Symonds (QS)).

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Перманентні трансформації господарства різної глибини і інтенсивності, як властивість новітнього розвитку, обумовлюють зниження системної стійкості, загострення протиріч, кризові потрясіння. Зміст нинішніх трансформацій закладають цифрові технології, що стрімко розповсюджуються. Якісно і кількісно змінюється інформація, опанування якою визначає ефективність господарського розвитку. Це вносить суттєві корективи в механізм перетворень господарських систем і потребує наукового усвідомлення.

Дослідження трансформацій господарських систем знаходяться в центрі уваги представників різних напрямів суспільствознавства. Значний внесок в аналіз зробили Д. Белл (теорія постіндустріального суспільства), П. Друкер (концепція промислового перевороту, теорія інноваційної економіки), М. Кастельс (теорія інформаційного, мережного суспільства), Дж. Гелбрейт (теорія нового індустріального суспільства), Ф. Махлуп (теорія інформаційного суспільства), К. Перес (теорія цифрової економіки), А. Тоффлер (теорія «третьої хвилі»), Й. Шумпетер (теорія інновацій) та ін.

Визначальне значення в з'ясуванні проблем господарських трансформацій вносять інституційні дослідження зарубіжних вчених (Д. Аджемоглу, А. Аузан, Г. Демсец, Р. Коуз, Д. Норт, Дж. Робінсон, Дж. Стиглиць, О. Уільямсон, Дж. Ходжсон та ін.) та вітчизняних науковців (В. Геєць, А. Гриценко, П. Єщенко, Г. Коломієць, В. Соколов, С. Тютюннікова, А. Чухно, О. Яременко та ін.).

Нові можливості в дослідженні господарських трансформацій відкриває розвиток поведінкової економіки, представлений працями Д. Аріелі, М. Алле, Д. Канемана, Г. Саймона, Р. Талера, А. Тверські, Дж. Акерлофа, Р. Шіллера.

Драйвером господарських трансформацій є суттєві наростаючі зміни технологічного устрою, що розкриваються в роботах Д. Белла, П. Друкера, М. Кастельса, Р. Ліпсі, Р. Нельсона, Дж. Стиглера, Е. Тоффлера, С. Уінтера,

Ф. Хайєка, К. Шваба та ін. Концепції інформаційного суспільства, цифрової економіки, 4-ї індустріальної революції обумовлюють нагальну потребу в засобах узагальнення інформації, розширення можливостей вимірювання змін і порівняльної оцінки руху об'єкту. Останнім часом все більшу увагу дослідників привертають рейтинги, які характеризують функціонування і розвиток господарських систем на різних рівнях і в різних сферах. Значні напрацювання в цій галузі зробили Ф. Альтбах, М. Афанасенко, Є. Балацький, Н. Веренько, А. Єріна, А. Кармінський, С. Марджинсон, І. Помінова, Д. Салмі, Е. Сароян, А. Ставицька, І. Фрумін, М. Шумаєва та ін.

Разом з тим рейтинг здебільшого розглядається як допоміжний ілюстративний засіб, переважають прикладні розробки. Відсутні економіко-теоретичні напрацювання щодо ролі рейтингу в прийнятті господарських рішень, у виборі напрямів господарських перетвореннях цифрової економіки, а відтак, і комплексні дослідження інституту рейтингування. Це зумовило напрям дослідження та свідчить про актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах планової науково-дослідної теми кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Актуальні траєкторії інформаційної економіки: імператив стійкої динаміки глобального господарства» (№ держ. реєстрації 0114U000125), де особисто дисертантом обґрунтована об'єктивна обумовленість формування інституту рейтингування в інформаційній економіці, розкрито його зміст і вплив на вибір траєкторії розвитку господарської системи.

Мета і завдання дослідження. Мета – розкрити зміст рейтингу як інституту сучасного механізму господарських трансформацій, виокремити стадії інституціоналізації рейтингування і визначити напрями його удосконалення.

Досягнення визначеної мети обумовило необхідність розв'язання наступних наукових завдань:

- 1) на основі інтеграції еволюційної, функціональної, інституційної, поведінкової парадигм сформуванати методологічні підходи до дослідження рейтингу в механізмі трансформації господарських систем і його впливу на вибір господарських суб'єктів;
- 2) розкрити зміст рейтингу як інституту господарської системи, основні функції і місце в механізмі господарських трансформацій;
- 3) дослідити еволюцію процесу інституціоналізації рейтингування, зміну його організаційно економічних форм на основі виокремлення похідних функцій рейтингу;
- 4) узагальнити сучасні рейтинги як полісистему і проаналізувати її як результат функціонування глобальної індустрії рейтингування;
- 5) виокремити систему чинників унормування можливості маніпулювання вибором акторів напрямів господарського розвитку в процесі розробки і використання рейтингів;
- 6) на основі аналізу вмічених функцій рейтингу визначити необхідність удосконалення процесу прийняття рішень господарських акторів з використанням рейтингової інформації.

Об'єктом дослідження є інституційні трансформації господарської системи.

Предметом дослідження є рейтингування як складова механізму інституційних перетворень сучасної господарської системи.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися наступні методи дослідження: методи теоретичного узагальнення та порівняння – для визначення змісту поняття «цифрова економіка» та його співвідношення з іншими дефініціями даного термінологічного поля; історичний метод – для дослідження еволюції рейтингування як форми інформаційного посередництва; методи системного аналізу, за допомогою яких досліджено рейтингування різних рівнів функціонування; статистичний аналіз – для дослідження рейтингових результатів.

Інформаційною базою дослідження є дані науково-дослідних установ, міжнародних організацій, що є замовниками та розробниками рейтингів. Теоретичну основу і методологічну базу дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії, сучасні методи вивчення інституційних трансформацій соціально-економічних систем і її складових, висвітлені в наукових розробках вітчизняних і зарубіжних учених, програмні та законодавчі розробки органів державної влади.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

вперше:

- обґрунтовано зміст інституціоналізації рейтингування, як поступового процесу унормування відносин господарюючих суб'єктів з розвитку інформаційного посередництва, що включає стадії: формування інституту рейтингів (як аналітичного інструменту); становлення моделі інформаційно-посередницького бізнесу (рейтингових агентств); розгортання глобальної індустрії рейтингування, що обумовлені змінами якісних і кількісних параметрів інформації і зростанням попиту на її консолідацію;

- виокремлено систему чинників унормування можливості маніпулювання вибором акторів напрямів господарського розвитку в процесі розробки рейтингів (*ненавмисні*: спрощення реальності, представлені в моделі рейтингу; помилки у визначенні якісних властивостей господарського феномену, що знаходиться в стадії формування; протиріччя між параметрами рейтингу і змінами об'єкту; евристики і стереотипи, що притаманні і експертам - аналітикам; *навмисні*: спеціальний підбір даних; підбір ключових параметрів; порушення логічної послідовності основних функцій рейтингу) та їх використання (свідоме перекручування рейтингової інформації, неповне представлення рейтингової інформації, більш швидке усвідомлення переважних напрямів її застосування);

набули подальшого розвитку:

- трактовка механізму трансформації господарських систем за рахунок виокремлення в його складі рейтингування і наслідків його прямого і

зворотнього впливу на вибір господарських суб'єктів в умовах розпаду істини і підстроювання розвитку системи під параметри рейтингу;

- визначення функцій рейтингів шляхом виокремлення їх стосовно господарських трансформацій, а саме: основних (внутрішніх - аналітична, градувальна; зовнішніх - сигнальна, обґрунтовуюча господарські рішення); похідних (зниження інформаційної асиметрії, зниження трансакційних витрат); вмінених (як оцінка порівняльного потенціалу розвитку, як засіб залучення інвестицій, як засіб конкуренції);

удосконалено:

- визначення змісту рейтингу як результату унормованого процесу консолідації значних обсягів інформації, який набуває здатності впливати на вибір акторів у здійсненні господарських перетворень, сила впливу якого залежить від поширення рейтингів через ілюзію достовірності та надійності;

- класифікацію рейтингів сучасного господарства шляхом розрізнення їх за змістовним складом обраних параметрів та рівнем узагальнення даних; за суб'єктом розробки рейтингу та його структурою; узагальнення їх в полісистему, аналіз якої дозволив обґрунтувати амбівалентність впливу рейтингу на усвідомлення інформації в процесі господарських трансформацій.

Теоретичне й практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони поглиблюють наукові уявлення щодо інституційного механізму трансформації сучасної економіки і місця рейтингування в процесі здійснення вибору і прийняття рішень господарськими акторами. Викладені в роботі теоретико-методологічні підходи дослідження інституту рейтингування впроваджено в навчальний процес кафедри економічної теорії та економічних методів управління при викладанні курсів «Інституційна економіка», «Економічна компаративістика» та «Макроекономіка» (довідка №0202111 від 19.12.2018р.).

На основі концептуальних підходів, обґрунтованих у роботі, були підготовлені й оприлюднені пропозиції щодо: авторського трактування

процесу інституціоналізації рейтингування; визначення чинників нейтралізації маніпулятивного потенціалу рейтингів; включення рейтингування як органічного елемента до сучасного механізму трансформації економічних систем; визначення та систематизації функцій рейтингів; амбівалентності впливу рейтингу на господарські трансформації.

Розроблені в результаті дисертаційного дослідження теоретичні положення та практичні рекомендації можуть бути використані в аналітичній діяльності бізнес-структур як елемент методологічної бази для оцінки порівняльного потенціалу розвитку, технологій залучення інвестицій та інструменту для визначення пріоритетних напрямів фінансування певних проектів і видів діяльності.

Практичні рекомендації щодо використання рейтингової інформації як засобу оцінки порівняльного потенціалу розвитку, технологій залучення інвестицій та інструменту для визначення пріоритетних напрямів фінансування певних проектів і видів діяльності використовується в аналітичній роботі ТОВ «КВІНТАМЕД» (довідка від 12.12.2018р.) та ТОВ «ИСТА-ПЛЮС» (довідка №25 від 15.12.2018р.).

Публікації. Основні положення й висновки дисертації представлені автором у 10 наукових працях обсягом 3,94 д.а., з яких 6 статей обсягом 3,07 д.а. - у фахових наукових виданнях України, у тому числі 5 статей - у вітчизняних наукових фахових періодичних виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз.

Особистий внесок здобувача. У статті [42] з переліку опублікованих праць за темою дисертації, наведеному в авторефераті, особисто дисертантом запропоновано систематизацію оцінювання розвитку сучасної економіки за допомогою нових рейтингів. У статті [35] особисто дисертантом виокремлені дескриптори та етапи інституціоналізації рейтингування в процесі господарських трансформацій; визначені похідні функції рейтингів як засобу зниження інформаційної асиметрії та трансакційних витрат. У статті [33] особисто дисертантом з'ясовано амбівалентність впливу рейтингування на

процес господарських трансформацій; доповнено класифікацію рейтингів сучасного господарства та запропоновано узагальнення їх в полісистему; виокремлено і систематизовано функції рейтингу; виявлено чинники маніпулятивного потенціалу рейтингів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідалися на 4 науково-практичних конференціях, з яких 3 – міжнародні: «Українська наука: проблеми сьогодення та перспективи розвитку» (Одеса, 2016); «Актуальні питання економічних наук» (Київ, 2018); «Регіон-2018: стратегія оптимального розвитку» (Харків, 2018); «Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти» (Ужгород, 2018).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та 22 додатків.

Обсяг загального тексту дисертації складає 249 сторінок друкованого тексту (основний текст розміщено на 175 сторінках), містить 12 таблиць на 6 сторінках, 20 рисунків на 10 сторінках, список використаних джерел з 346 найменувань на 36 сторінках, 22 додатки на 24 сторінках.

РОЗДІЛ І

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЙТИНГІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОЦЕСУ ГОСПОДАРСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

1.1. Господарські трансформації: теорія механізмів здійснення

Перманентні трансформації господарської системи різної глибини і інтенсивності є суттєвою ознакою сучасного розвитку, яка обумовлює її особливу динаміку, зниження системної стійкості, загострення протиріч, кризові потрясіння. Концепція господарських трансформацій має значну історію, і разом з тим потребує подальшого удосконалення.

Найбільшим потенціалом у дослідженні трансформації володіють еволюційна, інституційна, функціональна та поведінкова парадигми, які не можливо виокремити в чистому виді, тому що представники різних підходів вбирають елементи методології інших напрямів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Узагальнення теоретичних підходів до механізму трансформації господарської системи

Парадигма	Зміст підходу
Еволюційна	Переважно об'єктивні чинники трансформації
Функціональна	Вибір алгоритму трансформації через оцінку витрат і втрат як врахування раціональних чинників поведінки
Інституційна	Формальні і неформальні інститути як взаємодія об'єктивних і суб'єктивних чинників
Поведінкова	Суб'єкт здійснює вибір траєкторії трансформації об'єкту не завжди раціонально

Складено автором.

Еволюційна парадигма, класиками якої вважають Р. Нельсона та С. Уінтера, розглядає соціально-економічну систему в динаміці з урахуванням генетичних механізмів еволюції. Джерелом сучасного розуміння трансформації економіки можна вважати теорію розвитку виробничих відносин К. Маркса [137]. В роботах Д. Белла [17], П. Друкера [56], Е. Тоффлера [216], Ф. Хайєка [225], Й. Шумпетера [248] та ін. економічні зміни

детермінуються нововведеннями, які виявляються в еволюції техніки, технологій.

В межах функціонального підходу аналізу механізм господарських трансформацій досліджується через оцінку суб'єктом господарювання втрат, обумовлених асиметричністю інформації, що потребує значних транзакційних витрат (Р. Коуз [270], Д. Норт [307], Дж. Стіглер [205]), в тому числі з причини схильності людей до опортуністичної поведінки (О. Уільямсон [343]).

Інституційна парадигма досліджує питання взаємодії економічних, соціальних, інституційних, технологічних та інших складових системи, розглядає трансформаційні процеси через зміни формальних і неформальних інститутів та механізмів функціонування господарських відносин (А. Аузан [9], Д. Аджемоглу [2], В. Геєць [30], А. Гриценко [47], Х. Демсец [275], П. Єщенко [64], Р. Коуз [117], Д. Норт [158], Дж. Робінсон [1], О. Уільямсон [342] та ін.)

Нині в сфері господарських відносин більшість рішень приймається людиною під впливом суспільних і культурних стереотипів, особливостей сприйняття, помилкового та недостатнього аналізу інформації та невизначеності ринку, на яку впливають суб'єктивні психологічні та ірраціональні фактори. Виявити та описати поведінкові відхилення господарюючого суб'єкту від ідеалу раціональності в формі максимізації результату потребує застосування теорії поведінкової економіки Д. Аріелі [10], М. Алле [7], Д. Канемана [91], Г. Саймона [196], А. Тверські [91], Дж. Акерлофа [5] та ін. Оскільки люди самі здійснюють вибір або раціонально, або автоматично, на думку Р. Талера, з'являється можливість маніпулювати людськими вчинками без заборон і наказів [212].

Кожен підхід збагачує сучасну методологію дослідження і дозволяє просунутись в усвідомленні механізму трансформації сучасної господарської системи. Інтеграція визначених підходів допомагає більш глибоко пізнати об'єкт. Враховуючи визначені мету, предмет та об'єкт дослідження, можна представити загальну логіку проведеного дослідження таким чином (рис. 1.1).

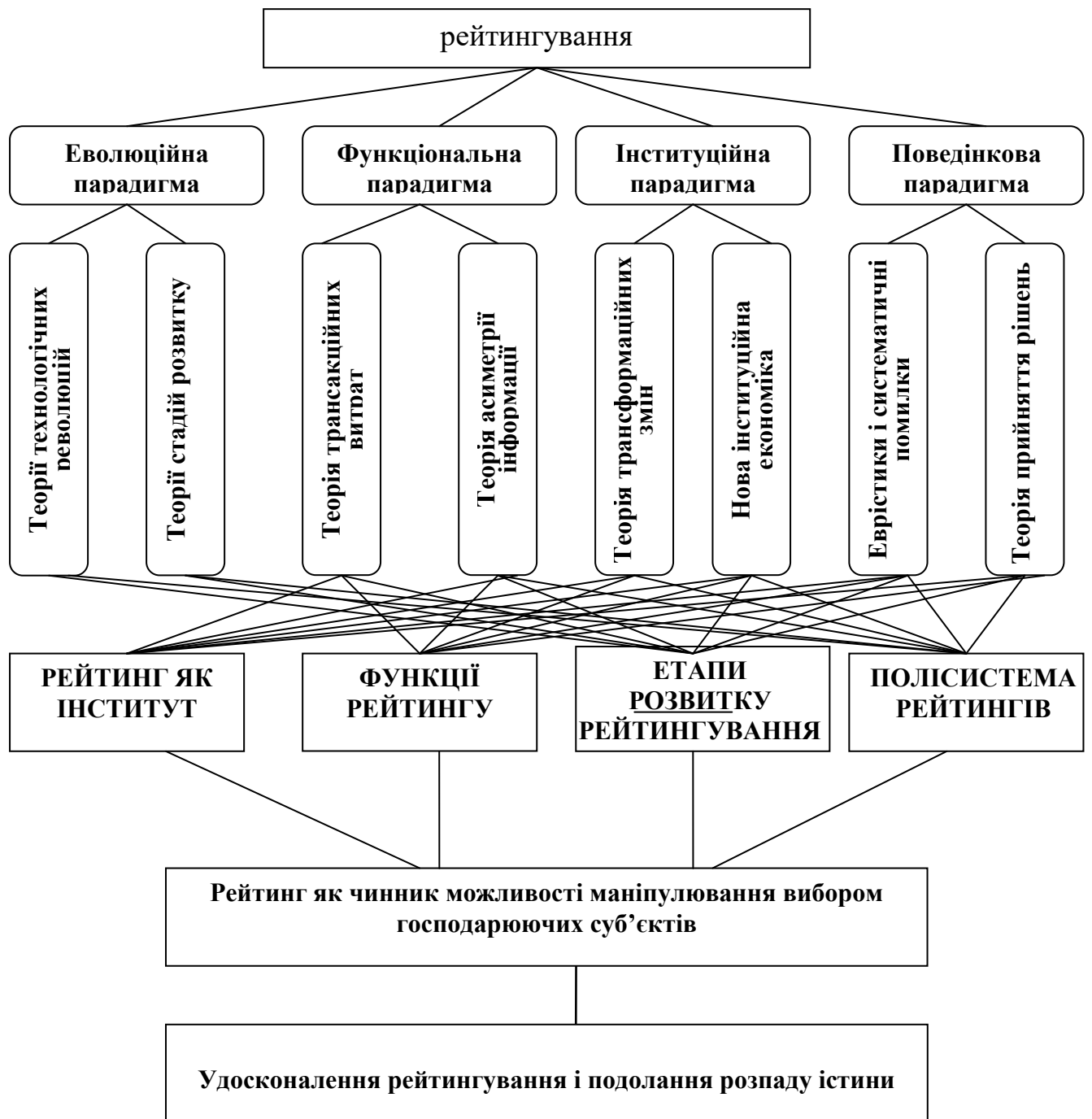

Рис. 1.1 Методологічні основи аналізу інституту рейтингування
(складено автором)

Аналіз літературних джерел доводить, що нині зміст «трансформації» розуміється доволі широко й застосовується до різних типів суттєвих змін основних структур та систем (табл. 1.2). У найбільш загальному трактуванні цей процес виявляється як зміна, перетворення виду, форми, суттєвих властивостей

того чи іншого об'єкту, видозміна інститутів і структур, що нерідко супроводжується їх повним оновленням.

Таблиця 1.2

Зміст поняття «трансформація»

Автор	Зміст визначення
Д. Белл [18]	Це задана і вироблена міра необхідних змін, у рамках якої триває відбір найбільш вагомого і перспективного, відбувається адаптація суспільства до змін середовища через формування програм, проектів, цілей, технологій вирішення протиріч та ін.
П. Друкер [56]	Сучасна епоха радикальних змін – трансформація капіталістичного суспільства в суспільство, що базується на знаннях
В. Геєць [30]	Іманентна особливість функціонування економіки, яка залежить від рівня розвитку суспільства і може означати: зміну однієї формації на іншу або зміну суспільства з аграрного на індустріальне, згодом на постіндустріальне, а далі на інформаційне; перехід від планово-розподільчої системи до ринкової
А. Гриценко [79]	Перехід від відтворювального, дискреційного, еволюційно-революційного до континуального, процесуального, інноваційного розвитку.
Дж. Стиглиць [207]	Перехідні процеси, які неминуче тягнуть за собою колективні дії, які можуть мати місце як у межах державного регулювання, так і поза ними, як на національному, так і на локальному рівнях.
Е. Тоффлер [215]	Перехід, потужна конвергенція змін.
Й. Шумпетер [248]	Креативне руйнування, що супроводжується радикальними змінами.

Узагальнено автором.

У широкому сенсі трансформація пов'язана з еволюційними і радикальними перетвореннями, постійними переходами від стійкого до нестійкого стану і навпаки. У вузькому сенсі трансформація – це внутрішня складова еволюційного процесу, пов'язана з порушенням рівноваги і поступовості на шляху поновлення системи шляхом стрибкоподібних якісних перетворень [45].

Найчастіше трансформація розглядається в контексті її еволюційного розвитку як об'єктивний процес, сутність якого в необхідних перетвореннях, що залежать не тільки від економічної свідомості (тобто підпорядкування діяльності людини оцінці економічних критеріїв). Прояв суб'єктивного перебуває в реалізації господарюючими суб'єктами об'єктивного процесу дій на основі правил, норм, що базуються на традиціях, суспільних й індивідуальних оцінках

цього процесу. Господарські трансформації в контексті радикального розвитку виступають вже не тільки як об'єктивний процес, але й суб'єктивно-вольовий, який вирізняється вибором концепції і моделі розвитку, усвідомленістю прийняття рішень [121].

Економісти ордоліберальної школи поняття «трансформація» трактують в межах дослідження господарського порядку, розуміючи її як зміну структури економічної системи: за одним трактуванням, для використання даної категорії достатньо заміни окремої складової, що конститує порядок, на іншу складову, завдяки чому старий порядок (або його окрема сфера) замінюється новим [265]; на думку другої групи дослідників, трансформацією виступає докорінна перебудова економічної системи (в результаті зміни його структури, порядку системи – ендогенна трансформація, в результаті свідомих дій людей – екзогенна трансформація) [8].

Трансформація одночасно виступає як процес і результат, вона є актуалізацією закладеного в ній потенціалу, зміни стану, форм функціонування. Завдяки трансформації система виходить на інший рівень функціонування, у минулому недоступний і неможливий, змінюючи при цьому свою організацію [204].

Нинішній етап розвитку світогосподарських зв'язків актуалізує класифікацію трансформацій на системні (внутрісистемні) і міжсистемні (надсистемні). Системні виникають внаслідок неспроможності цілого адекватно реагувати на вплив зовнішнього середовища за рахунок значної неоднорідності відтворюючих ланцюгів і зниження адаптивних властивостей. Такі трансформації часто називають макротрансформаціями. Прихильники концепції внутрішньосистемних трансформацій трактують перетворення як природно-еволюційні зміни економічної системи, обумовлені логікою її розвитку та спрямовані на подолання внутрішніх обмежень. Вказані зміни відбуваються шляхом складного процесу нашарування нових соціально-економічних відносин на вже існуючі та сприяють збагаченню природи системи, не змінюючи логіку й цілі її розвитку. При цьому вважається, що тривалість таких трансформацій,

співіснування та інтеграція нових і старих форм дозволяють чітко окреслити якісні перетворення лише після їх кінцевої реалізації.

Прихильники концепції міжсистемних трансформацій базуються на дослідженнях шляхів, засобів і форм виникнення постіндустріального (Д. Белл [18]), постеконічного (Е. Тоффлер [216], В. Іноземцев [77]), постринкового суспільства (П. Друкер [56]). Міжсистемні (надсистемні) трансформації означають кардинальні зміни світогосподарських процесів внаслідок дії певних факторів, які знаходяться за межами окремої економічної системи [101]. Нині ми є свідками трансформацій постіндустріального порядку, які, охоплюючи технологічну, економічну, соціальну, культурну та інші сфери і виходячи на глобальний рівень, дозволяють визнати їх міжсистемними.

Внутрішні системні трансформації відбуваються завжди і в усіх країнах світу. Трансформаційна економіка, за визначенням В. Гейця, передбачає зміну структури економіки й створення нових форм розвитку. Причому, трансформація ... має комплексний характер, включаючи перетворення у політичній, інституціональній та культурній сферах, що синхронізуються між собою у просторі й часі [30]. Глибина й тривалість трансформацій неоднакові для різних соціально-економічних систем та різних циклів їхньої динаміки. Одні трансформації короткострокові і проходять відносно легко і безболісно, інші мають більш радикальний характер і потребують серйозних змін у структурі, змісті і формах соціально-економічних відносин; треті, найбільш глибокі і тривалі, приводять до найбільш суттєвих змін у структурі суспільства при зміні наддовгострокових циклів. Класифікація трансформацій за різними ознаками наведена в табл. 1.3.

Вектор господарських трансформації формується як під впливом об'єктивних закономірностей, які обумовлюють результати трансформаційних процесів, так і залежно від вибору суб'єктів (учасників) трансформації. У трансформаційному процесі завжди задіяна деяка кількість індивідів і груп, які володіють особливими інтересами і за певних умов мають більше можливостей для їх реалізації.

Таблиця 1.3

Класифікація трансформацій за різними ознаками

Ознака трансформації	Види трансформацій
Тривалість	<i>Короткострокові</i> (поточні) <i>Середньострокові</i> (при зміні середньострокових циклів) <i>Довгострокові</i> (при зміні циклів Н. Кондратьєва) <i>Більш довгострокові і глибокі</i> (при зміні цивілізаційних, суперісторичних циклів)
Сфера дії	<i>Окремої сфери</i> (технологічні, економічні, геополітичні тощо) <i>Загальносистемні</i> (в структурі цивілізацій, соціодемографічні)
Сфера розповсюдження	<i>Точкові</i> (в межах окремого підприємства, колективу) <i>Локальні</i> (в межах окремої місцевості) <i>Регіональні</i> (в межах окремого регіону країни) <i>Національні</i> (в межах національної економіки) <i>Міжкрайнові</i> (між групою взаємопов'язаних країн) <i>Глобальні</i> (охоплюють увесь світовий простір)
Чинники	<i>Ендогенні</i> (в результаті зміни структури, порядку системи) <i>Екзогенні</i> (в результаті свідомих дій людей)
Масштаб прояву	<i>Системні</i> (в масштабах усієї системи) <i>Міжсистемні</i> (виходять за межі окремої господарської системи)
Зміст перетворень	<i>Екстрактивні</i> (перетворення в інтересах вузького кола господарських суб'єктів) <i>Інклюзивні</i> (перетворення в інтересах широкого кола господарських суб'єктів)
Глибина перетворень	<i>Часткові</i> (зміна локальних інститутів) <i>Кардинальні</i> (зміна окремих базисних інститутів) <i>Радикальні</i> (зміна ключових базисних інститутів)

Узагальнено автором

Відповідно до способу впливу на трансформаційні процеси економічних суб'єктів можна розділити на групи.

До першої групи належать суб'єкти, які є ініціаторами трансформаційних процесів (владні структури). Саме вони ініціюють докорінні перебудови, змінюють правові норми та створюють нові інститути. У ході трансформаційної діяльності ними визначається мета, розробляються нові «правила гри», переведені в правову форму, контролюється їхнє виконання. Цей суб'єкт може бути пов'язаний з різними «групами впливу», які за певних умов намагаються змінити сформовану інституціональну структуру за

власними інтересами. На наш погляд, доречно в даній групі виокремлювати офіційних і завуальованих суб'єктів трансформацій.

Другу групу становлять суб'єкти, які включаються в організаційну й інноваційно-підприємницьку діяльність, використовуючи та закріплюючи нові норми й правила. В процесі господарської діяльності дані суб'єкти використовують відкриті новими «правилами гри» можливості й коректують їх з метою реалізації власних інтересів, а також впливають на створення нових «правил гри». Своєю діяльністю вони змінюють можливості вибору способів пристосування до нових умов для інших економічних суб'єктів, які безпосередньо не втягнені в процес господарських змін.

Третя група економічних суб'єктів впливає на господарські трансформації за допомогою адаптації своєї поведінки до умов, що змінюються, доступними для них способами. Вони формують соціальне середовище стосовно вектора трансформації, що або підтримує й прискорює здійснення трансформаційних процесів, або залишається нейтральними до них, або взагалі стримує господарські трансформації, створюючи певні перешкоди. Визначальний хід і результативність трансформаційних процесів багато в чому залежить від сприйняття здійснюваних змін і поведінки великої кількості суб'єктів. Нині господарські трансформації відбуваються в умовах потужного впливу стрімких світогосподарських процесів. Це служить підставою для виділення в якості відносно самостійного четверту групу суб'єктів господарських перетворень – глобальних міжнародних акторів.

Рушійною силою трансформації господарської системи є суттєві перетворення технологічних устроїв.

Більшість дослідників вважають, що в основі процесів трансформації знаходяться інформаційні революції, як такі цивілізаційні зміни світогосподарського розвитку, що ввели нові «правила гри» не лише в технологічну та виробничу сфери, а й у соціальне та культурне життя суспільства [226]. Сутність інформаційної революції полягає у «зміні інструментальної основи, способу передачі та зберігання інформації, а також

обсягах інформації, що є доступною активній частині населення» [179, с. 215]. При цьому, основу інформаційно-технологічного розвитку складають не традиційні матеріальні, а інформаційні, інтелектуальні ресурси: знання, наука, організація, здібності людей, їх ініціатива, формування структур та механізмів якісно нового соціального інтелекту [226]. Інформаційна революція, насамперед, передбачає якісний стрибок в процесі збору, зберігання та передачі інформації. Узагальнення теоретичних напрацювань в даній царині дозволяє погодитися з результатами наукових досліджень К. Коліна [103, с. 42], який в розвитку світової цивілізації виділяє п'ять інформаційних революцій.

Перша інформаційна революція (4 тис. р. до н.е.) полягала в появі мови та роздільного людського мовлення завдяки суспільній праці. Вербальна (мовна) комунікація задовольнила потребу спілкування і передачі складної інформації. Мовлення зробило можливим розвиток процесів абстрактного мислення, тобто зародження інтелектуальної діяльності людей, а також накопичення та розповсюдження знань, які передавались від покоління до поколінь [113, с. 89].

Розгортання другої інформаційної революції більшість дослідників пов'язує з винаходом писемності 5 тис. років тому у шумерів, що призвело до гігантського якісного і кількісного стрибка у цивілізаційному розвитку внаслідок отримання можливості накопичення та передачі інформації на матеріальному носії, тим самим відчужувати їх від джерела. Цей винахід дозволив не лише забезпечити збереження вже накопичених людством суспільних знань, але і підвищити достовірність цих знань, створити умови для їх більш широкого розповсюдження. Дані зміни стали потужним фактором для накопичення та розповсюдження знань у сфері організації багатьох виробничих та соціальних процесів [226].

Третя інформаційна революція (середина XVI ст.) пов'язана з винаходом книгодрукування, яке стало однією з перших ефективних інформаційних технологій. Це уможливило тиражування й активне розповсюдження інформації, збільшило доступ населення до джерел знань. Ця революція повністю змінила суспільство, створивши можливість залучити до культурних цінностей широких

верств населення. Розвиток книгодрукування спричинив перший інформаційний прорив: від швидкого зростання кількості інформаційних документів у суспільстві до широкого розповсюдження інформації, інформаційної культури та наукових знань взагалі.

Четверта інформаційна революція (кінець XIX століття) розпочалась із винайдення та впровадження у широке користування таких засобів інформаційної комунікації, як телеграф (електромагнітний телеграф П. Шилінга у 1832 р.), радіо (радіоприймач О. Попова та М. Тесли у 1885 р.), телефон (О. Белла у 1876 р.) та телебачення. Наслідок цієї революції - підвищення ступеня розповсюдження інформації, збільшення інформаційного «охоплення» населення засобами мовлення, підвищення ролі засобів масової інформації, як механізмів розповсюдження повідомлень і знань на значній території, поява можливості оперативного спілкування людей між собою. Нові якості, що принесла в інформаційну сферу суспільства четверта інформаційна революція полягають не лише в тому, що завдяки новим комунікаційним мережам стали передаватися небачені раніше обсяги інформації, а також і в тому, що інформаційні комунікації стали здійснюватися з більш високою оперативністю [226].

П'ята інформаційна революція розпочалась у середині XX століття і пов'язана з винаходом обчислювальної техніки (машина Д. В. Анатасова і К. Є. Беррі «Ей-Бі-Сі» та машина ЕНІАК, побудована під керівництвом Д. У. Моклі у 1942 р.), з появою персонального комп'ютера (мікропроцесори фірми «Інтел» у 1971 р., персональна машина С. Возняка й С. Джобса у 1972 р.) та створенням мереж телекомунікацій [113, с. 89]. Таким чином створюється основа для накопичення, зберігання, обробки й передачі інформації в електронній формі: значно збільшилася оперативність її створення, обробки й передачі, обсяги накопичуваної інформаційної пам'яті комп'ютера стали практично необмежені, знизився час пошуку й отримання інформації. Використання нових технічних засобів для обробки наукової, економічної та соціальної інформації докорінно змінило можливості людини щодо активізації та

ефективного використання інформаційних ресурсів. Найважливішим та принципово новим результатом п'ятої інформаційної революції є те, що вперше за всю історію розвитку цивілізації людина отримала високоефективний засіб для посилення власної інтелектуальної діяльності, що підняло світову цивілізацію на якісно новий рівень розвитку [113, с. 89].

На думку науковців, сьогодні ми переживаємо шосту інформаційну революцію, яка базується на формуванні та розвитку Інтернету – глобальної інформаційно-телекомунікаційної мережі, яка охопила як країни в цілому, так і кожну людину окремо. Суть шостої революції полягає в інтеграції в єдиному інформаційному просторі програмно-технічних засобів, засобів зв'язку й телекомунікацій, інформаційних запасів або запасів знань, як єдиної інформаційної телекомунікаційної інфраструктури, в якій активно діють юридичні й фізичні особи, органи державної влади та місцевого самоврядування. Як наслідок, неймовірно зростають швидкості й обсяги обробки інформації, з'являються нові унікальні можливості виробництва, передачі й розповсюдження інформації, пошуку та отримання інформації, нові види традиційної діяльності у цих мережах [113, с. 89].

Перетворення інформації на ключовий ресурс функціонування і розвитку сучасних господарських систем внаслідок зміни її обсягу, способу передачі і зберігання підтверджується в роботах більшості науковців. Розглядаючи логіко-історичний процес господарського розвитку на основі переважної ролі відносин розділення або спільності з урахуванням закономірностей нагромадження багатства А. Гриценко [47, с. 21] виділяє натурально-господарські, індустріально-ринкові та інформаційно-мережні системи. Нинішні господарські трансформації пов'язані з переходом до панування відносин загальності, що виражається в процесі глобалізації, адекватною формою реалізації якої є інформаційно-мережні системи, а основним засобом збільшення багатства - нагромадження інформації [86].

В концепції О. Тоффлера розвиток науки та техніки, що відбувається ривками, спричинив зміну також трьох етапів – «хвиль» суспільства: аграрну –

при переході до землеробства, індустріальну – при переході до класичного капіталізму і інформаційну – при переході до суспільства, заснованого на знанні [216, с. 275].

Класик теорії постіндустріалізму Д. Белл розглядає трансформацію як проходження трьох технологічних революцій, останню з яких він пов'язує з інформаційними та комунікаційними технологіями: 1) переходом до комп'ютерів; 2) зменшенням ресурсної бази; 3) оцифруванням всієї інформації; 4) програмною автоматизацією процесів [17, с. 195].

Наявність зв'язку між розвитком цивілізації та обробкою інформації (тип цивілізації залежить від інформаційних обмежень) доводить Д.С. Робертсон: «Цивілізації в основному інформаційно обмежені...Межа виробництва інформації стала вирішальним фактором, що перешкоджала прогресу в період, що передував кожному інформаційному вибуху» [317, с. 177].

Основою четвертої революції, яка відбувається зараз, стають робототехніка, штучний інтелект, 3D-друк, комп'ютерні симуляції, інтернет речей, хмарні технології, big data, віртуальна і доповнена реальність, блокчейн і безліч інших технологій. На думку М. Шваба «Є три маркери, які свідчать про те, що сьогоднішні зміни не є продовженням Третьої Індустріальної Революції, а говорять нам про прихід Четвертої: це швидкість, масштабність змін і їхній вплив на цілі системи. Швидкість, з якою з'являються нові відкриття й відбуваються технологічні прориви, не має історичних прецедентів. На відміну від попередніх Революцій, темп розвитку Четвертої є більше експонентним, ніж лінійним» [243]. Результатом господарських трансформацій четвертої індустріальної революції є становлення економіки нового типу.

Нині відсутній єдиний теоретичний підхід до визначення результату господарських трансформацій останніх десятиліть – особливостей сучасної економіки, її історичного місця, характерних рис тощо. Однак, науковці в своїх роботах констатують становлення економіки нового типу, для позначення якої широко використовується багато термінів: нова, інноваційна, інформаційна, мережна, знаннева, цифрова економіка тощо.

Термін «нова економіка» виникає в США на початку 1980-х рр. і певний час вживається більшою мірою в сфері послуг. Для визначення економіки, яка заснована на високих технологіях, цей термін почали вживати у 1990-х рр., що відповідає періоду масової інформатизації суспільства, насамперед, появи Інтернету. У цей час поширення інформатизації та загальний розвиток економіки мали вражаюче високі результати на фоні зниження безробіття, що спричинило появу гіпотези щодо наявності причинно-наслідкового зв'язку між розвитком інформаційних технологій та стійким зростанням американської економіки. Цей феномен американські економісти і назвали «ною економікою». Дане визначення з'явилося як узагальнююча назва для галузей, що пов'язані з виробництвом, передачею та обробкою інформації.

Досить часто дефініція «нова економіка» використовується як синонім постіндустріальної, постеконічної стадії розвитку людської цивілізації, коли необхідно показати інтегрування нових елементів в традиційний сектор економіки, внаслідок чого якісно змінюється вся система. «Нову економіку» визнають фундаментом розвитку певних галузей національного господарства, в яких виробляються комп'ютерне та комунікаційне обладнання, операційне забезпечення, а також система формування, обробки, зберігання, поширення та отримання інформації, значною мірою побудована в мережі Інтернет [46; 173]. Д. Тапскотт визначає нову економіку як «економіку нових галузей, таких як телекомунікації, комп'ютери, програмне забезпечення, нанотехнології, біотехнології» [324]. К. Келлі визначає нову економіку як мережеву, таким чином прирівнюючи їх між собою та вказує на такі її аспекти: глобальний масштаб технологічних перетворень, «віртуалізація» благ (перш за все інформаційних) [100]. Іноді «нову економіку» трактують як перший етап нового «постіндустріального» суспільства, що відкриває новий економічний цикл і є наслідком п'ятого технологічного укладу в економіці, основу якого складають електроніка, комп'ютерні, космічні і біотехнології, найновіші джерела енергії, телекомунікації тощо.

Поява терміну «інформаційне суспільство» пов'язана з ім'ям Ф. Махлупа, який у своїй роботі «Виробництво й розподіл знань у Сполучених Штатах» досліджував інформаційний сектор американської економіки 1962 року [140]. У 1993 р. Комісією ЄС у доповіді «Зростання, конкурентоспроможність, зайнятість – виклики XXI століття та шляхи в нього» зазначалося, що інформаційне суспільство має суттєвий потенціал для реалізації концепції сталого розвитку. Наступного року у доповіді «Європа та глобальне інформаційне суспільство» було представлено розуміння електронної промисловості, інформаційного та комунікаційного бізнесу. Цей документ став основою прийняття Європейським парламентом Плану дій переходу Європи до інформаційного суспільства [283].

За визначенням Белла, інформаційне суспільство – нова назва для постіндустріального суспільства, що підкреслює «основу визначення його соціальної структури – інформацію» [18]. Інформаційна економіка – це стадія розвитку цивілізації, яка характеризується переважною роллю інформаційних продуктів та творчої праці. В процесі розвитку інформаційної економіки виділяють наступні етапи: 1) проникнення інформаційних технологій у виробництво; 2) масове упровадження інформаційних технологій і переважання стандартизованих систем; 3) збільшення продуктивності в сфері виробництва інформації та інформаційних технологій порівняно з іншими галузями; 4) перехід до виробництва інформації і знання.

Новий статус інформації як мережевого ресурсу змінює середовище функціонування для суб'єктів економіки. М. Кастельс підкреслює це у визначенні інформаційного суспільства як інформаціонального. Ключовим пунктом, що робить суспільство інформаціональним, є становлення нового етапу розвитку суспільства «специфічною формою соціальної організації, в якій збір, обробка й поширення інформації є фундаментальною основою продуктивності й влади внаслідок нових технологічних умов, що виникають у цей період» [98, с. 39]. Учений підкреслює інструментальний характер інформації, відзначаючи її як базову основу сучасних інформаційних технологій. Прогресивна роль знання бачиться ним у наступній формулі: знання як джерело технології й знання як

застосування технології, як коло, що постійно відтворюється і покращується [98, с. 39]. Функціонально інформаційна економіка, за Кастельсом, підкорюється мережній логіці. Виникнення мережної економіки й формування супутніх мережних структур обумовлено розвитком інформаційних технологій [229, с. 141]. Мережна економіка розуміється як економіка, пов'язана з виробництвом і розподілом мережних благ.

У даному термінологічному полі, що й названі терміни, знаходиться категорія «інноваційна економіка», що означає тип економіки, заснований на потоці розробок, інновацій, тобто на постійному технологічному вдосконаленні. Її основними рисами, за визначенням науковців, є: наявність в структурі іновацій найбільшої частки, що належить проривним інноваціям; постійне зростання частки наукоємного сектору виробництва; зниження матеріалоемності та енергоемності виробництва завдяки активному запровадженню інноваційних чинників; спрямування відтворювального процесу більшою мірою на підвищення конкурентоспроможності в технологічній сфері та ін.

На думку П. Єщенка, «достатньо повно та точно відображає сутність тих трансформацій, що відбулися в економіках США і країн «золотого мільярда» за останні 30 років, коли «нова економіка» з появою інформаційного сектору за його допомогою взяла курс на значно випереджаюче і багаторазово перевищує порівняно з продуктивною економікою підвищення норми прибутку» поняття «bubbleeconomics» [65, с. 4]. Bubbleeconomics відображає якісно нове явище суспільно-економічного життя, де основу виробничих відносин складає фіктивний, спекулятивний капітал, який перетворює гроші та інші цінні папери на особливі швидкозростаючі операції, чия мета полягає в одержанні не базового активу, а прибутку від зміни ціни.

Збільшення соціально-економічної ролі науки та визнання виробництва знань як найголовнішого фактора економічного зростання, спричинили появу терміну «економіка знань». Якщо концепція інформаційної економіки пов'язана з ідеєю «технологічних інновацій», то поняття «економіка знань» охоплює соціальні, культурні, економічні, політичні і економіко-правові аспекти

перетворень, і відображає складність і динамізм подій, що відбуваються [57, с. 22-26].

Названі дефініції можна розділити на змістовні, інструментальні й результативні. Терміни «інформаційна економіка» та «економіка знань» більшою мірою відображають зміст процесів, обумовлених розвитком продуктивних сил. Інформація й знання стають критерієм становлення інформаційної і, надалі, знаннєвої економіки. Факт використання знань і інформації впливає на принципи і динаміку взаємодії на ринках, формуючи нові правила конкуренції й часові параметри процесів на ринках. Це здобуває характер технологічної парадигми, що вказує на трансформацію всіх сфер економічних відносин, спираючись на інформаційні технології. Терміни «інноваційна» та «мережна економіка» більшою мірою відповідає аналізу господарських трансформацій з інструментальної точки зору – інновації та мережа. Термін «нова економіка» більшою мірою визначається як підсумок змін, що відбулися в руслі інформаційних, мережних, інновативних перетворень.

На сучасному етапі суспільство вступає в фазу інформаційно-комунікаційної революції, яка кардинально змінює умови життєдіяльності людини, її культуру, спосіб мислення, стереотипи поведінки тощо.

Четверта індустріальна революція, в результаті якої виникає абсолютно новий тип промислового виробництва, заснований на «великих даних» (від англ. «big data» – інформація великого обсягу, високої швидкості, та/або високої різноманітності, що не піддається класичним методам обробки) та їх аналізу, повній автоматизації виробництва, технологіях доповненої реальності, Інтернеті речей, і п'ята інформаційна революція, яка багатократно збільшила ефективність переробки даних, забезпечили становлення економіки нового типу.

Еволюція інформації та знань вказує, що вони завжди були рушійною силою розвитку економіки. Якщо спершу цифрові технології мали обмежене використання, то, поступово вдосконалюючись, вони перетворились на фундамент досягнення стратегічних цілей. Нині цифрове середовище стає пересічним для функціонування та розвитку багатьох систем, сфер, організацій,

індустрій та економіки. Цифрові технології спричинили появу нових бізнес-моделей. Дігіталізація (оцифровування) інформації надала змогу збирати, накопичувати, систематизувати значні обсяги інформації з усіх сфер життєдіяльності суспільства, розширила напрями її використання, дозволила створювати нову інформацію та знання [176]. Господарські відносини починають вибудовуватися на основі кіберфізичної системи, тобто інтегрованої взаємодії реальної та віртуальної складових виробничого комплексу.

Терміном, який найбільше відповідає визначеним трансформаціям економічної системи, є «цифрова економіка» (в 1995 р. вперше застосував Н. Негропonte [306]), але й до сьогоднішнього дня зміст даної дефініції чітко не визначено. У класичному розумінні «цифрова економіка» – це діяльність, в якій ключовими факторами (засобами) виробництва є цифрові дані та їх використання, що дозволяє суттєво збільшити ефективність/продуктивність у різних видах економічної діяльності. Також «цифровою економікою» називають економіку, яка застосовує цифрові технології та сервіси [221]. Департамент комунікацій та цифрової економіки Австралії визначає цифрову економіку як глобальну мережу економічних і соціальних заходів, що реалізуються через такі платформи, як Інтернет, мобільні та сенсорні мережі.

Загалом цифрова економіка – це не тільки ті відносини, які опосередковуються Інтернетом, стільниковим зв'язком, ІКТ (рис. 1.2), – вони в них існують.

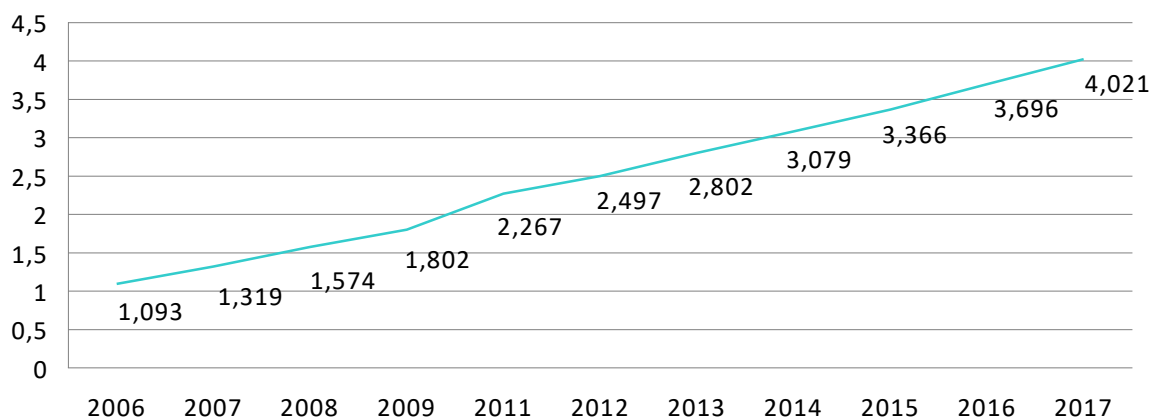

Рис. 1.2. – Кількість користувачів Інтернету в світі млрд. осіб
(Складено автором за [293])

Це спрямляє господарські взаємодії; знищує довгі ланцюги посередників; прискорює перебіг різноманітних угод (кредиту, оренди, купівлі-продажу, сплати податків, розрахунків тощо); долає перешкоди доступу на ринки, усуваючи просторові обмеження і створюючи альтернативні комерційні майданчики; надає конкурентні переваги компаніям незалежно від їх розмірів; дозволяє створити ефект масштабу і реалізувати його позитивну віддачу, знижуючи витрати. З'являються нові бізнес-практики, які відображаються в появі гіг-економіки, фрілансерства, краудфандингу, краудінвестингу, краудсорсингу, краудкастингу, краудлендингу [85].

The Economist Intelligence Unit, дослідницький підрозділ бізнес-інформації компанії «The Economist Group», який публікує щорічні оцінки світових економік з точки зору використання ними ІКТ, з 2010 року замінив свою класифікацію електронної готовності «рейтингом розвитку цифрової економіки, оскільки він оцінює якість інфраструктури ІКТ в країні та здатність споживачів, бізнесу і уряду використовувати їх у своїх інтересах [282].

Інформаційно-комунікаційні технології здатні забезпечити від 1/4 до 1/3 загального обсягу економічного зростання [54, с. 69]. За даними Світового банку нині частка ІКТ у ВВП в країнах-членах ОЕСР складає біля 6%, в країнах, що розвиваються, – значно менше. У США, де функціонують 8 з 14 найбільших у світі за розмірами доходу високотехнологічних компаній, внесок сектора ІКТ у ВВП становить близько 7 %. Найвищий показник становить 12 % для Ірландії – країни, де немає власної Кремнієвої долини, але яка є привабливою для багатьох зарубіжних компаній завдяки своєму конкурентному діловому середовищу і вигідними ставками оподаткування [54, с. 12]. У 2016 році світова галузь ІКТ досягла обсягу 3,4 трлн дол., випередивши традиційного лідера – ринок нафти. «Надалі цифрова трансформація тільки прискорить зростання ІТ, залишивши далеко позаду сировинні галузі [167].

Спочатку цифрові технології мали обмежене використання. Поступово удосконалюючись вони ставали основою досягнення стратегічних цілей. В сучасних умовах вони стали чинником появи нових бізнес моделей. Але існуючі

види діяльності знаходяться на різних етапах перетворень обумовлених цифровими технологіями (рис. 1.3).

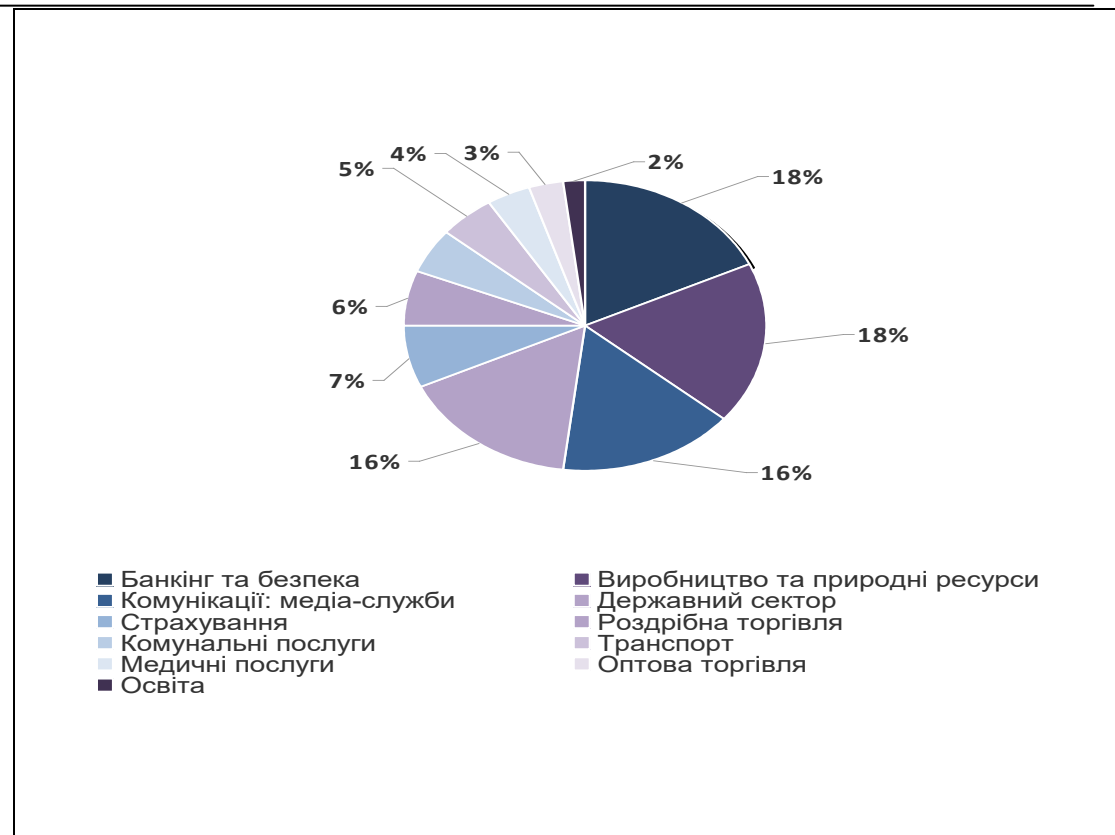

Рис. 1.3. – Види діяльності світового господарства, які найбільше використовують цифрові технології 2016 р., в % (складено за [294]).

Про те, як суспільство опановує цифрові технології, свідчить фундаментальний зсув, що проявляється в наступному:

- все більша орієнтація цифрових технологій на виробничі види діяльності, а не тільки на сферу розваг (рис. 1.4);
- перехід від використання цифрових технологій для нагромадження ретроспективних даних до онлайн-ових не тільки бізнесорієнтованих, а й гіперособистісних, не тільки структурованих, а й неструктурованих, які не тільки підвищують життєвий рівень, а є критично важливими для життя [42, с. 139];
- рух від оцифрування окремих сфер до всюдисущого цифрового суспільства [273].

«Цифра» стає основним організаційним принципом в процесі нагромадження капіталу. Дані досягають петабайтних масштабів, а розрахункові можливості продовжують збільшуватись за експонентою [302].

Під впливом інформаційних технологій значно омолоджуються традиційні види діяльності (рис. 1.4).

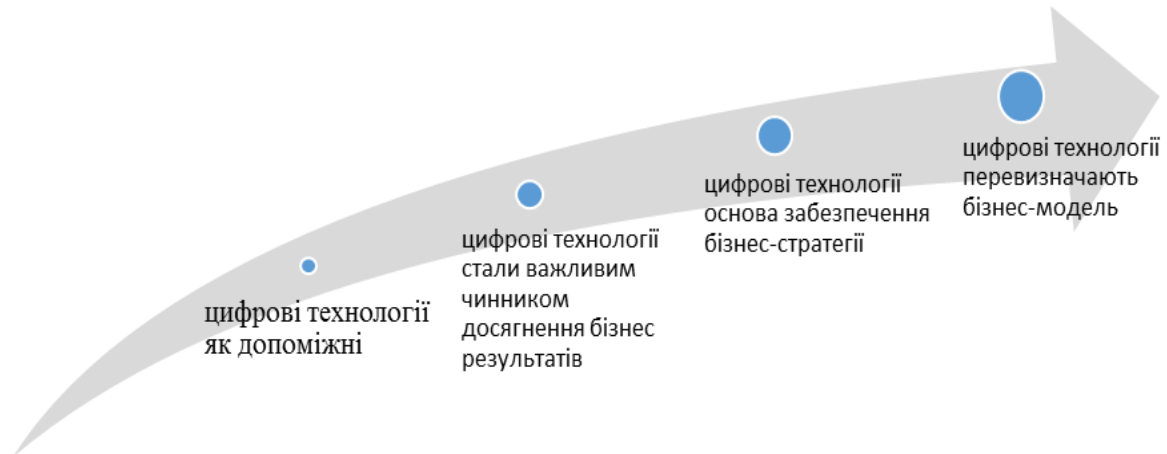

Рис. 1.4. – Етапи перетворень існуючих видів діяльності з розвитком цифрових технологій (складено автором)

Але водночас, господарські трансформації цифрової економіки створюють проблеми розвитку. Цифрова епоха характеризується досить сильною асиметричністю в системі розподілу, в тому числі поділу інформаційних ресурсів і влади. Наприклад, такі великі технологічні компанії, як Google чи Facebook, за рівнем своїх ресурсів та ступенем впливу перевершують багато національних держав. Зосередження важелів управління глобальними соціальними процесами в руках обмеженої групи людей із власними інтересами, закритою системою прийняття рішень та прихованими механізмами звітності й відповідальності є дуже небезпечним.

Набуття навколишнім світом віртуального, штучного характеру породжує відчуття втрати точки опори, тобто комплексного й ясного сприйняття та розуміння світу, і в більшості випадків індивідуальна свідомість не в змозі зрозуміти причини й характер даних процесів. Нав'язаний за допомогою сучасних цифрових технологій колективно видуманий світ надто складний для окремого індивіда, якому стає все важче в процесі прийняття навіть простих

життєвих рішень. Таке зниження самостійності й адекватності членів суспільства в цілому робить необхідним і можливим посилення інформаційного тиску на них для формування відповідних поглядів. В результаті політична влада отримує можливість нав'язування громадянам точки зору певних кіл (суб'єктів) з метою реалізації саме їхніх економічних інтересів. Цифрове суспільство дозволяє насаджувати пануючу модель свідомості і поведінки новими методами.

Водночас, господарюючий суб'єкт все менше адекватно сприймає інформацію, яка поступає до нього з різноманітних джерел, цілодобово і у величезних обсягах. В доповіді неурядової американської організації RAND Corporation даний ефект отримав назву «розпад істини», що проявляється в чотирьох пов'язаних між собою тенденціях: зростаюче неспівпадіння фактів і даних з аналітичною їх інтерпретацією; стирання граней між висновком і фактом; збільшення відносного обсягу і, як наслідок, впливу власної думки і особистого досвіду на факт; зниження довіри до джерел фактичної інформації, яким раніше довіряли [83].

В умовах невизначеності більш характерною стає нерациональна поведінка суб'єктів господарювання [91], оскільки вони не мають достатніх когнітивних ресурсів для обробки всієї інформації та розрахунку всіх варіантів вибору; вони не в змозі одночасно шукати відповіді на кілька питань, що скорочує увагу до окремих проблем. За таких умов панує не раціональна, а конвенціональна поведінка суб'єктів, яка підкорюється прийнятим установкам, нормам, правилам та умовностям. Замість теорії прийняття рішень, що ґрунтується на теорії ймовірності, Д. Канеман і А. Тверські запропонували теорію перспективи, відповідно до якої процес ухвалення рішення суб'єктом відбувається у два етапи: обробки інформації (*editing phase*) та оцінки інформації (*evaluation phase*). На першому етапі відбуваються попередній аналіз альтернатив і подання їх у спрощеному виді, більш зручному для суб'єкта. На другому етапі оброблені й представлені в зручному виді альтернативи оцінюються й виносяться остаточне рішення [92]. Взагалі економічні питання є малозрозумілими для людей через складність переведення значень об'єктивних економічних індикаторів у

суб'єктивні оцінки стану економіки [290]. Також люди по-різному сприймають одну й ту ж інформацію, що пов'язано з їх когнітивними, соціально-демографічними, освітніми й іншими характеристиками та економічним становищем їхньої соціальної групи [297].

Гіпердинамічність технологічного розвитку та спричинена ним трансформація інститутів періодично переводить економічну систему в стан поліфуркації, що обумовлює постійні зміни в прийнятті рішень і поведінці господарських суб'єктів. Лавиноподібне зростання доступної до аналізу інформації, що отримало назву «інформаційний потоп», потребує розвитку нових інститутів цифрової економіки, які впливають на прийняття рішень господарюючими суб'єктами. Невизначеність і незнання є не випадковими феноменами цифрової економіки, а об'єктивними явищами. Ускладнення господарських зв'язків і відносин супроводжується зростанням інформаційної асиметрії, що потребує інституціоналізації з метою узгодження різноманітних інтересів учасників економічних відносин і, таким чином, мінімізації трансакційних витрат. Інститутом, спроможним в потоці інформації консолідувати значні її обсяги та зробити висновок, є рейтинг. Він впливає на вибір акторів¹ в процесі господарських перетворень.

Дослідження механізму здійснення інституційних трансформацій в сучасних умовах стало надактуальним. Перші концептуальні підходи до його аналізу запропонував Х. Демсец, наголошуючи, що зміни правомочностей власності обумовлені змінами відносних цін економічних ресурсів: «права власності розвиваються для того, щоб інтерналізувати екстерналії, і тоді коли вигоди від інтерналізації стають більше, ніж витрати на неї. Зростаюча інтерналізація в основному є результатом змін в економічних цінностях, тих змін, які виникають з розвитку нових технологій і відкриття нових ринків і з якими погано узгоджені старі права власності ... При даних перевагах спільноти ... виникнення нових правомочностей власності, приватних або державних, буде відповіддю на зміни в

---

¹ Актор в суспільних науках - діючий суб'єкт (індивідуальний чи колективний); індивід, соціальна група, організація, інститут, спільність людей, які вчиняють дії, спрямовані на інших.

технологіях і відносних цінах» [275]. Цей підхід застосували Т. Андерсон і П. Хілл для пояснення еволюції виняткових прав на американському Заході [258]. Складалося враження, що інституційні зміни автоматично слідують за змінами умов економічної діяльності. Діяльність держави, соціально-політичних спільнот не бралася до уваги. Д. Норт сформулював базову модель інституційних змін, яка передбачає таку логіку [307]:

- 1) зміна в рівні знань веде до появи нових технологій;
- 2) нові технології змінюють відносні ціни на ресурси;
- 3) нові ціни створюють стимули у власників потенційно зростаючих у вартості ресурсів до трансформації прав власності на них;
- 4) нові рівні цін ведуть також до появи правил, що дозволяють максимізувати цінність використання таких прав;
- 5) разом з тим ненульові трансакційні витрати на політичному ринку перешкоджають тому, щоб реалізувалися всі корисні для створення вартості потенційно можливі інституційні зміни.

Ця базова схема інституційних змін була згодом доповнена. До найбільш важливих продовжень теоретичних досліджень в цьому напрямі слід віднести (хоч і неоднозначно сприйняті) роботи Д. Аджемоглу, С. Джонсон і Дж. Робінсон [255], оскільки вони запропонували враховувати вплив реальної і формальної політичної влади в механізмі трансформацій, а також якісно розрізнили інститути – інклюзивні і екстрактивні.

На основі викладеного можна доповнити модель механізму господарських трансформацій, запропоновану Д. Аджемоглу, С. Джонсон і Дж. Робінсон та доопрацьовану українськими вченими [107], з урахуванням процесу прийняття рішень. Модель має вигляд (рис. 1.5).

Контури цифрової економіки лише починають вимальовуватись, однак можна виокремити такі її основні тенденції:

- Майже всі економічні, політичні та соціальні процеси відбуваються в гіперпросторі Інтернету. Нові форми соціальних спільнот виходять за межі звичного часу і простору.

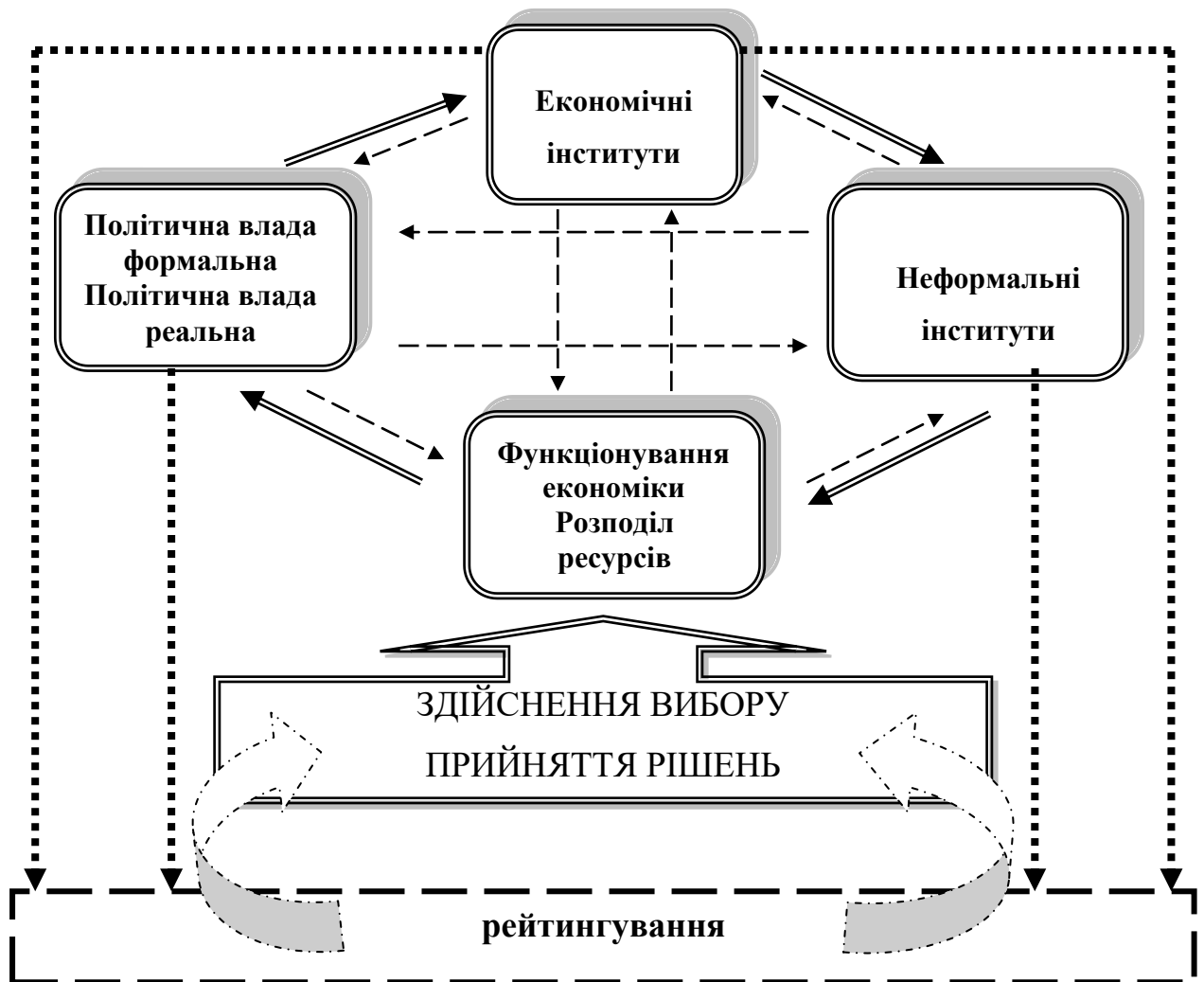

Рис. 1.5. Місце рейтингування в механізмі трансформації господарської системи
(авторська розробка)

- Найзатребуванішим ресурсом стають знання та інформація, основною формою економічних відносин – обробка інформації, а головною формою влади – контроль над інформацією, яка циркулює в соціумі.

- Традиційні форми державного регулювання доповнюються новими формами з застосуванням маніпуляцій (наприклад, «наджинг» або система соціального рейтингування, яка вже апробується в Китаї). Цифрове суспільство повною мірою володіє відповідними технологіями, що дозволяють насаджувати пануючу модель свідомості і поведінки м'якими методами, серед

яких значне місце посідає рейтингування.

- Перехід знань у цифрове середовище та їхня легка доступність мають значний демократизуючий вплив і поширюють можливості людей. В той же час цифрові платформи не несуть повної відповідальності за зміст інформації.

- Розвиток штучного інтелекту, Інтернету речей та робототехніки веде до формування абсолютно нового типу господарства, в якому будуть взаємодіяти люди і розумні машини (моделі такого гіпотетичного суспільства майбутнього – акторно-мережева теорія (Бруно Латур) та концепція автономних соціально-технічних середовищ (Міхаліс Ліанос) – вже створені в соціальних науках).

- Дуже швидко виникають і застарівають цілі сектори економіки, що зумовлює систематичну безперервне навчання людини.

- Віртуальне середовище стає новим простором для людської діяльності. У пошуку роботи люди будуть вимушені ставати мігрантами і «цифровими кочівниками». Це породжує особливий тип людей, які не укорінені в національних чи релігійних традиціях.

- Зростання фрагментації та децентралізації господарства, що проявляється у збільшенні персоналізації виробництва товарів і послуг, таргетованості реклами, розпорошеності інформаційного поля внаслідок розвитку Інтернету, соціальних мереж.

- Посилення впливу таких суб'єктів господарських трансформацій, як міжнародні інституції, транснаціональні корпорації.

- Зростання інформаційного перевантаження - ситуації, коли зі збільшенням обсягів інформації, що надходить до людини, знижується ефективність її обробки, аналізу та інтерпретації. Нині інформаційне перевантаження стосується майже всіх, хто підключений до Інтернет-середовища.

Таким чином, технологічні трансформації цифрової економіки спричинюють генезу інституційних форм, на які спирається суб'єкт господарювання будь-якого рівня функціонування в процесі вибору господарських рішень. Необхідність зниження рівня ентропії в умовах

катастрофічного збільшення інформації в цифровій економіці спричинило розвиток відповідних вирішенню проблеми інститутів, одним з яких стає рейтинг.

1.2. Рейтинги: зміст і функції

Цивілізаційні тренди розвитку цифрової економіки характеризуються лавиноподібним нарощуванням різноманітної інформації в масштабах планети: постійно збільшуються її обсяги, швидкість, інтенсивність та масштаби комуніціювання для кожного індивіда. Цей феномен отримав назву – інформаційний вибух. З 2008 року редактором журналу Nature К. Лінчем в процесі підготовки спецвипуску, присвяченому вибуховому збільшенню світових обсягів інформації, було введено категорію Big data (величина потоків даних понад 100 Гб на день).

У 2002 р. людством було вироблено $18 \cdot 10^{18}$ байт (18 Ексабайт) інформації. Її обсяг у світі збільшується щорічно на 30%, а в середньому на людину створюється $2,5 \cdot 10^8$ байт. В дослідженні, проведеному компаніями Seagate і IDC відзначається, що протягом дев'яти років обсяг цифрових даних у світі збільшиться в десятки разів: якщо в 2016 році обсяг даних вимірювався 16 Збайт (Зеттабайт), то до 2025 р. цей показник зросте до 163 Збайт. Приблизно 60% цієї інформації в світі будуть генерувати компанії. Завдяки концентрації величезної кількості даних у керівників організацій з'явиться безліч корисних можливостей і проблем для зростання і розширення бізнесу [273].

У IDC очікують, що до 2025 року близько 20% всієї інформації в глобальній інфосфері гратимуть критично важливу роль в повсякденному житті, а приблизно 10% цих даних будуть «надкритичними» [273]. Крім того, прогнозується, що в 2025 році майже 20% генерованих даних будуть являти собою інформацію, що отримується в режимі реального часу [273]. Загроза інформаційного потопу, тобто неконтрольованого збільшення кількості

інформації, робить практично безглуздими спроби якось управляти інформаційними процесами [53].

На думку науковців, інформаційний вибух більш небезпечний, ніж демографічний. За Мальтусом, людство як виробник відстає від себе ж як споживача, тобто мова йде про співвідношення сукупної біологічної маси й сукупного економічного продукту людства [250]. Але в змаганні із самим собою у людства все-таки набагато кращі шанси, ніж у індивіда в змаганні з усім людством. Якщо матеріальне виробництво людства відстає від його ж матеріальних потреб, то ще більше відстає інформаційне споживання індивіда від інформаційного виробництва людства. Це криза не перенаселеності, а недорозуміння, криза родової ідентичності. Людство може себе прокормити — але чи може воно себе зрозуміти, охопити розумом індивіда те, що створено видовим розумом? [250].

Феномен інформаційного вибуху спричинив шок як в масовій свідомості, так і в співтоваристві експертів, набуваючи характер нового міфу з алармістським і, навіть, апокаліптичним колоритом [71, с. 89]. Негативний ефект зростання інформаційних потоків для людини М. Епштейн назвав «інформаційною травмою» [250]. Сума всієї інформації, виробленої людством, стає все менш доступною одному індивіду, який відчуває свою неспроможність повноцінно співвідноситися з навколишнім інформаційним середовищем. Інформаційне перевантаження, інформаційний дефіцит, зростання незатребуваних відомостей – це реакція людей, обумовлена нерозумінням того, що відбувається [71, с. 88].

Лавиноподібно зростає кількість інтерактивних взаємодій (рис. 1.6)

Зростання інформаційного перевантаження – ситуація, коли зі збільшенням обсягів інформації, що надходить до людини, знижується ефективність її обробки, аналізу та інтерпретації. Нині інформаційне перевантаження спостерігається майже у всіх тих, хто підключений до Інтернету. Неможливість переробки всього обсягу інформації змушує людину тим чи іншим чином її фільтрувати. Фільтрація може відбуватися шляхом усвідомленої відмови від

доступу інформації з певних джерел, або шляхом орієнтації на думку експертів у даній сфері, які своїми інтерпретаціями події в принципі можуть впливати на думки людей.

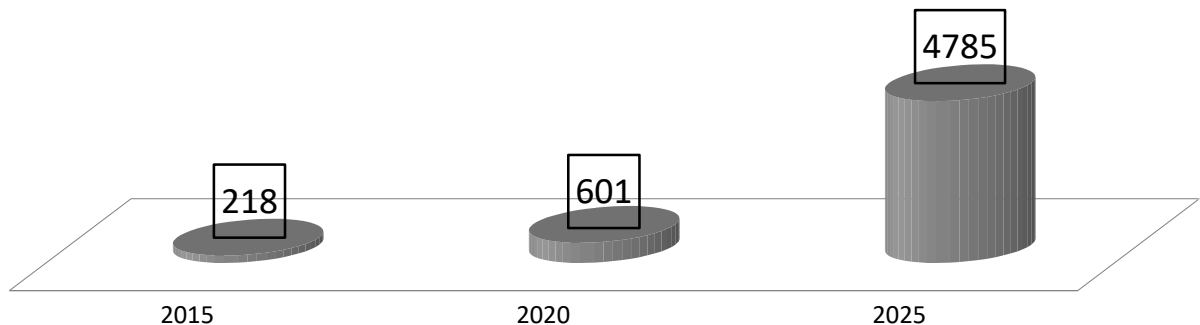

Рис. 1.6 – Кількість інтерактивних взаємодій на душу населення в день (2020, 2025 прогноз) (Складено автором за [273])

Також цифрова економіка характеризується суттєвою інформаційною асиметрією, тобто нерівномірним розподілом між ринковими гравцями інформації, необхідної для прийняття господарських рішень на всіх рівнях функціонування економіки. Кожному учаснику економічних відносин доступний лише обмежений обсяг інформації, а це безпосередньо впливає на ефективне функціонування всіх учасників господарських відносин. Інформація, перетворюючись з елементу ринкової інфраструктури на стратегічний ресурс, одночасно генерує принципово нові проблеми для економіки, на які адекватної системи протидії наразі не існує.

Дослідження сигналізованих потоків в економічній діяльності у вигляді інформації є особливо важливим в умовах сучасного цифрового господарства, бо осмислений вибір між сигналами потребує знань, які перевищують можливості пересічної людини. Не можна не погодитись з думкою Хайєка щодо принципової обмеженості людського знання (людина використовує те знання, яке може збагнути), щодо фрагментарності індивідуальних знань та їх розпорошеності між людьми [223].

Асиметричність розподілу в зовнішньому і внутрішньому середовищі не тільки самої інформації, але й організаційно-інституціональної комбінаторики її пошуку, створення, відновлення й використання є найважливішими детермінантами когнітивних меж людини. За таких умов споживач не завжди спроможний зробити вибір самостійно, що перетворює його на потенційний об'єкт багаточисленних свідомих і несвідомих маніпуляцій.

«На сучасному етапі глобалізаційних змін інформація є фактором, який не зменшує, а посилює невизначеність. Інформаційні потоки характеризуються слабкою когерентністю, коли навіть невеликі флуктуації спричиняють значні зміни в інноваційно-інвестиційному процесі. Суперечність між збільшенням кількості інформації та зростанням ентропії в соціально-економічних системах вказує на концептуальну обмеженість підходу до інформації як міри впорядкованості системи. Тому інформація в сучасному суспільстві підтримує його в стані, близькому до біфуркаційного» [147, с. 22].

У рамках концепції інформаційної асиметрії добре пояснюються провали господарського розвитку кількох останніх десятиліть [211, с. 9]. Асиметрична інформація не просто риса інформаційної економіки, вона базується на ній. Класична теорія загальної рівноваги на ринках товарів і послуг працювала не тільки за відсутності трансакційних витрат, але і в умовах повної й досконалої інформації. Іншими словами, в ситуації, коли кожний учасник ринку мав більш-менш повну і достовірну інформацію для прийняття рішення, та інформація, якою володів окремий учасник ринку, була також доступна всім іншим учасникам ринку. Це забезпечувалося тим, що вся необхідна інформація містилася у ціні товару, а ціна була однаковою для всіх і відома всім.

Включення в економічну науку теорії трансакційних витрат послабило ідеї класичної школи: виявилось, що ціна містить не всю інформацію, тому додатково необхідна інформація щодо трансакційних витрат. І тільки шляхом порівняння ціни товару та трансакційних витрат економічний суб'єкт в змозі прийняти раціональне рішення. Отже, в ситуації недосконалості ринку з причин інформаційної асиметрії економіка не є Парето-ефективною.

Три основних положення нової економічної парадигми полягають у тому, що:

- 1) інформація, яка використовується для прийняття економічних рішень, є різноманітною;
- 2) учасники ринку, як правило, мають різний рівень поінформованості про стан ринку, товари, конкурентів;
- 3) для здійснення ринкової операції учасники повинні обмінятися сигналами, тобто інформацією, причому ці сигнали можуть передавати як правдиву, так і невірну інформацію, розраховуючи на отримання односторонньої вигоди за рахунок партнера [211, с. 10].

Нова економічна теорія поставила під сумнів або спростувала дію таких фундаментальних законів конкурентно-рівноважного ринку, як: закону попиту і пропозиції, відповідно до якого ринкова рівновага характеризується співпадінням попиту і пропозиції; закону конкурентної ціни, відповідно до якого ринкова ціна в стані рівноваги дорівнює граничним витратам; закону єдиної ціни, який доводить наявність однакової ціни на один і той же товар на всіх ринках; гіпотези ефективних ринків, яка полягає в тому, що від інформованих учасників ринку до неінформованих передається вся релевантна інформація.

Для всіх цих законів було отримано спростування або доведено, що кожен з них діє у набагато більш обмежених умовах [211, с. 10].

Перші спроби пошуку методів боротьби з інформаційною асиметрією були зроблені Дж. Акерлофом, який вважав, що проблема інформаційної асиметрії має тільки два способи розв'язання – гарантії і репутація. Причому реалізувати гарантії можна лише через суд, а гарна репутація можлива лише у відкритому суспільстві (у такому суспільстві кожен громадянин має вільний доступ до інформації про всі компанії та продавців) [256]. Роботи Дж. Акерлофа підштовхнули М. Спенса до пошуку знакових об'єктів, які він «назвав сигналами і які повинні були стійко переносити інформацію в стані ринкової рівноваги від продавців до покупців, або від тих, хто володіє більшою кількістю, до тих, хто володіє меншою кількістю інформації» [202, с. 485]. Неухильне посилення

інформаційних потоків, що супроводжуються різним ступенем доступності інформації, на думку Я. Жаліла, обмежують раціональну поведінку суб'єктів господарювання навіть у розвинених економіках [66].

Згідно з термінологією економіки Л. Вальраса [21], асиметрія призводить до відхилень від загальної ринкової рівноваги. Учасники ринку не мають повної інформації щодо фінансових операцій, а тому ресурси в економіці не використовуються з максимальною ефективністю, відповідно до концепції В. Парето [308]. Серед вітчизняних учених, які розкрили питання ефектів асиметрії інформації в економіці, слід відзначити праці Г. Коломієць [104], О. Костюка [116], О. Носової [159], Т. Носової [160], С. Чистякової [235], Т. Шевченко [244].

Науковці пропонують виділяти кілька засобів, що сприяють зниженню інформаційної асиметрії в економіці [119]:

- Основою зменшення інформаційної асиметрії виступає «теорія ринкових сигналів» М. Спенса, згідно з якою продавці мають надавати додаткову інформацію про якість своїх товарів. Це забезпечить протидію несприятливому відбору і збереже ефективність ринку. В ролі такої додаткової інформації на рівні компаній можуть виступати фірмові знаки, торгові марки, гарантії, репутація фірми, сертифікати якості, дипломи різних конкурсів та престижні номінації, рекомендації, кваліфікація, а також виплата дивідендів як сигнал благополуччя та добрих перспектив [321].

- Інструменти суб'єктів господарювання, що можуть виступати як альтернативи або використовуватись разом з ринковими сигналами М. Спенса. Наприклад, чітко прописані санкції та відповідальність за порушення умов контракту можуть значно знизити моральні ризики та обсяги опортуністичної поведінки.

- Методи державного регулювання. Проведення державної політики, що буде сприяти розвитку бізнесу та протидіяти хабарництву за умови відповідальності за порушення та неефективну реалізацію тих чи інших аспектів державної політики, сприятиме зниженню інформаційної асиметрії.

- Сукупність методів, що мають суто інформаційну природу. Це, наприклад, створення різного роду спеціалізованих баз даних (кредитні та страхові історії, реєстри автомобільних та інших правопорушень тощо).

Важливим елементом, що протидіє інформаційній асиметрії, як один з ринкових сигналів, є рейтинги, які консолідують значні обсяги інформації на глобальному рівні, національному рівні, рівні окремих підприємств та сприяють кращому розумінню стану того чи іншого економічного суб'єкта.

Для обґрунтування цього висновку далі розглянемо трактування сутності сигналу, умов існування та властивості інформаційного сигналу, специфіку макроекономічного інформаційного сигналу в цифровій економіці, що дасть можливість, співставивши наведені ознаки інформаційного ринкового сигналу, як такого, з характеристиками рейтингу, довести його сигнальну функцію і виокремити його характеристики як ринкового сигналу.

Під сигналом, як правило, розуміють будь-який процес, параметри якого змінюються відповідно до змісту цього процесу [136; 202]. Отже, сутність сигналу полягає у повній відповідності процесу і змін параметрів процесу. Також під сигналом розуміють сукупність кодів, знаків, що генерується певною системою (сукупністю систем при їх взаємодії). Джерелом сигналу є присутність певної динаміки системи. Інформаційний сигнал – це здатність системи таким чином змінювати свої параметри, що інша система розуміє сутність змін. Інакше кажучи, сигнал існує тільки за умови існування передавача сигналу та його акцептора [128].

Виходячи з наведеного розуміння сутності сигналу, він повинен мати властивості стаціонарності, динамічності та тригерності [128]. Під динамічністю розуміється виникнення сигналу під час зміни системи. Стаціонарність сигналу полягає у повній його відповідності стану системи. Тригерність виникає тоді, коли існує приймач сигналу. Існує також і нестаціонарність інформаційних сигналів, яка виникає в тих випадках, коли параметри системи змінюються випадково чи переважно випадково [128].

Отже, сутність поняття інформаційного сигналу розкривається в межах поняття системи, має складний комплексний характер та тісно пов'язана з функціонуванням системи [136; 138; 205, 206]. Для інформаційних сигналів, які генерують і приймають економічні системи, при збереженні розуміння сутності інформаційних сигналів інтерпретація їх властивостей значно ускладнюється [128].

Специфіка інформаційних сигналів в цифровій економіці полягає в наступному [128]:

1. Відсутності повної відповідності змісту економічних процесів параметрам цих процесів. Оскільки економічні процеси є наслідком комплексу закономірних та стохастичних явищ (відповідно до поведінкової економіки випадкова складова є досить значущою), виокремити стохастичну змінювану частку процесу достатньо складно [122; 205]. Таким чином, інформаційні сигнали для економічних систем у цілому поєднують властивості стаціонарності та нестаціонарності.

2. Певній різноспрямованості тенденцій розвитку окремих інститутів (в економіці одночасно присутні елементи господарської системи висхідної і низхідної траєкторій розвитку), що призводить до її поступового перетворення, внаслідок чого стан системи є неповторюваним.

3. Мінливому характері, оскільки переважна більшість економічних систем є відкритими (отже, існує зворотність причинно-наслідкових зв'язків) та складно організованими (отже, існує гетерархія у структурній організації систем). Суб'єкти ринку по-різному сприймають, інтерпретують та реагують на зміст інформаційного сигналу, що визначає, крім того, неповторюваність реакції ринку на однакові інформаційні сигнали, навіть якщо стани системи будуть якомога близькими якісно.

4. Тригерності (економічна система, що породжує інформаційний сигнал, може бути тригером сама для себе). Справді, більшість економічних систем є відкритими, вони породжують інформаційні сигнали, які приймаються іншими економічними системами. Через те що для відкритих систем властиві не тільки

прямі, але і зворотні впливи, економічна система приймає ті самі інформаційні сигнали, які і породжує, а також додаткові інформаційні сигнали [136; 138; 205; 206]. У зв'язку із зазначеним властивість тригерності інформаційного сигналу для економічних систем набуває ширшого значення.

Таким чином, властивості інформаційних сигналів для економічних систем у цілому є більш широкими, ніж для інших типів систем: єдність стаціонарності та нестаціонарності, динамічність, неповторюваність, тригерність.

Виходячи із загальних інтерпретацій інформаційного сигналу, макроекономічний інформаційний сигнал визначають як параметр (або сукупність параметрів), що відображає стан (зміни у стані) макроекономічної системи та генерується нею при субсистемних або міжсистемних взаємодіях.

На основі виокремлення елементів поняття макроекономічного інформаційного сигналу науковці вводять додаткові ознаки їх класифікації за [128]:

1) субсистемою, що генерує інформаційний сигнал, – монетарні інформаційні сигнали, які генеруються в субсистемі, що функціонує при здійсненні обмінно-перерозподільних відносин, пов'язаних із купівлею-продажем грошових ресурсів, та немонетарні сигнали, які генеруються в субсистемі, що функціонує при здійсненні обмінних, розподільних, перерозподільних відносин, пов'язаних із функціонуванням реального сектору економіки;

2) носієм інформаційного сигналу – відсоткові, валютні, кредитні, цін фінансових активів (із групи монетарних інформаційних сигналів) та інфляційні, інвестиційні, ринку праці, боргові, міжнародної торгівлі, споживання, ринку нерухомості та ін. (із групи немонетарних інформаційних сигналів);

3) часовими закономірностями появи – постійні макроекономічні інформаційні сигнали (виникають та піддаються спостереженню постійно, є об'єктом моніторингу), періодичні (виникають та піддаються спостереженню регулярно, через приблизно рівні проміжки часу) та епізодичні (виникають час від часу, не мають певної часової закономірності виникнення);

4) способом опису – континуальні (сигнали, що найбільш точно описуються за допомогою безперервних функцій) та дискретні (сигнали, що найбільш точно описуються за допомогою перервних функцій).

У межах кожної окремої класифікаційної групи інформаційні сигнали мають якісні відмінності властивостей залежно від специфіки групи.

Ринкові сигнали дозволяють зменшити негативний вплив асиметричної інформації, однак не всі вони є якісними. Наприклад, реклама не дає чіткої уяви щодо якості товару тому, що більшою мірою ідеалізує його якості. Зовнішній вигляд товару, гарантії та сервісні зобов'язання, сертифікати якості подають відносно ефективний інформаційний сигнал. Але для мінімізації наслідків асиметричної інформації використання тільки окремих, вибіркового інформаційних сигналів є не дуже ефективним, тому необхідно шукати комплексний підхід до усунення інформаційної асиметрії між суб'єктами, який би мінімізував ризики невизначеності господарських трансформацій.

М. Спенс визначив знакові об'єкти, названі ним «сигнали», які повинні були «стійко переносити інформацію в стані ринкової рівноваги від продавців до покупців, або від тих, хто володіє більшою кількістю, до тих, хто володіє меншою кількістю інформації» [202]. Існує два варіанта вирішення цієї проблеми: 1) випадок чистої координації; 2) випадок з невиявленими чи недостатньо виявленими якісними відмінностями. В першому випадку подібні сигнали не настільки складні там, де у сторін однакові спонукальні мотиви, тобто там, де існує взаємне і погоджене прагнення передавати один одному точну інформацію. Але навіть в цьому випадку виникають проблеми вибору серед потенційних рівноважних станів [136, с. 23].

У другому випадку мотиви гравців виявляються, як правило, різними: від прагнення власників товарів високої якості виділити себе до прагнення власників низькоякісних товарів імітувати сигнал таким чином, щоб ускладнити розуміння відмінності, тобто піддати іншу, неінформовану сторону, опортунізму, приховавши достовірну інформацію [136, с. 23].

Сигнали в теорії цифрової економіки – це видима частина інформації, яку більш обізнані агенти передають менш обізнаним з метою комунікації. Ринкові сигнали – це механізм, що дозволяє продавцям і покупцям елімінувати інформаційну асиметрію. Проблеми асиметричної інформації можуть бути вирішені за умови надходження сигналів на всіх ринках.

Суттєве місце серед ринкових сигналів займає рейтинг, що обумовлено наступним:

1. Інформаційна перенасиченість затребувала визначення ефективного засобу згортання інформації у великому масштабі. Методологія рейтингування найкращим чином відповідає даному виклику цифрової епохи.

2. Інформація до господарського суб'єкта поступає не просто у величезних обсягах, а й хаотично. Проте використання тільки вибіркового інформаційних сигналів є неефективним для мінімізації наслідків асиметричної інформації між суб'єктами. Рейтинг є комплексною оцінкою, що дозволяє зменшити ризики невизначеності господарських трансформацій.

3. Економічний розвиток відбувається гіпердинамічно та нестабільно (поліфуркаційний стан господарської системи), що вимагає прийняття нових оптимальних рішень щодо господарських трансформацій у максимально короткі строки. Ефективним механізмом реалізації цього завдання в сучасному суспільстві є чисельні методики рейтингової оцінки певних об'єктів.

4. Необхідність підвищення інформаційної прозорості суспільства, зростання потреби у розміщенні суб'єктів господарської діяльності за ключовими факторами успішності (досягнення поставленої мети, суспільне визнання результатів тощо). Добра інтерпретуємість рейтингів створює основу для їх більш широкого використання всіма членами суспільства.

5. Прагнення знизити трансакційні витрати в процесі прийняття господарських рішень з причини неповноти інформації щодо окремих суб'єктів або видів господарської діяльності, зумовленої її відсутністю або приховуванням. Інформаційні прогалини можна заповнити шляхом використання індексів або субіндексів відповідних рейтингів.

6. Когнітивне укорінення обмежує здібності людей до раціональних економічних суджень [276; 346].

Всебічне дослідження питань рейтингування потребує уточнення термінологічного апарату в даній царині та виокремлення основних засад, на основі яких формується рейтингова оцінка в епоху цифрової економіки.

У працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері розроблення методик об'єктивного оцінювання суб'єктів господарювання чимало уваги відведено обґрунтуванню сутності поняття «рейтинг» та відмінностям його від інших, схожих на перший погляд категорій, таких як «ранг», «ренкінг», «індекс», «рейтингова система» тощо.

Термін «рейтинг» походить від англійського «rating» - оцінка, порядок, класифікація й означає ранжирування певного явища за визначеною шкалою. Для визначення сутності поняття «рейтинг» використовують багато категорій: оцінка, характеристика, система, показник, метод, встановлення, процес, розподілення, інструмент, прогноз.

В економічних словниках рейтинг наділений доволі вузькою спеціалізацією, яка є відображенням поглядів фахівців-практиків у сфері рейтингування, насамперед, фінансової сфери. Ретельніше розглядають термін «рейтинг» та суміжні з ним категорії науковці. А. Полозов вказує, що в самому визначенні рейтингу мова йде про оцінку стану об'єкта рейтингування, а не про побудову групи господарських суб'єктів за певним ранжиром. Разом з тим оцінка стану господарського суб'єкта може припускати зіставлення як з аналогічними суб'єктами, так і зі станом абстрактного суб'єкта даного типу, що приймається як еталонне. Під рейтингом можна також розуміти величину, що характеризує господарський суб'єкт і дозволяє, при зіставленні з іншим подібним суб'єктом, оцінити ймовірність переваги в конкурентному середовищі або порівняно з попередніми певними періодами часу. Тобто рейтинг має на увазі віднесення господарюючого суб'єкта до класу або категорії [171].

Рейтинг - це комплексна оцінка стану об'єкта (суб'єкта господарської діяльності), у якій використовується сукупність багатьох показників, які не

завжди формалізуються. Список об'єктів рейтингування, упорядкованих (ранжованих) за величиною якого-небудь показника діяльності, називається ренкінг. Він дозволяє вибудувати об'єкти за ранжиром, тобто за певним показником. Популярні також списки декількох показників для об'єктів, ранжованих за одним показником. До таких показників нерідко відносять характеристики масштабу об'єкта рейтингування (капітал, капіталізацію, активи, обороти господарської діяльності) і оцінки ефективності (прибуток, рентабельність, прибутковість).

О. Кармінський вказує на різницю між змістом понять «рейтинг» і «індекс». Індекс (від лат. *index* – список, реєстр, покажчик) – число (символ або набір символів), вказівник місця елемента в сукупності або показник активності, продуктивності, розвитку або змін. Індекс спирається на непрямі параметри діяльності, рейтинг – на конфлікуючий параметр діяльності. Рейтинг відрізняється від індексу наявністю сторін конфронтації. Для рейтингу потрібні об'єктивні дані. Індокси в певній мері проектуються на рейтинг, оцінюючи інтегральний стан у певній сфері діяльності [192, с.7].

Як правило, абсолютні значення індексів не мають значення. Важливі зміни індексу із часом, оскільки вони дозволяють судити про загальний напрямок руху ринку, результати господарських перетворень. Залежно від вибірки показників індекс може відображати поведінку якоїсь групи активів або об'єктів оцінювання в цілому по групі. Індокси генерують рейтинги якщо впорядковувати суб'єкти відповідно до рівня відповідних показників. У той же час не кожний індекс охоплює весь спектр факторів, оцінюваних рейтингом.

«О. Кармінський акцентує увагу на кількісній природі рейтингу, визначаючи його як всеохоплюючу оцінку стану обраного об'єкта, що, в результаті, дає змогу віднести його до певного класу чи категорії [192, с. 16]. Під «ренкінгом» науковець розуміє перелік об'єктів, що впорядковані за величиною чи рівнем певного показника діяльності. Для комплексної оцінки досліджуваного об'єкта та формування реалістичного прогнозу на перспективу сьогодні все частіше використовують ренкінги, які побудовані на кількох показниках [192, с. 19].

Розмежовуючи категорії «рейтинг» та «експертна оцінка», О. Кармінський наголошує, що рішення про присвоєння рейтингів приймаються на основі використання різноманітних методологічних підходів та способів економіко-математичного моделювання, а експертні оцінки є результатом висновків конкретного фахівця чи групи фахівців, які роблять висновки щодо сучасного або майбутнього становища досліджуваного об'єкту, керуючись суб'єктивними характеристиками (власними знаннями, досвідом, професійною інтуїцією тощо [192, с. 22]).

П. Горський ототожнює поняття ренкінг та рейтинг, вважаючи останній «впорядкованим списком визначених об'єктів, побудованим за спадання певної «якості» цих об'єктів». Крім цього, комплексний упорядкований висновок фахівців стосовно стану того чи іншого об'єкта автор відносить до категорії власне рейтингів (т. зв. експертних рейтингів), а також виділяє групу аналітичних рейтингів, в яких об'єкти впорядковуються за допомогою математичних моделей. Важливим аспектом при такому розмежуванні є те, що експертні рейтинги можуть опиратись на одну чи декілька моделей (хоча остаточне рішення про місце об'єкта в рейтингу приймає саме експерт), а в процесі розробки аналітичних списків так чи інакше можуть використовуватись судження експертів (наприклад, при формуванні набору факторів, що впливають на функціонування об'єкта тощо) [44].

Рейтинг розцінюють як основне джерело інформації про стан підприємства, відводять йому місце «інформації до уваги», призначеної для вкладників, які володіють та управляють інвестиційними портфелями, а також для інших учасників ринку цінних паперів [220]. О. Урікова при цьому підкреслює, що рейтинг дає змогу найкомпактніше відобразити комплексну інформацію про підприємство та особливості його діяльності [220].

Займаючись питаннями рейтингової оцінки у банківській сфері як найбільш розвинутому секторі рейтингування, сьогодні економісти [139] закріплюють за рейтингом статус узагальнюючої системи оцінки фінансового стану об'єкта рейтингування за стандартизованою системою показників, що дає змогу

розглядати усі організації з єдиного погляду. Разом з тим, У. Грудзевич зупиняється на з'ясуванні сутності поняття «система рейтингу», основними елементами якої повинні бути національна рейтингова шкала оцінювання, методологічні засади оцінювання діяльності підприємств, банків, страхових компаній, муніципальних органів та інших учасників ринку, а також особливості функціонування на ринку національних та міжнародних рейтингових агентств [48].

Також зміст рейтингу розкривають через цільову функцію рейтингового управління, значення якої сигналізує як про стан суб'єкта господарювання загалом, так і окремих одиниць, що до нього входять [28]. В цьому судженні має місце поняття «рейтингового управління», на особливу роль якого в процесі загального управління будь-якою економічною системою, зокрема на етапі прийняття рішень, акцентують увагу багато науковців [193]. Отже, рейтингове управління, за переконанням вчених, - це «метод управління, котрий ґрунтується на рейтинговій оцінці в процесі аналізу, контролю, обліку, прогнозування та регулювання діяльності економічної системи». Відповідно, рейтинг, будучи втіленням управлінської функції аналізу та ґрунтуючись на принципі відповідності діяльності економічної системи великій сукупності різноспрямованих критеріїв, є максимально укрупненим результатом багатofакторного економічного аналізу [193, с. 42]. Вище наведені визначення більшою мірою характеризують зміст категорії «рейтинг» на мікрорівні.

Ускладнення процесу господарювання збільшило попит на якісну інформацію, її консолідацію на різних рівнях функціонування господарюючих суб'єктів і в різних сферах господарства, що обумовлює удосконалення, формування відповідних професійних правил, закріплення їх формальним чином, тобто процесу складання рейтингу. Ускладнена модель господарювання затребувала врахування в процесі оцінювання все більшого переліку факторів, значної кількості якісних і кількісних параметрів, застосування нових засобів та прийомів аналізу. Сьогодні «рейтингування» визначається як вид професійної діяльності, що передбачає проведення уповноваженим суб'єктом комплексного

оцінювання виробничої, фінансово-економічної, маркетингової, кадрової та інших сфер діяльності досліджуваного об'єкта рейтингування та виведення на цій основі рейтингу, котрий у максимально компактній формі відображає справжній стан об'єкта (його надійність, інвестиційну привабливість, кредито- та платоспроможність тощо) відповідно до розробленої шкали, а також дає змогу сформулювати реалістичний прогноз про його розвитку у коротко- та довгостроковому періоді [131].

Для зниження ступеня невизначеності в процесі прийняття господарських рішень на макрорівні необхідним стає використання інтегрованої комплексної оцінки, тобто параметризація набору показників. Враховуючи відомі підходи щодо основних критеріїв такої оцінки, визначимо:

- інтегрована комплексна оцінка повинна бути загальновизнаною;
- інтегрована комплексна оцінка має бути зрозумілою, тобто характеристики та пропорції мають бути сприйнятливими [193];
- інтегрована комплексна оцінка повинна бути об'єктивною й достовірною.

Саме рейтинг найповніше відповідає вказаним критеріям, будучи комплексною інформацією про стан економічної системи, що подається в максимально згорнутому вигляді.

Більш широко зміст рейтингу трактується як значення певної відносної оцінки, що діє у визначений момент чи протягом певного періоду часу, яку суб'єкт рейтингування в результаті реалізації процесу рейтингування присвоює досліджуваному об'єкту та вважає найоптимальнішим для його позиціонування за обраним критерієм чи набором критеріїв серед інших подібних за основними параметрами суб'єктів господарювання [131].

Дане визначення потребує розуміння сутності «об'єкту рейтингування» та «суб'єкту рейтингування». Об'єкт є елементом системи, на який здійснюється вплив з боку певної активної компоненти, а об'єкт рейтингування – суб'єкти господарювання (компанії, організації, фізичні особи, органи державної влади тощо), інтегральна оцінка умов та результатів діяльності яких забезпечує визначення їх рейтингової позиції у певному середовищі. В загальному розумінні

суб'єкт є активно діючою інституцією, що здійснює прямий чи опосередкований вплив на цільовий об'єкт з метою досягнення необхідного результату, а суб'єкт рейтингування - це фізична або юридична особа, яка встановлює основні засади рейтингового вимірника для конкретних видів рейтингових об'єктів, розробляє методикку рейтингування для кожного виду об'єкта рейтингування, визначає рейтингову шкалу для виведення рейтингу та присвоює рейтинг досліджуваним об'єктам, а також органи, які здійснюють державне і наддержавне регулювання рейтингової діяльності та встановлюють основні умови і засади її легального здійснення [131].

Дослідження сутності рейтингу та суміжних із ним понять потребує з'ясування основних користувачів інформації такого роду. Споживачів рейтингової інформації розглядають відповідно до рівня функціонування об'єктів рейтингування, які входять до сфери їх інтересів: на рівні країни, регіону, галузі, компанії і її підрозділів, окремого індивіда. Наприклад, споживачами рейтингів країн та регіонів є іноземні інвестори (наприклад, інвестиційні та пенсійні фонди), для яких надзвичайно важливими є оцінки макро- і мезорівня – інвестиційної привабливості, фінансові та кредитні рейтинги країни і окремих галузей та проектів, оцінка конкурентоспроможності національних економік. Для регіональних органів влади та юридичних осіб важливим є рейтингові оцінки мікрорівня – стійкості банків, інших фінансових інститутів, рейтинги підприємств-контрагентів, рейтинги цінних паперів та інвестиційних проектів, окремих товарів та послуг. Фізичним особам необхідна зрозуміла оцінка надійності банків, страхових організацій, рейтинги закладів освіти та охорони здоров'я тощо [192].

Треба відзначити, що всі основні категорії споживачів рейтингової інформації зацікавлені в її комплексності і достовірності, однак складові цієї оцінки мають для них суттєво різну значущість. Для бізнесу рейтинги – найважливіша складова в області ділової інформації на всіх рівнях господарської діяльності. Вони призначені для підтримки рівня ділової довіри й створення інвестиційного потенціалу. Хоча альтернативні оцінки не завжди порівнянні і

являють собою набір думок, у сукупності із власними оцінками індивіда, який приймає рішення, вони можуть бути використані в процесі обрання напрямку господарських трансформацій.

Зростання суспільної значимості рейтингів відображається в посиленні емоційності реакції на їхні зміни. Майже завжди зниження рейтингу сприймається як показник виникнення проблем і вимагає заходів щодо виправлення ситуації. Сучасні рейтинги перетворилися на практично значимий орієнтир, емоційний стимул, подразник. Для органів державної влади рейтинги виконують серйозну орієнтаційну функцію. Наприклад, система оцінки середніх шкіл за результатами зовнішнього тестування дозволяє визначити якість їх роботи, на основі чого відбувається стратегічне керування системою національної освіти: збільшується фінансування для успішних навчальних закладів і зменшується для менш ефективних.

Отже, вивчення та узагальнення наукових джерел дозволяє відзначити існування широкого різноманіття підходів до визначення сутності рейтингу та інших елементів категоріального апарату процесу рейтингової оцінки, при цьому виявлено певні неоднозначності та проблемні моменти у цій сфері, а саме:

- відсутні єдине, чітко встановлене трактування поняття «рейтингу» як інституту цифрової економіки;
- не вистачає системної характеристики функцій рейтингу в процесі господарської діяльності;
- майже не приділяється увага важливості рейтингової оцінки для самого об'єкта рейтингування, хоча вона нині є одним із першочергових орієнтирів для вибору напрямку і шляхів здійснення господарських трансформацій.

Визначення змісту і ролі рейтингу в інституційному механізмі господарських трансформацій цифрової економіки потребує відповідей на такі питання: яка мета рейтингування поставлена споживачем рейтингової інформації; якою є роль рейтингових результатів в процесі визначення напрямів господарської діяльності; які структури проводять рейтингові дослідження, ступінь довіри до них; які методи і зворотні зв'язки присутні в процесі

рейтингування та чи забезпечують вони максимальну об'єктивність результатів; якою є роль рейтингових оцінок в процесі вдосконалення вихідної інформації, що використовується в господарській діяльності; який інструментарій застосований в процесі розрахунків рейтингових оцінок; хто замовник і хто оплачує проведення рейтингового дослідження, наскільки це стимулює його інформаційну прозорість; які суб'єкти в змозі отримати доступ до рейтингової інформації тощо.

Першим етапом в процесі рейтингування є постановка завдання – визначення мети та об'єкту рейтингування, від чого надалі буде залежати вибір методики (рис. 1.7).

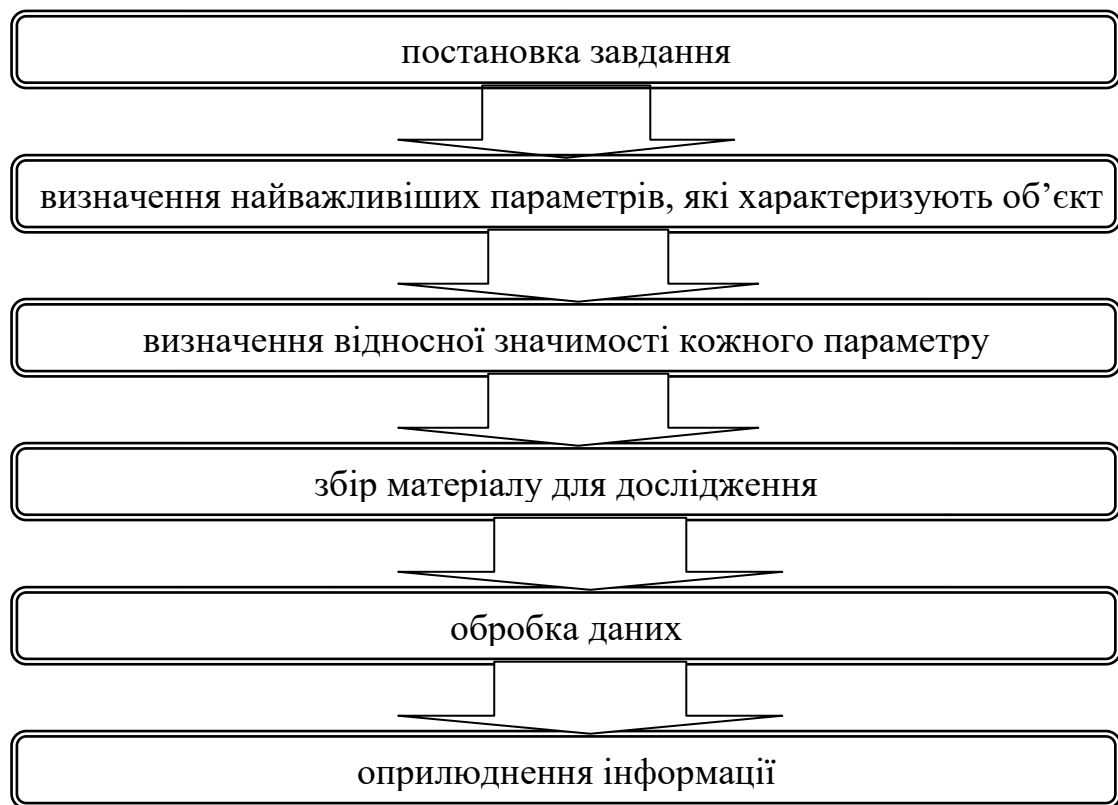

Рис. 1.7. – Основні етапи складання рейтингу
(складено автором)

Мета складання рейтингу залежить від замовника рейтингової інформації, вона також визначає вибір інформаційного простору для аналізу та спосіб отримання рейтингової оцінки. Якщо історично першими замовниками незалежної оцінки були інвестори, які використовували отриману інформацію в

процесі прийняття господарських рішень із урахуванням ризиків, то в сучасній економіці мета рейтингування залежить від багатьох чинників, в тому числі від напрямку діяльності та фінансових можливостей організації/установи – замовника, а також від рівня функціонування об'єкту рейтингування. Це впливає на вибір суб'єкта рейтингової діяльності та визначатиме його методику складання рейтингів.

В процесі визначення найважливіших параметрів, які характеризують об'єкт рейтингування (2-й етап), та їх відносної значимості (3-й етап) можуть бути використані експертна оцінка, опитування цільової аудиторії тощо.

Наступним кроком стає збір матеріалу для дослідження (4-й етап), в результаті якого отримують дані – сукупність (набір) статистичних фактів, відомостей щодо певного процесу або явища за певний період. Факти перетворюються на дані в процесі формалізації, вони ще «...не створюють основу для дій» [145], тобто не є матеріалом для прийняття рішень.

Результатом наступного етапу стає інформація, яка з'являється в процесі: обробки даних за певними правилами під конкретну мету; порівняння з іншими даними – аналогічними даними щодо інших об'єктів чи процесів, або – з даними за інший проміжок часу – в динаміці (5-й етап). Треба зауважити, що із одних і тих же даних після обробки можна отримати різну інформацію в залежності від застосованої методики.

Таким чином, наслідком виконання аналітичної функції є визначення підсумкових результатів щодо кожного об'єкту та їх ранжування відносно отриманих показників, які можуть бути оприлюднені (6-й етап) кількома шляхами:

- офіційне представлення рейтингу, методики його складання та оцінки за кожним параметром;
- представлення тільки рейтингової позиції та числових показників за кожним параметром для кожного з об'єктів рейтингування (найбільш розповсюджений спосіб);

- наведення тільки верхньої частини рейтингу без вказівок конкретних місць об'єктів рейтингування (використовується інколи - коли методика досить сумнівна або складна чи неможливі інші варіанти оприлюднення).

Інформація несе значимий контекст і перетворюється на знання, коли стає задіяною в процесі прийняття господарських рішень. Знання завжди є продуктом використання інформації, але не всі суб'єкти вміють витягати знання із інформації. Зважаючи на існування знань в формалізованому (явному) і неформалізованому (неявному) видах, рейтинг постає як формалізоване знання.

Проведений аналіз наукової літератури щодо процесу побудови рейтингу дозволив узагальнити його класифікацію за змістовними ознаками (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Класифікація рейтингів за критеріями методологічної побудови

з/п	Ознака класифікації	Типи рейтингу
1	За способом формування рейтингу	Односпискові та категоріальні
2	За кількістю рейтингових факторів	Однофакторні та багатофакторні
3	За методом отримання інформації	Аналітичні (адміністративні й віртуальні); експертні; гібридні
4	За інструментом отримання інформації	Дистанційні та інсайдерські (очні)
5	За використаними даними	Оперативні та кумулятивні
6	За способом отримання вагових коефіцієнтів	Нормативні, аналітичні, рівновагові, евристичні
7	За способом агрегування показників	Адитивні та мультиплікативні
8	За розвитком методології дослідження	Статичні та динамічні
9	За видом отриманої оцінки	Кількісні, порядкові, рангові
10	За кількістю випусків рейтингового продукту	Періодичні та неперіодичні

Узагальнено автором.

Існують різні способи побудови рейтингів. Односпискові рейтинги є результатом складання єдиного рейтингу, який ранжує всі об'єкти згідно комплексного показника порівняння (локального критерію, загального балу, або латентного показника). Категоріальні рейтинги складаються з категорій (класів, груп, сегментів), усередині яких може використовуватись ранжування як поодинці, так і за декількома ознаками [12; 131].

Перший спосіб переважно використовується при кількісному аналізі, коли оцінювальна система формується на основі декількох кількісних показників, внаслідок чого, за допомогою заданої метрики, об'єкти однозначно ранжуються в порядку зростання (спадання) рейтингового числа. При використанні даного способу завжди можна вказати, якому з порівнюваних об'єктів можна надати перевагу. Другий спосіб побудований на іншому принципі: спочатку передбачається, що в силу деяких причин не можна явно виявити переваги кожного об'єкту по відношенню до всіх інших із збереженням властивості транзитивності, після цього проводиться розподіл сукупності, що досліджується, на групи за даними роботи експертів, або за допомогою застосування до кількісних даних процедури класифікації. Даний підхід в цьому відношенні є більш гнучким, оскільки дозволяє здійснювати аналіз різного виду об'єктів.

Рейтинг не може ґрунтуватися на сильно корельованих параметрах. У цьому випадку суб'єкт рейтингування обирає провідний параметр із множини доступних. Питання відбору первинних параметрів завжди є актуальним, тому що їх оцінювання містить у собі ризик відсутності виразної інтерпретації результатів. Якщо діяльність носить багатoproфільний характер, то в кожному значущому оцінюваному компоненті вона має бути представлена найбільш вагомими показниками. Питання їх відбору дуже відповідальне, бо виокремлення первинного параметра дозволяє помістити всі наступні складові в єдине інформаційне поле [171].

За методом отримання інформації для дослідження розрізняють традиційні рейтинги, засновані на оцінці доволі великої кількості об'єктивних показників діяльності об'єкту рейтингування; репутаційні (персоніфіковані або експертні) рейтинги, що базуються на обробці думок експертів, отриманих в результаті опитувань; віртуальні рейтинги, які використовують показники з інтернет-середовища; змішані (гібридні), при складанні яких використовуються складові попередніх методологій [15]. На перший погляд, «ідеальний» варіант процедури рейтингування мав би бути відкритим і автоматизованим. Проте складність господарської діяльності не дозволяє охарактеризувати її без залучення

експертної оцінки, використовуючи виключно кількісні параметри і відкриту статистичну інформацію.

В рейтинговій практиці використовують різні види аналізу інформаційних даних та їхньої комбінації: аналіз, що проведений винятково на базі минулої фактичної інформації (аналіз фактів); аналіз інформації, що орієнтована в минуле й майбутнє (аналіз подій і відхилень); аналіз майбутньої інформації (аналіз запланованих показників) [171].

Як комплексна оцінка стану об'єкта, рейтинг інтегрує в собі сукупність багатьох показників, узагальнюючи найважливіші властивості складних соціально-економічних явищ, які не підлягають безпосередньому виміру, як то конкурентоспроможність, інвестиційна привабливість, якість життя та інші. Оцінити такі явища можливо лише опосередковано, агрегуючи множини різнопланових базових показників в одну інтегральну оцінку.

Методики рейтингової оцінки різних міжнародних агенцій відрізняються як за базовими показниками, що включені до рейтингової системи, так і за методологічними підходами до агрегування цих показників.

Рейтингові системи мають, як правило, ієрархічну структуру, що складається з декількох рівнів, на кожному з яких за базовими показниками попереднього рівня шляхом стандартизації та агрегування формується наступний рівень показників. В результаті, на останньому рівні отримується підсумкова рейтингова оцінка [41,с.14].

В цілому, послідовність процедури обчислення будь якого рейтингу, як зазначає Єріна А.М., складається з наступних етапів: «визначення концепції рейтингу, конкретизація його цілей і завдань; обґрунтування структури рейтингової системи і переліку базових показників; організація збирання первинної інформації; уніфікація шкал, за якими спершу виміряні базові показники, що є необхідною умовою їх агрегування; обґрунтування алгоритмів згортки інформації (агрегування і зважування) на всіх рівнях ієрархії рейтингової системи; обчислення рейтингових оцінок та упорядкування об'єктів на основі цих оцінок» [62, С.56-57].

Як доводить більш ніж столітня історія існування рейтингів, вони є ефективним консолідуючим інструментом (рис. 1.8), здатним аналізувати та узагальнювати величезні обсяги інформаційного матеріалу в різних сферах господарювання, що створює основу для їх практичного застосування в процесі вирішення цілої низки господарських проблем, спричинених інформаційною асиметрією на ринках. Необхідність подолання наслідків інформаційних прогалин на всіх рівнях функціонування сучасного господарства постійно збільшує попит на результати рейтингової діяльності, перетворюючи рейтинг на важливий інститут цифрової економіки.

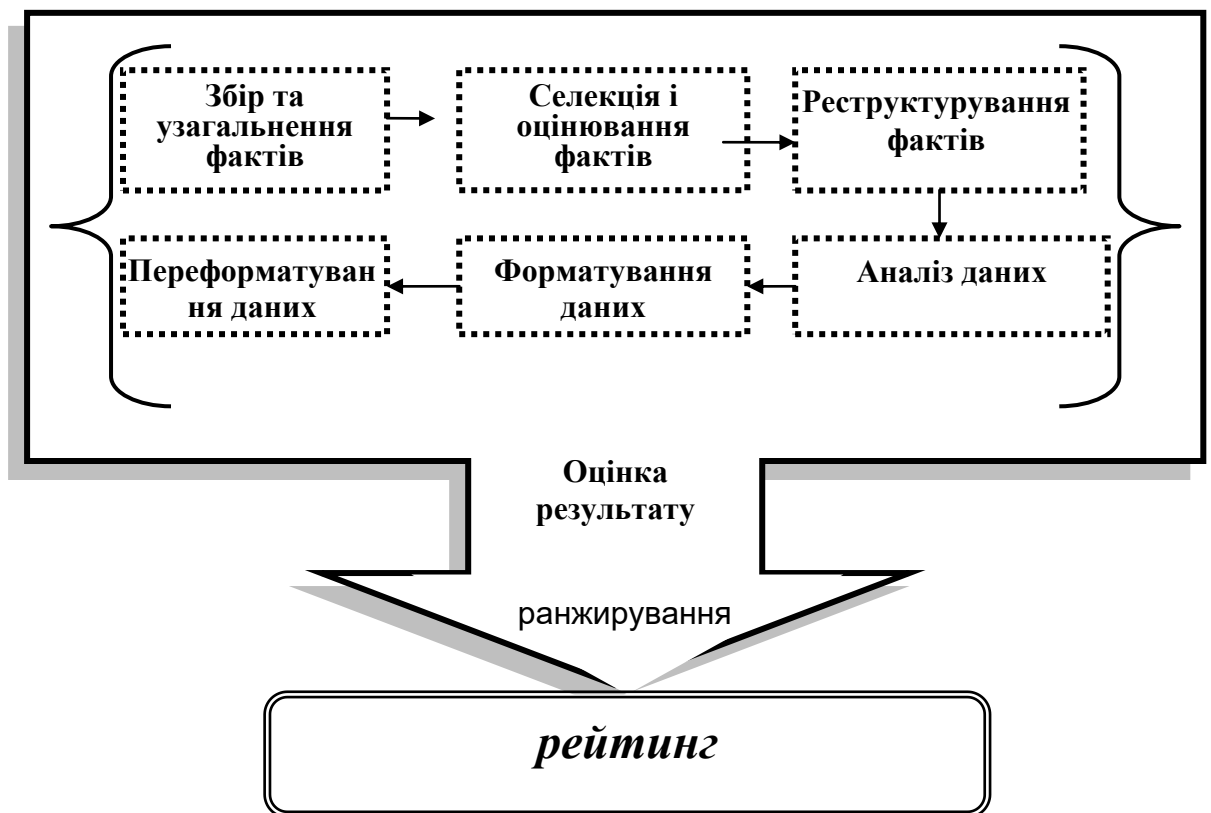

Рис. 1.8 . Рейтинг як результат консолідації інформації
(авторська розробка)

Як видно з рис.1.8, рейтинг в процесі господарської діяльності виконує певні функції. По-перше, внутрішні функції: *аналітична* - виявляється в консолідації значної кількості інформації щодо певного об'єкту (збір, узагальнення та реструктурування фактів, їх селекція та оцінювання; аналіз даних, їх форматування і переформатування та оцінка варіантів тощо), що дозволяє

визначити результат його господарської діяльності; *градувальна* - виявляється у впорядковуванні об'єктів рейтингування відповідно до результатів аналітичної функції.

По-друге, зовнішні функції: *сигнальна*, яка дозволяє користувачу рейтингової інформації (в т.ч. і самому об'єкту рейтингування) на основі сформованої суб'єктом рейтингування оцінки отримувати сигнал щодо результативності функціонування об'єкту рейтингування; *обґрунтовуюча*, що виявляється у використанні рейтингових оцінок для прийняття споживачем рейтингової інформації (ним може бути і сам об'єкт рейтингування) певних господарських рішень.

На основі виокремлених основних функцій рейтингу останній можна визначити як результат унормованого процесу консолідації значних обсягів інформації, який набуває здатності впливати на вибір акторів в здійсненні господарських перетворень.

У виконанні рейтингом основних функцій існує закономірна послідовність. Науково обґрунтовано, що першими мають бути аналітична та градувальна функції, результат яких надає сигнал користувачу рейтингової інформації щодо стану об'єкту рейтингування і дозволяє приймати більш ефективні господарські рішення. Якщо зовнішні функції стають первинними або рейтинговий результат задається до початку процесу рейтингування, то спотворюються внутрішні функції та провокуються маніпуляції в процесі рейтингового дослідження.

Необхідність врахування наслідків інформаційного перевантаження, інформаційної асиметрії в процесі прийняття господарських рішень, побудови економічних моделей та пошук методів зменшення невизначеності в умовах гіпердинамічного розвитку цифрової економіки затребувала дослідження процесу рейтингування, результати якого є важливим інструментом в механізмі сучасних господарських трансформацій.

Таким чином, властивий цифровій економіці інформаційний потоп, інформаційне перевантаження обумовлює необхідність відповідних інститутів, які його зменшують. В період, що передує цифровій економіці, інформаційне

перевантаження є фрагментарним, епізодичним і обмеженим. В цифровому суспільстві воно має всеохоплюючий, перманентний характер і критичним є його розповсюдження на інформацію, яка використовується в професійній царині. Значну роль в зменшенні інформаційного перевантаження в сучасному суспільстві зайняли рейтинги - унормування процесу порівняння господарських об'єктів на основі індексів, в яких консолідовані значні обсяги інформації, які здатні впливати на вибір акторів в здійсненні господарських перетворень. Рейтинги, вибудовані на основі індексів, виконують наступні основні функції: внутрішні – аналітичну і градувальну; зовнішні – сигнальну та обґрунтовуючу.

Висновки за розділом 1

Методологічні підходи дослідження рейтингування в механізмі господарських трансформацій на основі поєднання еволюційної, інституційної, функціональної та поведінкової парадигм обумовили дослідження об'єктивних чинників зміни господарських систем, розкриття структури механізму інституційних перетворень, обґрунтування зрушень в процесі прийняття господарських рішень та здійснення вибору.

Цифрова економіка, що розгортається внаслідок четвертої індустріальної, п'ятої інформаційної революції характеризується 1) гіпердинамічністю технологічного розвитку (невизначеність є об'єктивною властивістю цифрової економіки), що обумовлює постійні зміни в прийнятті рішень і поведінці господарюючих суб'єктів; 2) лавиноподібним зростанням доступної до аналізу інформації («інформаційний потоп»), що потребує розвитку нових інститутів вирішення проблеми інформаційного перевантаження; 3) ускладненням господарських зв'язків і відносин (зростання інформаційної асиметрії), що потребує інституціоналізації з метою узгодження різноманітних інтересів учасників економічних відносин; 4) «розпадом істини», зростанням когнітивних обмежень, що і надає можливість маніпулювати поведінкою суб'єктів господарювання [42, с. 139-140].

Інформаційне перевантаження розгортається поступово. В період, що передує цифровій економіці, воно є фрагментарним, епізодичним і обмеженим. В цифровому суспільстві воно набуває всеохоплюючого, перманентного характеру. Критичним є його розповсюдження на інформацію, яка використовується в професійній царині. Інститутом, спроможним в потоці інформації консолідувати значні її обсяги і впливати на вибір актора в процесі господарських перетворень, тим самим зменшуючи інформаційну асиметрію і мінімізуючи трансакційні витрати, є рейтинг [39, с. 44].

В процесі господарської діяльності рейтинг виконує наступні основні функції [39, с. 45-46]:

внутрішні:

- аналітичну, що полягає в консолідації значної кількості інформації суб'єктом рейтингування щодо певного об'єкту (збір, узагальнення та реструктурування фактів, їх селекція та оцінювання; аналіз даних, їх форматування і переформатування; оцінка варіантів тощо), що дозволяє визначити результат його господарської діяльності [41];

- градувальну, яка виявляється в упорядковуванні об'єктів рейтингування відповідно до результатів аналітичної функції.

зовнішні:

- сигнальну, що виявляється в отриманні користувачем рейтингової інформації попередження щодо результативності функціонування об'єкту рейтингування;

- обґрунтовуючу, що полягає у використанні споживачем рейтингової інформації результатів рейтингу як основи прийняття ним (можливо і самим об'єктом рейтингування) певних господарських рішень.

У виконанні основних функцій рейтингу існує закономірна послідовність. Науково обґрунтовано, що першими мають виконуватися аналітична функція (отримання певної оцінки на основі консолідації інформації) та градувальна функція (упорядковування об'єктів рейтингування на основі отриманої оцінки); результатом цих функцій має бути надання сигналу користувачеві рейтингової

інформації щодо стану об'єкту рейтингування і обґрунтування прийняття на цій основі господарських рішень. Якщо зовнішні функції (сигнальна та обґрунтовуюча) стають первісними або рейтинговий результат задається до початку процесу рейтингування, то спотворюються внутрішні функції та провокуються маніпуляції в процесі рейтингового дослідження [39, с. 45-46].

Таким чином, важливою складовою механізму трансформації господарських систем стає рейтингування, яке здійснює прямий і зворотній вплив на вибір господарських акторів в умовах розпаду істини і підстроювання розвитку системи під параметри рейтингу.

Рейтинг – це результат унормованого процесу консолідації значних обсягів інформації, що виконує основні функції (внутрішні: аналітична, градувальна; зовнішні: сигнальна, обґрунтовуюча) і набуває здатності впливати на вибір акторами напрямів господарських перетворень, сила впливу якого залежить від їх поширення, створюючи ілюзію достовірності та надійності [33, с.40].

Основні положення цього розділу викладені у публікаціях автора [33; 39; 41; 42].

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ РЕЙТИНГУВАННЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ГОСПОДАРСТВА

2.1. Розвиток інституту рейтингування

Рейтингування в своєму розвитку пройшло кілька етапів, що обумовлено специфічністю рейтингових послуг, попит на виробництво яких залежить від кількості наявної інформації у господарюючих суб'єктів та її розподілу між ними.

В процесі господарських трансформацій можна виділити три стадії еволюції інформаційного посередництва (рис. 2.1).

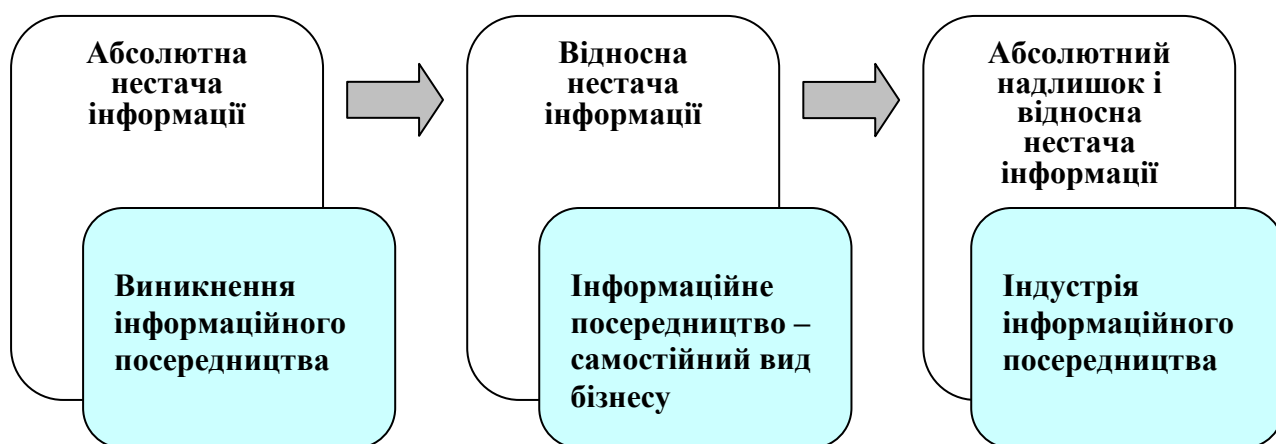

Рис. 2.1 – Дескриптори інституціоналізації рейтингування в процесі господарських трансформацій (складено автором)

До середини XIX століття в практиці ведення господарської діяльності основним засобом отримання інформації виступала описова статистика, яка займалася збором, узагальненням, структуризацією фактів господарської діяльності. Джерелами інформації для суб'єктів господарювання була ділова та фінансова преса, консультації інвестиційних банкірів, кредитні бюро тощо. Виникнення інформаційного посередництва наприкінці XIX ст. спричинене

попитом на проведення більш складних досліджень із застосуванням досконаліших аналітичних інструментів, що пов'язано з залізничним бумом у США і необхідністю європейських інвесторів, які вкладали свої ресурси в американські інфраструктурні проекти, на регулярній основі отримувати недоступну для них фінансову інформацію з метою виявлення можливостей інвестування в різноманітні бізнес-проекти (рис. 2.2).

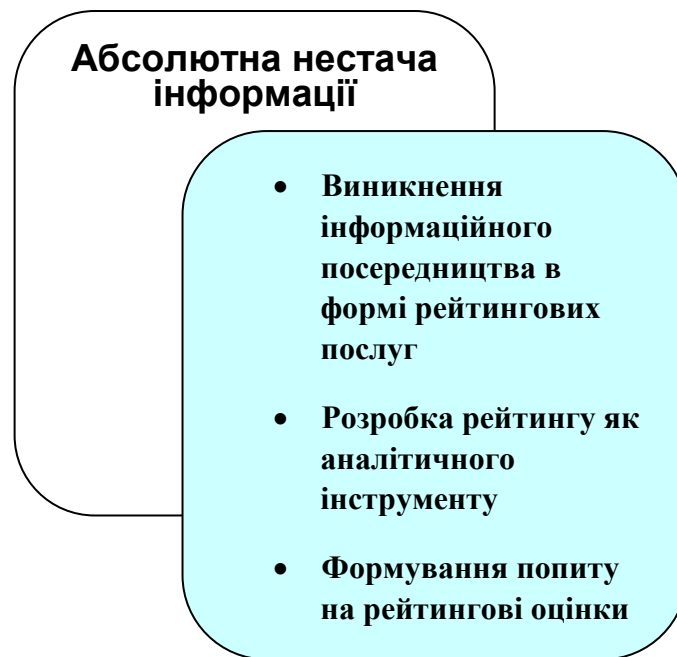

Рис. 2.2 – Перший етап інституціоналізації рейтингування (складено автором)

У 1860 р. результатом аналітичної роботи Г. Пура стає перше значне статистичне видання – «Історія залізниць і каналів у Сполучених Штатах», а через кілька років ним було засновано компанію Poor's Railway Manual Company (потім була перейменована в Poor's Publishing Company), яка займалася публікацією фінансової інформації в транспортній сфері на внутрішньому ринку США. В 1906 р. з'явилося Standard Statistics Bureau, що змінило орієнтацію досліджень з європейських інвесторів на американські компанії, після чого воно почали отримувати недоступну раніше фінансову інформацію. Публікація фінансово-статистичних даних щодо цінних паперів в залізничній сфері стала головною діяльністю John Moody & Company. У 1900 р. вийшла її праця «Інструкція про промислові та інші цінні папери», в якій розкривалася

інформація щодо акцій і облігацій фінансових інститутів, уряду, виробництва і гірничої промисловості. В 1899 р. Альфредом Бестом була заснована компанія, яка виконувала функції з надання інформації щодо фінансової стійкості страховиків і страхової індустрії, а з 1906 р. «А. М. Best» починає надавати перші рейтинги фінансової стійкості, використовуючи власно розроблену систему оцінок [25].

Другою сферою, де починає розвиватися інститут рейтингування, була сфера вищої освіти. З метою надання інформації щодо рівня діяльності навчальних закладів спочатку на американському ринку Комісія Бюро з освіти США ще з 1870 року починає публікувати щорічні звіти зі статистичною інформацією й класифікацією закладів. А в 1911 році після пропозиції Асоціації американських університетів по внесенню виправлень в класифікацію з'являється рейтинг 344 американських освітніх установ. У цей же час в якості складової рейтингової оцінки діяльності університетів починають використовувати такі параметри: кількість видатних учених, пов'язаних з університетом, кількість студентів або викладачів факультету, співвідношення кількості вчених у даній установі до загальної кількості викладацького складу (1910-1933 рр. James Cattell, професор університету Пенсільванії й Колумбійського університету); репутація в розрізі 26 наукових дисциплін у 36 університетах (1925 р. Raymond Hughes, ректор Університету Майамі й голова американської Ради з освіти і його Комітету з магістерської підготовки) тощо [15].

Перша форма інформаційного посередництва у вигляді фінансово-аналітичних публікацій підготувала формування ринку рейтингових послуг і появу ключового суб'єкту проведення рейтингової діяльності. Якщо необхідною умовою виникнення рейтингування на початку ХХ ст. став дефіцит інформації у європейських і американських інвесторів щодо ризиків і напрямів капіталовкладень, що й спричинило виникнення попиту на послуги незалежних рейтингових агентств, то початком формування методологічної основи для розробки процедури рейтингування слід вважати створення стандартизованої

шкали рейтингових символів для здійснення порівняльної оцінки ризику облігацій, яких масово емітували в той час американські залізничні компанії.

Рейтинги з'явилися і тривалий час виступали як незалежна оцінка в межах фінансово-кредитної сфери, що допомагало інвесторам в прийнятті господарських рішень з урахуванням ризиків. Перше рейтингове агентство Moody's (засноване у 1909 році Дж. Мудом) починає діяльність з публікації чергового дослідження «Аналіз залізничних інвестицій», але вже на новій методологічній основі – з використанням буквених символів для оцінки їх ризиків. Незважаючи на те, що концепція рейтингових оцінок не була нововведенням, Дж. Муд був першим, хто опублікував їх у доступному форматі й започаткував абонентську плату з інвесторів. Moody's Investors Service був зареєстрований 1 липня 1914 р., а за рік до цієї події включив до об'єктів рейтингування державні папери та промислові підприємства. До 1924 р. агентство охопило майже весь ринок облігацій США [23, с. 26].

Зростання попиту на рейтингові оцінки у зв'язку з ускладненням функціонування фінансового сектору спричинило збільшення суб'єктів на ринку рейтингових послуг і удосконалення методології рейтингування. Рейтингове агентство Fitch Rating було засноване в 1913 р. Джоном Фітчем як видавництво Fitch Publishing Company [249, с. 25]. Серед видань компанії «Облігаційний довідник Fitch» і «Керівництво Fitch щодо акцій і облігацій» ставали усе більше затребувані як в Америці, так і за кордоном серед потенційних інвесторів економіки США. Видання містили можливі варіанти первинних звітів, що дозволило компанії за десять років існування перетворитися на лідера в сфері надання статистики інвестиційному співтовариству й обзавестися великими клієнтами, серед яких була Нью-Йоркська фондова біржа. Зростаючий попит на незалежну оцінку фінансових інструментів обумовив введення в 1924 р. шкали рейтингів від AAA до D, що позначило статус компанії як рейтингове агентство. В 1916 р. компанія Standard Statistics Bureau уперше за десятилітню історію діяльності організації почала привласнювати кредитні рейтинги корпоративним облігаціям і суверенним борговим зобов'язанням [25].

Відносна нестача інформації на світовому інвестиційному ринку затребувала активізації розвитку інституту рейтингування, і з 1924 р. американські рейтингові агентства починають надавати рейтинги облігаціям емітентів із Японії, Китаю, Австралії, Англії, Німеччини, Франції, Канади й Аргентини. На фоні світової фінансової кризи 1929-1933 рр. ще більше підвищився попит на послуги рейтингових агентств; кредитні рейтинги в цей період були найбільш об'єктивною оцінкою кредитного ризику боргових цінних паперів, що знижувало трансакційні витрати інвесторів в процесі прийняття інвестиційних рішень [23, с. 26]. Після Великої депресії кредитні рейтинги стали використовуватися американськими регулятивними органами як інструмент регулювання ринку цінних паперів, що пропонує банкам і страховим компаніям інвестувати тільки в цінні папери інвестиційного класу.

Отже, об'єктивне існування попиту та пропозиції на рейтингування внаслідок нерівномірного розподілу інформації на фінансово-кредитному ринку спричинило формування ринку рейтингових послуг – на той час тільки в фінансово-кредитній сфері. Ключовими суб'єктами ринку стали рейтингові агентства – комерційні компанії інформаційно-аналітичного бізнесу, що формують пропозицію інформації щодо кредитних ризиків, яка знижувала асиметричність розподілу інформації на даному ринку (рис. 2.3).

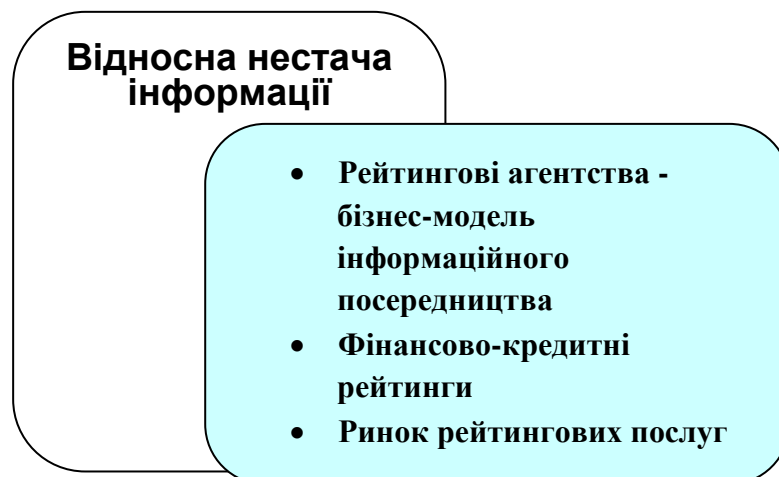

Рис. 2.3 – Другий етап інституціоналізації рейтингування (складено автором)

Прискорення процесу глобалізації, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та зростання попиту на рейтингові дослідження майже у всіх сферах господарської діяльності (не тільки фінансовій) та на всіх рівнях функціонування економіки з боку всіх стейкхолдерів господарської діяльності, які не в змозі самостійно справитися з надлишком інформації, поступово перетворюють рейтингову діяльність на глобальну індустрію інформаційного посередництва.

Попит на рейтингову інформацію щодо стану ринку й окремих об'єктів починає створювати не тільки бізнес, а й уряди країн з метою регулювання економічних процесів. Це підвищило вимоги до рівня якості і прозорості роботи суб'єктів рейтингування, а також збільшило їх кількість, в тому числі за рахунок заснування національних рейтингових агентств. Наприклад, у США і в деяких країнах Південно-Східної Азії регуляторними органами було встановлено, що банки, страхові компанії і пенсійні фонди не мають права інвестувати в боргові цінні папери компаній з рейтингом нижче певного рівня. В 1975 р. Комісія з цінних паперів і бірж США прийняла інструкцію із вказівкою вимог до «національно визнаної статистичної рейтингової організації» (NRSRO): прозора організаційна структура рейтингового агентства, в т.ч. у розрізі власників; прозорі джерела його фінансових ресурсів, у т.ч. прозорість грошових потоків; доступність кількісних і якісних характеристик персоналу рейтингового агентства; незалежність від компаній, яким привласнюється рейтинг; наявність у рейтингового агентства рейтингових процедур; наявність внутрішньої системи контролю по запобіганню використання інсайдерської інформації [23, с. 26].

Головними суб'єктами рейтингування на світовому ринку рейтингових послуг стала трійка американських агентств – Moody's, Standard & Poor's та Fitch Ratings, яка одержала офіційний статус статистичних рейтингових організацій, а рейтинги, що надавались цією трійкою, були включені в систему регулювання і продовжують домінувати в індустрії рейтингування і нині.

Поява національних рейтингових агентств в багатьох розвинених країнах світу (International Bank Credit Analysis (Великобританія), Japan Bond Research Institute, Nippon Investors Service (Японія), Canadian Bond Rating Service (CBRS),

Dominion Bond Rating Service (DBRS) (Канада), Euro Ratings, R@S Rating Services AG (Німеччина), Instantia Creditsystem AB International (Швеція) та ін.) пов'язана з запитом на стандартизацію різноманітних світових боргових фінансових інструментів, як адекватного інструменту для управління інвестиційним портфелем в процесі посилення глобалізації фінансових ринків. З 1997 р. рейтингову діяльність розпочали понад 25 рейтингових агентств у Південно-Східній Азії, Європі та Латинській Америці, а на початку XXI ст. рейтингові послуги надаються вже близько 90 агентствами в більш ніж 100 країнах світу [162].

Динамічні трансформації цифрової економіки та формування глобальних ринків у всіх сферах господарювання посилили конкуренцію на мегарівні між компаніями, окремими галузями, країнами та регіонами, спричинивши попит на формування глобальних рейтингів як галузевих, так і комплексних. Завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і використання математично-статистичних моделей значно полегшився процес розрахунків, що створило методологічну основу для розширення системи рейтингів і удосконалення рейтингової діяльності.

Цифрова економіка, з її лавиноподібним збільшенням кількості інформації і неможливістю адекватного її сприйняття суспільством, спричинила стрибкоподібне зростання попиту на рейтингові оцінки з боку всіх учасників господарських відносин: міжнародних або національних організацій/закладів, окремих компаній або фізичних осіб, які замовляють рейтингування з певною метою; об'єктів рейтингування, яким рейтингова оцінка може підвищити статус чи вартість на ринку (або визначити негативні моменти для виправлення); суб'єктів рейтингової діяльності, які отримують матеріальну винагороду, дістають професійне визнання; світового співтовариства в цілому і кожного індивіду окремо, зацікавлених в отриманні інформації щодо руху господарських трансформацій.

Стрімке розширення кола об'єктів рейтингування почалося наприкінці XX ст. з оприлюднення Moody's Investor Service і невдовзі після цього

Standard&Poor's перших банківських рейтингів. Запізніла, за порівнянням з рейтингами компаній, поява попиту на рейтинги банківських установ, на думку економістів, спричинена, по-перше, відносно незначною кількістю банків порівняно з кількістю промислових підприємств (саме через те, що основною метою рейтингів була оцінка кредитоспроможності підприємства-партнера, найбільшим попитом користувались рейтинги підприємств); по-друге, не менш важливим чинником була необізнаність і некомпетентність населення в банківській справі (як наслідок, населення не спиралося на дані рейтингів при виборі банку для розміщення коштів). Розвиток банківської системи та зміни характеру її функціонування, пов'язані з укрупненням банківських установ та універсалізацією їх функцій, спричинили попит на рейтингування банків і визначення ефективності їх діяльності в міжнародній практиці.

З 1980-х рр. рейтингова діяльність активізувалася в сфері вищої освіти, спочатку на національному рівні, надалі поширившись на глобальний. У 1983 році журналом «US News&World Report» (США) з метою допомогти студентам та їх батькам прийняти рішення щодо вибору закладу вищої освіти був опублікований список 50 кращих університетів, що ініціював подальшу систематичну роботу в цьому напрямку. З 1986 р. формується рейтинг Research Assessment Exercise (Великобританія), який оцінює результати дослідницької діяльності англійських закладів вищої освіти і є основою для рішень про їхню державну підтримку; з 1991 р. у Канаді журналом Maclean's публікується Maclean's University Ranking, метою якого є популяризація закладів вищої освіти й надання інформації щодо підготовки в них; в 1992 р. найбільшим варшавським видавництвом Perspektywy було складено перший польський професійний освітній рейтинг, що спеціалізується на питаннях освіти з метою допомогти молоді зробити правильний вибір; з 1993 р. британська газета Times починає випуск видання «The Good University Guide», у якому надає своїм читачам достовірну картину вищої освіти в Великобританії; з 1994 р. одна із провідних японських газет Asahi Shimbun починає публікацію щорічних «Рейтингів університетів» з метою надання абітурієнтам повної й достовірної інформації

про японські ЗВО; в 1998 р. Центр з розвитку вищої освіти разом з Національним фондом оцінки товарів і послуг Shiftung Watest склав перші рейтинги закладів вищої освіти Німеччини. Їхньою метою також була допомога випускникам шкіл при виборі університету для подальшого навчання (з 1999 р. рейтинги публікуються разом із щотижневим журналом Stern на сайті Центра з розвитку вищої освіти) [15].

Перехід рейтингування в сфері вищої освіти на глобальний рівень відбувся у 1997 р., коли журналом AsiaWeek був підготовлений міжнародний рейтинг, який класифікував найбільші університети Азійсько-Тихоокеанського регіону, що стало першою спробою побудови глобального рейтингу університетів [15]. В 2003 році вперше була успішно застосована «наскрізна» методика оцінки закладів вищої освіти різних країн при побудові Шанхайським університетом академічного рейтингу провідних університетів світу (Academic Ranking of World Universities). З 2004 року свою щорічну версію кращих університетів світу пропонує британська організація «TSL Education Ltd», публікуючи її у виданні «The Times Higher Education»(THE), з 2010 року компанією «Quacquarelli Symonds» (QS), що до цього співпрацювала з THE, випускається свій власний рейтинг. В 2004 році міжнародний рейтинговий рух був підтриманий лабораторією «Cybermetrics», що входить у дослідницьку групу Центра інформації й документації Національної Дослідницької Ради Іспанії, публікацією рейтингу Webometrics, який оцінює присутність університетів у віртуальному інформаційному просторі й спирається в основному на Інтернет-показники університетських сайтів [15].

Суб'єктом глобального ринку рейтингових послуг в освітній сфері з 2007 р. стала Рада з оцінювання та акредитації в сфері вищої освіти Республіки Тайвань після представлення власного рейтингу – Performance Ranking of Scientific Papers for World Universities (PRSP), який оцінював 500 провідних університетів світу більшою мірою з точки зору дослідницької діяльності, насамперед, написання наукових статей.

П'ять глобальних рейтингів – ARWU, THE, QS, Web та PRSP – вважаються загальноновизнаними. Однак посилення конкуренції на ринку постійно вимагає пошуку нових форм боротьби за увагу споживачів рейтингової інформації. В 2006 р. американський журнал Newsweek підготував свій глобальний рейтинг університетів «The Top 100 Global Universities», вихідною інформаційною базою для якого стали ARWU і THE. Тим самим на ринку глобальних рейтингів у двох «материнських» рейтингових систем з'явився «дочірній» рейтинговий продукт, що автоматично зміцнило їхні позиції. Щось схоже відбулося в 2008 році, коли під егідою U.S.News & World Report's на ринок вийшов американський рейтинг World's Best Universities ranking (WBU). Починаючи з 2010 р. цей рейтинг базується на даних рейтингу QS і активно співробітничав з його розроблювачем - компанією Quacquarelli Symonds. Іншими словами, рейтинг QS здійснив відповідні дії й вивів на міжнародний ринок свій «дочірній» продукт.

Отже, британські фірми входять в альянс із американськими компаніями, тим самим поширюючи вплив своєї методології та своїх даних на розроблювачів з іншого регіону. Ще одним прикладом міжнародного альянсу є створення в 2009 році російсько-вірменського Інтернет-рейтинга «Аркалер».

Альянси між рейтинговими агентствами доповнюються й політикою диверсифікації рейтингових продуктів: наприклад, в 2011 р. вийшов новий рейтинг World Reputation Rankings (WRR), розроблений Times Higher Education з агентством Thomson Reuters, який дозволив цим компаніям стати лідерами на зовсім новому сегменті ринку - в області «чистих» персоніфікованих глобальних рейтингів. Такий крок у черговий раз дає конкурентні переваги британському бренду THE.

Французький рейтинг «Professional Ranking of World Universities», що з'явився в 2007 році, своєю головною метою оголосив оцінку ефективності університетів з погляду затребуваності та успішності кар'єри їхніх випускників. Головний критерій оцінки закладу – присутність його випускників у числі генеральних директорів найбільших світових компаній, представлених у щорічному рейтингу Fortune Global 500 [311]. В 2010 році в рамках проекту

«4 International Colleges & Universities» був створений віртуальний рейтинг «World Universities Web Ranking», метою створення якого є оцінка близько 10 тис. акредитованих університетів і коледжів з 200 країн світу на основі популярності їх веб-сайтів [15].

Паралельно в менш розвинених країнах світу почали формуватися національні рейтинги університетів, методика побудови яких більшою мірою базується на міжнародних університетських рейтингах. В Україні розробкою, апробацією та впровадженням принципів міжнародної експертизи та системи рейтингового оцінювання вищих навчальних закладів з використанням методик, накопичених ЮНЕСКО, займається Центр міжнародних проектів «Євроосвіта». Проект «Топ-200 Україна» став першим і залишається на сьогодні єдиним, акредитованим IREG, академічним рейтингом в Україні, відмінною рисою якого є спроба порівняти між собою університети різних типів на основі застосування до них універсальної системи критеріїв. У цьому сенсі рейтинг «Топ-200 Україна» трансформує до умов України ідеї таких міжнародних рейтингів, як AWRU, THE і QS, а останні роки команда «Топ-200 Україна» тісно співпрацює з фахівцями пан-європейського рейтингового проекту «U-Multirank», який фінансує Єврокомісія [130].

Початком розробки рейтингових оцінок, які б безпосередньо характеризували трансформації цифрової економіки, можна вважати Всесвітній саміт (WSIS), роботу якого в 2003 році (Женева) і 2005 році (Туніс) було присвячено реалізації забезпечення ІКТ-статистики і розробці ефективної методології вимірювання ступеня оцифровування господарства. Для проведення даних досліджень було залучено ключові організації, зокрема: Міжнародний Союз Електрозв'язку (ITU), Світовий економічний форум (СЕФ), компанію IDC, Statistical Indicators Benchmarking the Information Society (SIBIS), ЕОСР, Joint Research enter, Евростат, Конференцію ООН з торгівлі і розвитку (UNCTAD), Цільову Групу з ІКТ при ООН (UN ICT Task Force), чотири регіональні комісії ООН (UNECA, UNECLAC, NESCAP, UNESCWA), Інститут статистики при ЮНЕСКО (UIS) і Світовий банк.

Нині об'єктами рейтингування стали як господарські системи загалом, так і окремі сектори або компанії (чи навіть окремі відділи та співробітники). Необхідність мати рейтингову оцінку і попадання в рейтинги спричинило «рейтингову лихоманку». Наприклад, на ринках, що розвиваються, сам факт замовлення компанією рейтингу є свідченням її транспарентності, а наявність хоч невисокого рейтингу сприймається ринком краще, ніж його відсутність, тому що невизначеність – негативний фактор. В основі цієї гіпертрофованої ролі рейтингів лежить правило відносин господарюючого суб'єкта із зовнішнім світом, сформульоване Вальдемаром Сивинськи: «Справи твої йдуть не так, як ти думаєш, а так, як їх сприймає громадськість» [199].

З іншого боку, величезна кількість рейтингів вже сама по собі створює проблеми, вимагаючи у користувачів рейтингової інформації певних навичок щодо їх прочитання. Рейтингова діяльність, що передусім спрямована на структурування об'єктів рейтингування, навіть породжує метааналітичну проблему щодо упорядкування самих рейтингів.

Глобальна рейтингова індустрія приносить суб'єктам рейтингової діяльності надприбутки, рентабельність світових лідерів в цій сфері – 30-40% [249, с. 7]. Якщо до 1970 р. переважала бізнес-модель, за якою доходи рейтингових агентств формувалися за рахунок надходжень від споживачів рейтингових досліджень і попит на них був відносно стабільним (навіть були спроби створити рейтингові агентства, які б діяли за моделлю неприбуткових організацій, наприклад, на базі засобів масової інформації, інформаційних агентств), то надалі агентства починають отримувати доходи від продажу рейтингових послуг емітентам фінансових інструментів (першими в 1970 р. це зробили Moody's і Standard&Poor's). В часі ці рішення співпали з початком розповсюдження недорогих множних апаратів, що знижувало доходи рейтингових агентств від публікації рейтингів.

У сучасних умовах емітенти зобов'язань сплачують агентствам за послуги рейтингування, а для громадськості та інвесторів інформація про рейтинги є безкоштовною. Таким чином, в самій моделі бізнесу рейтингових агентств

закладена суперечність: з одного боку, вони мають об'єктивно та відповідально оцінювати об'єкт рейтингування, оскільки їм довіряють користувачі інформації, а з іншого, агентство розраховує на отримання грошей за послугу від постійних клієнтів, тому залежить від замовників рейтингу, а отже, матеріально зацікавлене в завищенні рейтингових оцінок. Разом з тим, рейтингові агентства не несуть юридичної відповідальності за свої висновки, а регулюючим елементом їх діяльності є репутаційний капітал.

Це називають однією з причин негативних наслідків функціонування сформованої наприкінці XIX ст. структури рейтингової індустрії. Одним із перших репутацію рейтингової діяльності похитнув максимальний інвестиційний рейтинг Південної Кореї напередодні фінансової кризи 1997 р., яка пізніше розповсюдилася на весь регіон Південно-Східної Азії та завдала інвесторам величезних збитків. Гіганти рейтингового бізнесу проігнорували надмірну заборгованість компаній, фіксований валютний курс за відсутності постійної практики хеджування курсового ризику, високий процентний ризик і, незважаючи на все це, виставляли високі рейтинги [50].

Як вказують Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон у своїй роботі «Чому одні країни багаті, а інші бідні. Джерела влади, процвітання і бідності» [1], між економічними та політичними інститутами існує потужна синергія. «Конфлікт навколо обмежених ресурсів, доходів та влади перетворюється у конфлікт навколо правил гри, економічних інститутів, які визначатимуть економічну діяльність й отримуватимуть від неї вигоду. Коли існує конфлікт, інтереси всіх сторін не можуть одночасно задовольнитися. Одні зазнають поразки та розчарування, а інші досягнуть успіху в забезпеченні потрібних їм результатів» [1]. На думку значної кількості фахівців, дії американської за походженням «великої трійки» рейтингових агентств відповідають зовнішньополітичним інтересам адміністрації США [50]. Це змусило Європарламент у 2004 році проголосувати за створення Європейської служби із спостереження за роботою світових рейтингових агентств.

На думку багатьох фахівців, саме неправильна політика рейтингових агентств і переоціненість привласнених ними багатьох рейтингів стали однією із причин світової фінансової кризи 2007-2009 р. У рамках фінансової кризи найгучнішим є випадок із четвертим за величиною американським міжнародним банком Lehman Brothers, який мав найвищі кредитні рейтинги від «великої трійки» за кілька днів до оголошення про своє банкрутство. Ще одним прикладом, коли рейтингові агентства підірвали довіру до своєї діяльності, є банкрутство енергетичної компанії Enron Corporation.

Рейтингові агентства звинувачуються в поширенні так званого «ефекту інфікування» (або ефекту зараження) в глобальному масштабі, тобто швидкій передачі фінансових потрясінь від однієї країни до іншої, майже синхронному падінні фінансових ринків різних країн, навіть економічно не пов'язаних між собою. Це породило зростаючу хвилю недовіри до рейтингів і до діяльності рейтингових агентств, а також полеміку щодо реформування світової рейтингової індустрії й необхідності використання нових механізмів оцінки ризику інвестицій, компаній і їхніх фінансових інструментів.

У липні 2008 року голова Moody's визнав, що агентство зробило помилки в моделях, які призвели до неправильного присвоєння рейтингу одного виду облігацій, забезпечених заставою. Пізніше всі три агентства (Fitch, Moody's, S&P) публічно заявили, що недооцінили використану в моделях CDO кореляцію [339, с. 31]. У зв'язку з цим у США та ЄС почалася демонополізація ринку - на американському ринку з'явилися два японських рейтингових агентства. В 2009 р. був затверджений Регламент № 1060/2009 Європейського парламенту й Ради Європейського союзу «Про кредитні рейтингові агентства». Формування і розвиток європейської і національних рейтингових ринків на противагу світовим (насамперед, американським) сприяє посиленню не тільки цінової конкуренції, а й конкуренції методик, підходів до оцінок, систем просування рейтингів, що має призвести до удосконалення рейтингової діяльності. У процесі реформування системи регулювання фінансових ринків (так званий Закон Додда-Франка 2010 р. [280]) у США було переглянуто правила діяльності рейтингових агентств, в тому

числі наявність системи внутрішнього контролю, регламентацію конфлікту інтересів, штрафів, розкриття інформації про результативність рейтингів, засади кредитного рейтингу тощо [271]. Недовіра з боку суспільства до результатів роботи рейтингових агентств в цифровій економіці також посилюється проявом «розпаду істини» [83].

Кризою суверенного боргу в ЄС у 2011 році також посилила критику на рахунок рейтингових агентств. Після зниження рейтингом агентством Moody's рейтингу Португалії до спекулятивного рівня високопосадовці Європейського Союзу звинуватили провідні світові рейтингові агентства в заангажованості. Це сприяло початку роботи Європейського Центрального Банку в напрямку створення власного рейтингового агентства, яке б конкурувало з так званою «Великою трійкою». Проте, досвід не лише теоретичної, але й практичної роботи у відповідних сферах економіки, застосування методологічних баз і напрацювань, які вже були апробовані роками і дають більш-менш достовірний результат, розуміння специфіки окремих ситуацій обумовлюють перевагу «старих» рейтингових агентств перед «новачками» сфери рейтингових послуг. Олігополістичний характер рейтингового ринку (відповідно дослідженню Лондонської школи економіки, «Велика трійка» контролює приблизно 95% рейтингового ринку), брак досвіду роботи на ринку, відсутність репутаційного капіталу не дозволяють новим рейтинговим агентствам скласти конкуренцію.

Незважаючи на значні нарікання в бік рейтингових агентств, навіть господарюючі суб'єкти, що мають власних професійних аналітиків і розроблену належним чином методологічну базу (банки, інвестиційні фонди і компанії), не відмовляються від їхніх послуг. По-перше, якщо рейтингове агентство має високу репутацію, використання його оцінок, які знаходяться в публічному доступі, дозволяє зекономити на утриманні відділу експертів-аналітиків, що знижує трансакційні витрати. По-друге, рейтингове агентство має доступ до так званої інсайдерської інформації, що дозволяє ознайомитися не лише з офіційними статистичними даними компанії, але й з її «внутрішньою» звітністю, планами розвитку на перспективу, отримати інформацію щодо можливої

підтримки з боку власників. Це дозволяє господарюючим суб'єктам отримати більш якісні результати від рейтингових агентств, що сприяє зниженню інформаційної асиметрії на відповідних ринках та зменшенню трансакційних витрат в процесі прийняття ними господарських рішень.

Таким чином, рейтинг в умовах гіпердинамічного розвитку цифрової економіки, крім своїх основних функцій (аналітичної, градуальної, сигнальної та обґрунтовальної), виконує ще й похідні функції, що проявляються в реалізації його як інструменту зниження асиметрії та трансакційних витрат суб'єктів господарювання (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Похідні функції рейтингу (складено автором)

Посилення конкуренції на ринку рейтингування та зниження довіри спричинило формування явних і неявних альянсів як між рейтинговими агентствами, так і між останніми та міжнародними організаціями, університетами, урядами країн, а також диверсифікацію рейтингових продуктів. Наприклад, в 1989 р. агентство Fitch Ratings почало надавати інвесторам обґрунтовану позицію аналітиків щодо фінансових інструментів, а в 1997 р. відбулося злиття Fitch Ratings і організації IBCA Limited, що дозволило розширити аналітичне охоплення агентством банків, фінансових організацій і суверенних емітентів. В 1992 р. власником агентства стала холдингова фірма Fimalac S. A., у результаті чого воно зміцнило свої позиції на міжнародній арені. Міжнародний рейтинг найкращих університетів світу ARWU нині підтримується спеціалізованою компанією Shanghai Ranking Consultancy, а

раніше фінансувався китайським урядом. Веб-рейтинг університетів Cybermetrics складається іспанською лабораторією, яка належить дослідницькій групі CSIC — підрозділу іспанського Міністерства Освіти.

Таким чином, надлишок інформації, спричинений її лавиноподібним нарощуванням в епоху цифрової економіки, затребував розширення рейтингової діяльності як способу зменшення інформаційного перевантаження. Рейтингова індустрія отримала полісистемний характер, охопивши всі сторони суспільного життя (економічне, соціальне, культурне тощо) та всі його рівні (мега-, макро-, мікро-). Рейтингові дослідження різняться величиною охоплення, періодичністю, комплексністю показників, рівнем функціонування суб'єктів і об'єктів рейтингування, методикою збору інформації і проведення аналізу тощо (рис. 2.5).

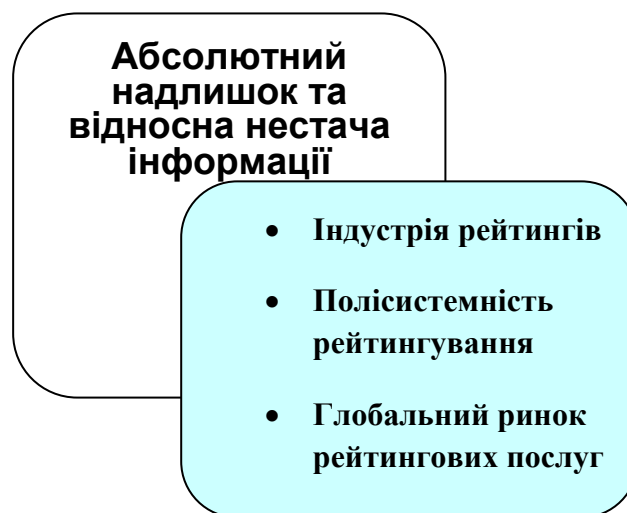

Рис. 2.5. Третій етап інституціоналізації рейтингування (складено автором)

Можна констатувати, що в світі вже сформувалася нова професія – ренкер (ranker), тобто укладач рейтингів. Клас національних і міжнародних оцінювачів поступово посилює свої професійні позиції, у тому числі за рахунок активізації зв'язків із представниками влади, міжнародних організацій і закладів. Також відбувається формування міжнародних інститутів ренкерів. Як приклад, в 2004 р. Європейським центром вищої освіти UNESCO-CEPES (Бухарест) і Інститутом політики в сфері вищої освіти (ІНЕР) на першій конференції, що відбулася у

США, була створена Міжнародна група експертів по ранжируванню (IREG) Міжнародної обсерваторії з академічного ранжування й кваліфікацій (International Observatory on Academic Ranking and Excellence). На другій конференції (2006 р. Німеччина) були сформульовані відомі «Берлінські принципи ранжирування університетів». В третій конференції (2007 р. Китай) активну участь взяли представники наукометричних (бібліометричних) систем - Web of Science (Thomson Reuters) і Scopus (Elsevier). В 2009 р. в Казахстані відбулася четверта конференція IREG. На зазначених конференціях із вражаючим представництвом різних країн світу відбувається обмін інформацією й думками між різними гравцями освітнього ринку [114].

Всі ці події дозволяють фахівцям говорити про народження нового різновиду міжнародної бюрократії, що буквально живе рейтингами й оцінками різних об'єктів. У відповідних колах уже існує термін «уповноважений за інформацією». Діяльність ренкерів активно підтримується органами державного й наддержавного керування (наприклад, Єврокомісією, ООН та ЮНЕСКО). Зростання значимості рейтингових агентств у соціально-економічних процесах підтверджується збільшенням їх популярності (зростає цитованість експертів-аналітиків рейтингових агентств в науковій літературі та ЗМІ, частота їх виступів на телебаченні), наявністю зв'язків з владними структурами та крупним бізнесом, значними обсягами бюджету тощо. Все це дозволяє впливати на прийняття рішень господарюючими суб'єктами різних рівнів функціонування.

В Україні інститут рейтингування почав формуватися в другій половині 90-х рр. ХХ ст. Діяльність рейтингових агентств регламентується наступними нормативними актами:

- Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 р. №448/96-ВР, в якому рейтингування визначено як «діяльність із надання професійних послуг на ринку цінних паперів, спрямовану на визначення кредитоспроможності об'єкта рейтингування, що може бути проведена рейтинговим агентством» [68];

- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання» від 01.04.2004 р. № 208-р [176], в якому вказується основне призначення рейтингової оцінки в Україні: «визначення кредитного ризику в розрізі регіонів, галузей економіки та суб'єктів господарювання з метою надання можливості інвесторам визначити інвестиційну привабливість об'єктів оцінки» [розділ 1, параграф 2]. Також підкреслюється, що рейтингова оцінка суб'єкта господарювання передбачає якісний та кількісний аналіз результатів його фінансово-господарської діяльності, визначення їх відповідності законодавству, стратегії розвитку суб'єкта, його конкурентоспроможності та становища на ринку, кваліфікації та спеціалізації працівників, технології виробництва продукції, робіт, послуг [розділ 5, параграф 1];

- Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про схвалення Методичних рекомендацій Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо створення та розвитку незалежних інформаційних та рейтингових агентств, що спеціалізуються на наданні інформаційних послуг на фондовому ринку України» (від 31.08.2004 р. №370), в якому наголошується, що рейтинги можуть присвоюватись як на основі відкритої, публічної інформації, так і з використанням масиву даних, що є комерційною таємницею, і перебувають в розпорядженні агентства виключно для встановлення рейтингової оцінки. У цьому ж Рішенні наводяться основні принципи, котрими повинні керуватись рейтингові агентства, присвоюючи свої оцінки, а саме: відповідальність, чесність, конфіденційність, легальність та неухильне дотримання закону, об'єктивність та неупередженість, незалежність, пріоритетність інтересів інвесторів, повага до колег з професійної діяльності, справедливість, сумлінність, прагнення до постійної підтримки своєї професійної компетентності, підвищення професійного рівня (розділ 3, параграф 4) [177].

Законодавство зобов'язує емітентів отримувати рейтингову оцінку для нових випусків цінних паперів, що реєструються в НКЦПФРУ. Рейтингової

оцінки потребують такі емітенти: підприємства, у статутних капіталах яких є державна частка; підприємства, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави; підприємства, які займають монопольне (домінуюче) становище. Обсяги національного ринку рейтингових послуг в останні роки становить 6-9 млн грн, що спричинене його звуженням (зменшенням обсягів корпоративних цінних паперів, особливо боргових, емітованих на вітчизняному фондовому ринку) [152].

Розвиток вітчизняного ринку рейтингових послуг умовно можна поділити на три етапи [19]:

I етап (з 2001 року), коли на ринку діяло лише одне рейтингове агентство «Кредит-Рейтинг», яке надавало послуги у сфері незалежного оцінювання кредитоспроможності суб'єктів запозичень з присвоєнням кредитних рейтингів за Національною рейтинговою шкалою. Цей етап характеризувався високою вартістю послуг за рахунок монопольного становища агентства та невисокою їх якістю.

II етап (з середини 2010 року), коли Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФРУ) надала статус уповноважених ще трьом національним рейтинговим агентствам. Як наслідок, вартість присвоєння та підтримки кредитних рейтингів знизилася до економічно обґрунтованого рівня (за деякими позиціями – у 2–3 рази), а якість послуг підвищилася.

III етап (з середини 2012 року), коли статус уповноважених отримали ще два агентства. На той час практично всі існуючі позичальники вже мали рейтинги, тому виведення на ринок в цей період нових гравців частина фахівців вважала не зовсім обґрунтованим. Однак, саме у 2012 році ринок став конкурентоспроможним та демонополізованим, а НКЦПФРУ таким рішенням заклала фундамент розбудови ринку рейтингових послуг.

Перше рейтингове агентство на ринку рейтингових послуг України «Кредит – Рейтинг» з'являється у 2001 році, але тільки з 2003 р. рейтингові оцінки агентства офіційно визнаються Міністерством фінансів України. З 2004 р. «Кредит-Рейтинг» стає уповноваженим агентством Державної комісії з цінних

паперів та фондового ринку України для визначення кредитних рейтингів суб'єктів господарювання, галузей економіки й регіонів, а з 2007 р. воно надає послуги з визначення рейтингів корпоративного управління. У 2010 р. «Кредит-Рейтинг» став членом – засновником Європейської асоціації рейтингових агентств (ЕАСРА). Нині агентство висвітлює всі рейтингові події та публікує рейтинги на власній сторінці в інформаційній системі Bloomberg Professional. Актуальні дані про поточний рівень кредитних рейтингів розміщуються в інформаційній системі Reuters, в інформаційному бюлетені «Кредит-Рейтинг Монітор», а також поширюються через інші інформаційні агентства світу й України.

Інші вітчизняні рейтингові агентства увійшли на ринок пізніше: Національне рейтингове агентство «Рюрік» (2004 р.), IBI-Rating (2005 р.), «Експерт–Рейтинг» (2007 р.); «Стандарт-Рейтинг» (2010 р.). Окрім цього, з 2006 року НКЦПФРУ надала право визначати рейтингові оцінки трьом провідним міжнародним компаніям - Fitch, Moody's і Standard and Poor's (S&P). При визначенні рейтингової оцінки, що є обов'язковою вимогою законодавства, уповноважене рейтингове агентство зобов'язане використовувати Національну шкалу.

На сьогоднішній день IBI-Rating займає лідируючі позиції на ринку рейтингових послуг, будучи компанією, яка найбільш динамічно розвивається. За перші п'ять років роботи в якості незалежного рейтингового агентства до одержання статусу уповноваженого в 2010 році IBI-Rating напрацювало великий клієнтський портфель у сегменті необов'язкового рейтингування. Агентством привласнене й підтримується близько 200 рейтингів. Клієнтами IBI-Rating є суб'єкти різних секторів економіки: фінансового, підприємницького, державного (муніципального). Також збільшується кількість замовників у сегменті необов'язкового рейтингування: визначаються рейтинги інвестиційної привабливості, фінансової стабільності, надійності депозитів тощо. IBI-Rating також бере активну участь у багатьох процесах, що відбуваються на фінансовому

ринку України, зокрема виступає ініціатором круглих столів, прес-конференцій, досліджує законодавчу діяльність регуляторів.

На думку спеціалістів, українські й зарубіжні рейтингові агентства, що представлені на ринку, не є прямими конкурентами, оскільки вони працюють у різних сегментах: по-перше, у різному ціновому діапазоні на свої послуги; по-друге, рейтинги від міжнародних рейтингових агентств потрібні лише емітентам, які мають вийти на міжнародні боргові ринки, а для емітування цінних паперів на внутрішньому ринку достатньо отримати рейтинг від місцевого оператора [19]. До 2014 р. українські банки рейтингувалися не тільки в українських, але й у міжнародних агентствах, послуги яких дорожче, але оцінка престижніше. Але неможливість отримати високий підсумковий міжнародний рейтинг через низький довгостроковий суверенний рейтинг України переорієнтувало такі об'єкти на національних гравців рейтингового ринку.

Основною категорією клієнтів рейтингових агентств є емітенти облігацій, але з причини суттєвого зменшення обсягів боргового ринку ця група замовників скоротилася. Незважаючи на відсутність вимог щодо обов'язкового рейтингування банків, майже 90% з них уже мають рейтингові оцінки. Отримувати рейтинги спонукала банки вимога Нацкомфінпослуг щодо тримання страховими компаніями своїх резервів лише в банках, які мають інвестиційний рейтинг [19]. Почали одержувати рейтинги у вітчизняних агентствах і страхові компанії. Попри те, що лише близько 20 страхових компаній на сьогоднішній день мають рейтинг, простежується їхня зацікавленість у проходженні нових процедур рейтингування.

Вітчизняний ринок рейтингових послуг сегментований за об'єктами рейтингування. «Експерт-Рейтинг» та «Стандарт-Рейтинг» більшою мірою працюють зі страховими компаніями, причому страховики прагнуть отримати рейтингові оцінки від двох агентств. Рейтингове агентство «Рюрік» працює в основному з корпоративним сектором. «Кредит-Рейтинг», як і IBI-raiting, можна вважати універсальною компанією, замовники на рейтингові оцінки якої представлені в різних секторах економіки.

Особливістю сучасного українського ринку рейтингових послуг є перебільшення пропозиції над попитом, що спричинений зменшенням обсягів надання рейтингових послуг та виходом на ринок нових гравців. З одного боку, така ситуація є сприяливою для замовників рейтингу, які мають вибір як щодо цінової пропозиції, що впливає на стабілізацію цін на послуги, так і щодо популярності рейтингового агентства на ринку. Ще однією перевагою теперішньої ситуації є упорядкування ринку щодо можливості рейтингових компаній зайняти свою нішу. З іншого боку, боротьба за клієнта між рейтинговими компаніями призводить до зменшення якості оцінки клієнтів компаній та демпінгування ціни на рейтингові послуги. Особливо це стосується нових рейтингових агентств, метою яких є нарощення клієнтської бази шляхом надання більш високого рейтингу об'єкту, нехтуючи його наявним станом. Об'єктивно висока конкуренція поряд із падінням цін на рейтингові послуги привносить ризики зниження якості рейтингових досліджень. Деякі рейтингові агентства намагаються конкурувати шляхом невинновданого прискорення рейтингових процедур, зменшення обсягу даних, що використовуються для розрахунків, а в деяких випадках, - і за рахунок завищення рівня рейтингу. Ще однією проблемою функціонування національного ринку рейтингових послуг є низька якість об'єктів рейтингування, особливо за контрактними рейтингами, які намагаються підвищити прихильність користувачів рейтингової інформації завдяки отриманню високого рейтингу. Визначені проблеми потребують удосконалення національного ринку рейтингових послуг.

Отже, зміна форм інституціоналізації рейтингування (виникнення рейтингу як аналітичного інструменту – ринок рейтингових послуг в фінансово-кредитній сфері – глобальний ринок рейтингових послуг) спричинена зростанням попиту на рейтингові дослідження внаслідок нестачі інформації (I етап), відносної нестачі інформації (II етап) і абсолютного надлишку інформації (III етап).

Формування сучасної глобальної індустрії рейтингування, спричиненої посиленням процесів глобалізації та змінами якісних і кількісних параметрів

інформації й зростанням попиту на неї внаслідок оцифровування економіки, виявляється у:

- підвищенні ролі рейтингів як інформаційного продукту, здатного зменшувати інформаційну асиметрію на ринках (в т.ч. глобальному) та знижувати трансакційні витрати господарюючих суб'єктів, які суттєво зросли внаслідок лавиноподібного зростання інформації;
- розвитку полісистемності рейтингування, що проявляється в охопленні рейтинговими дослідженнями різних сфер (економічної, соціальної, культурної тощо) і рівнів функціонування господарської системи, диверсифікації рейтингових продуктів;
- формуванні глобального ринку рейтингових послуг, створенні рейтингових альянсів та транснаціоналізації бізнес-активності глобальних агентств;
- домінуванні американських рейтингових агентств, що є результатом сформованого історичного лідерства, авторитету й відповідного впливу американського рейтингового бізнесу в порівнянні з іншими національними ринками рейтингових послуг на світову рейтингову індустрію в цілому;
- зростанні недовіри до результатів роботи міжнародних рейтингових агентств;
- формуванні національних ринків рейтингових послуг, що посилює конкуренцію на світовому рейтинговому ринку.

2.2. Полісистема господарських рейтингів сучасної економіки

Результатом функціонування глобальної індустрії рейтингування є полісистема господарських рейтингів. В процесі ускладнення трансформацій цифрової економіки зростає попит на рейтингування все більшої кількості суб'єктів різних напрямків господарської діяльності та рівнів функціонування.

Посилення процесу глобалізації та формування наднаціональних об'єднань затребували проведення рейтингових досліджень господарюючих суб'єктів на

мегарівні функціонування економіки. Складна структура господарських взаємодій як в національній економіці, так і за її межами спричинила появу великої кількості рейтингів мезорівня, побудованих з використанням, по-перше, секторального підходу, відповідно до якого об'єктом рейтингування є внутрігалузеві взаємодії; по-друге, регіонально-просторового підходу, коли об'єктом дослідження стає група географічно об'єднаних господарюючих суб'єктів; по-третє, теоретичного підходу з позицій методологічного інституціоналізму, що розвивається в межах міждисциплінарних перетинань економіки та соціології, коли до економічних параметрів у дослідженні додаються соціальні показники розвитку об'єкту. Мікроекономічний рівень рейтингових досліджень все більше персоніфікується: об'єктами рейтингування, окрім організацій (компаній) все більше стають окремі індивіди.

Полісистема господарських рейтингів включає рейтинги мега-, макро-, мезо- та мікрорівня, об'єктами яких стають, відповідно, країни та регіони світу, галузі (сфери) і регіони в межах країни, окремі організації (компанії, заклади) і індивіди. Гіпердинамічні зміни цифрової економіки потребують досліджень господарських трансформацій у динаміці, що вимагає аналізу результатів рейтингування протягом певного періоду (рис. 2.6).

Історично першими об'єктами рейтингування були американські компанії сфери залізничного транспорту, і тривалий час рейтингування не виходило за межі фінансово-кредитного сектору на рівні національної економіки. Нинішня система об'єктів рейтингування внаслідок ускладнення господарської діяльності розширилася через кількісне збільшення суб'єктів господарської діяльності в усіх сферах; урізноманітнення сфер функціонування, що, наприклад, спричинило появу об'єктів рейтингування в сфері цифрових технологій; посилення глобалізаційних тенденцій як на мікро-, так і на макрорівні, що спричинило попит на проведення рейтингових досліджень на глобальному рівні. Зважаючи на величезну кількість рейтингів мікро-, макро-, мегарівнів і наявність серед об'єктів рейтингового дослідження індивідів, організацій (компаній), секторів (сфер, галузей) господарювання, регіонів (об'єднаних однією

територією об'єктів) та країн (національних економік) в полісистемі рейтингів сучасної економіки представлені найбільш вживані їх види (рис. 2.7).

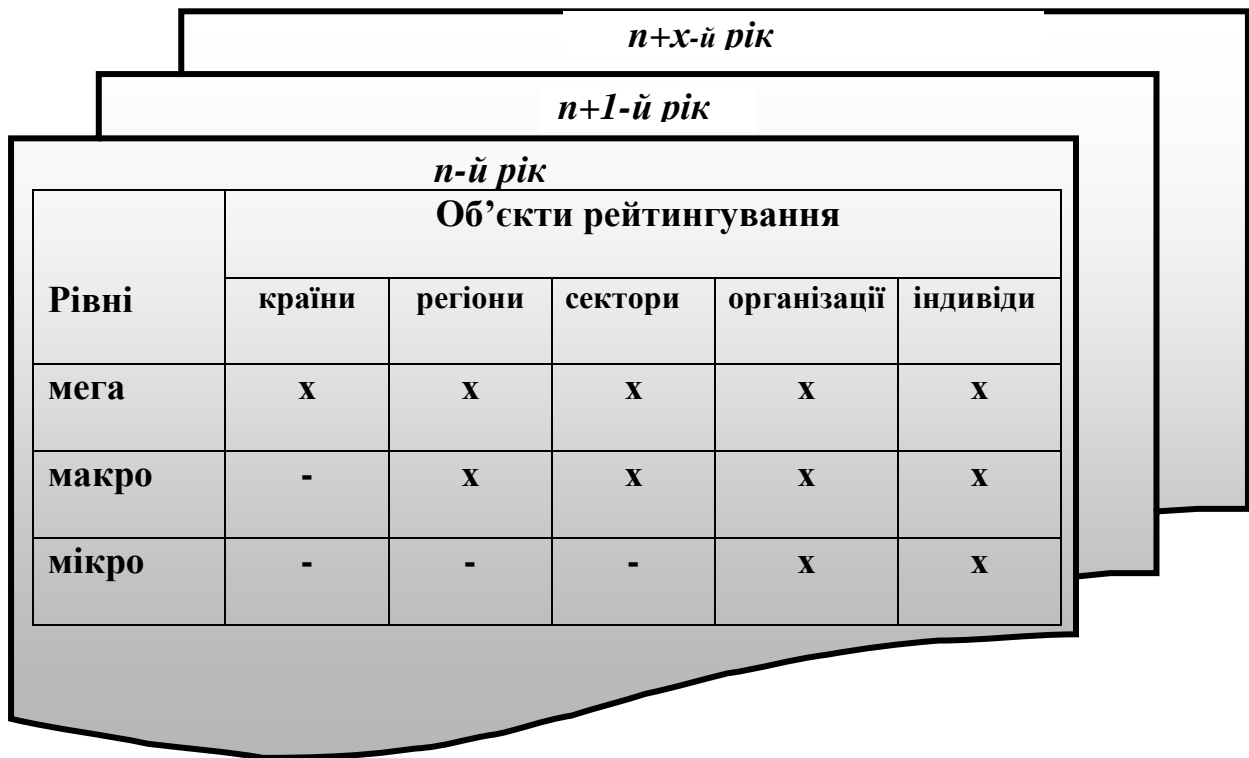

Рис. 2.6. Модель полісистеми рейтингів
(складено автором)

Основними рейтингами мікрорівня є внутрікорпоративна оцінка персоналу та відділів компаній. Інтерес до використання наукового підходу до організації праці й контролю працівників, що виник ще в 20-30-х рр. ХХ ст., спричинив появу в наступні роки схем для тестування різних категорій співробітників, спрямованих на виявлення показників результативності їхньої роботи. Починаючи з 1990-х рр. відбувається розвиток нових методик на цифровій основі, що допомагають компаніям ефективно оцінювати персонал. Методологія рейтингування базується на двох основних критеріях – на оцінці компетенцій (знань та вмінь співробітника, здатості застосовувати їх в практичній роботі, поведінці та особистих якостей) та оцінці результативності (оцінка показників роботи кожного співробітника порівняно із запланованими на даний період показниками) [164].

Рівні	Об'єкт рейтингування				
	Країна	Регіон	Сектор (сфера)	Організація	Індивід
Мега	<ul style="list-style-type: none"> - Рейтинг глобальної конкурентоспроможності - Рейтинг конкурентоспроможності країн світу - Рейтинг економіки знань - Рейтинг розвитку людського капіталу - Глобальний рейтинг інновацій - Рейтинг інклюзивного розвитку 	<ul style="list-style-type: none"> -Рейтинг найбагатших регіонів світу - Рейтинг найбідніших регіонів світу -Рейтинг цифрового розвитку регіонів світу -Рейтинг втягненості регіонів у світову торгівлю - Рейтинг регіонів світу за рівнем освіченості населення - Рейтинг регіонів світу за кількістю населення.. 	<ul style="list-style-type: none"> - Рейтинг інформаційного суспільства - Рейтинг розвитку електронного урядування - Рейтинг ефективності національних систем освіти - Рейтинг мережевої готовності - Рейтинг цифрової можливості - Рейтинг цифрового доступу - Рейтинг розвитку ІКТ. 	<ul style="list-style-type: none"> - Рейтинг «ТОР-100 глобальних компаній-інноваторів» - Міжнародний рейтинг університетів Webometrics - Рейтинг «ТОР-100 глобальних компаній аутсорсерів» - Рейтинг найшвидше-зростаючих технологічних компаній за версією Forbes 	<ul style="list-style-type: none"> - Рейтинг 100 найбагатших людей світу - Рейтинг цінності персоналу компаній світу - Рейтинг найвпливовіших людей світу -ТОП-10 найбагатших людей світу, які бізнес почали з нуля .....
Макро	-	<ul style="list-style-type: none"> - Економічний рейтинг штатів США - Рейтинг найбільш привабливих регіонів України з точки зору ведення бізнесу - Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів країни - Рейтинг інвестиційної ефективності регіонів країни - Рейтинг регіонів за рівнем зайнятості..... 	<ul style="list-style-type: none"> - Рейтинг найкрупніших галузей економіки США - Рейтинг фінансового стану галузей промисловості - Рейтинг найбільш інноваційних галузей Китаю - Рейтинг найперспективніших професій України 	<ul style="list-style-type: none"> - Рейтинг закладів вищої освіти США за версією Forbes - ТОП-50 найкрупніших компаній США за версією Forbes - ТОП 50 ІТ-компаній України - ТОП-100 найкрупніших компаній сфери послуг України - ТОП-200 університетів України..... 	<ul style="list-style-type: none"> - Система соціального рейтингу Китаю - рейтинг найдорожчих топ-менеджерів США - Рейтинг найбагатших людей країни - Рейтинг кращих роботодавців України - Рейтинг ТОП-50 найвпливовіших людей в польській економіці; - Рейтинг найкращих дрібних підприємців .....
Мікро	-	-	-	<ul style="list-style-type: none"> - Рейтинг відділів в компанії за якістю роботи 	<ul style="list-style-type: none"> - Внутрікорпоративний рейтинг співробітників

Рис. 2.7 Полісистема рейтингів сучасної економіки (складено автором)

Схожі параметри рейтингування використовуються в процесі визначення результатів роботи та ранжируванні відділів установ, кафедр навчальних закладів, цехів підприємств тощо, але враховується ще й результативність колективної роботи. В Японії кадрова оцінка є обов'язковою і строго періодичною для кожного робітника, що відповідає прийнятій в країні філософії виробництва.

В межах національної економіки найчастіше метою рейтингування індивідів є ранжирування за одним або кількома обраними параметрами. Майже кожна країна має національний рейтинг найбагатших людей, рейтинг найкращих підприємців, рейтинг найкращих роботодавців, рейтинг найвпливовіших людей. Щодо останнього рейтингу, за рівнем впливу на економічну ситуацію польської держави друге місце посіли українські робітники, поступившись лише прем'єру країни і випередивши польського президента [185].

Система соціального рейтингування (SCS) в Китаї, повне впровадження якої заплановане до 2020 року вирізняється кількістю охоплених рейтингуванням об'єктів (1,3 млрд чоловік), складною методологією (як для такого об'єкту рейтингування), та чітко означеною метою (від місця в рейтингу будуть залежати економічні та соціальні можливості індивіда). У роботі над проектом задіяні такі компанії, як China Rapid Finance- партнер мережного гіганту Tencent, і Sesame Credit- дочірня компанія Ant Financial Services Group (AFSG), партнера Alibaba, які мають доступ до величезного масиву даних (перша компанія - через додаток обміну повідомленнями WeChat із 850 мільйонами активних користувачів, а друга - через свою платіжну систему AliPay). За даними китайських ЗМІ, Tencent впроваджує рейтинг SCS у чат-додаток QQ, де рейтинг людини перебуває в діапазоні від 300 до 850 і розбивається на п'ять підкатегорій: соціальні зв'язки, споживча поведінка, безпека, матеріальне становище та дотримання законодавства. На думку фахівців, даний суперечливий рейтинг в майбутньому може вийти на глобальний рівень [120].

Треба зауважити, що полісистема рейтингів цифрової економіки дуже рухлива, що спричинено динамізмом її розвитку: постійно удосконалюється методика проведення рейтингових досліджень за рахунок нової параметризації об'єкту та розробки більш сучасних моделей обробки інформації; з'являється попит на нові рейтинги, а деякі рейтинги, навпаки, зникають або вливаються в нові в якості субіндексів.

Так, особливістю видання «Звіт про глобальну конкурентоспроможність» 2018 року стало введення нового Індексу глобальної конкурентоспроможності 4.0, який акцентує увагу на появі новітнього набору драйверів продуктивності та довгострокового зростання в епоху Четвертої промислової революції (4IR). Розробники індексу вказують, що причиною оновлення індексу конкурентоспроможності стало поєднання поточних ефектів Великої рецесії 2008 року та темпів змін Четвертої промислової революції. «Велика рецесія навчила нас, що фінансові кризи можуть мати довготривалі наслідки для продуктивності праці. Тривалі періоди недостатнього інвестування, спричинені фінансовою кризою, можуть знизити довгострокову траєкторію зростання, спрямовуючи економічну систему на менш процвітаючий шлях, навіть після того, як фінансовий сектор врешті-решт відродиться. У той же час поява 4IR створює, серед інших ефектів, прискорення інноваційного циклу ... Цей процес постійного творчого руйнування створює можливості для нових учасників та зменшує бар'єри для передачі технологій або інновацій, але також вимагає управління частими збоями в галузі [329]. У зв'язку з цим параметр «Навички», наприклад, тепер охоплює здатність працівників навчатися та адаптуватися до мінливих обставин, а параметр «Фінансова система» включає заходи з мінімізації ризику фінансової кризи та залучення ресурсів для пристосування до зовнішніх шоків [329]. Таким чином, індекс GCI 4.0 зосереджується на інституціях, політиці та інших чинниках, що стимулюють продуктивність.

На етапі глобальної індустрії рейтингів домінують рейтингові дослідження глобального рівня, а попит на рейтингування об'єктів на національному рівні відстає (особливо на ринках, що розвиваються) і часто задовольняється з використанням методології відповідних індексів мегарівня.

Складність оцінки господарських трансформацій цифрової економіки та наявність в сучасному інформаційному полі великої кількості рейтингових досліджень мегарівня потребує розмежування глобальних рейтингів на групи за кількома критеріями (табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Класифікація рейтингів за змістовним складом обраних параметрів та рівнем узагальнення даних

Рейтинги, що безпосередньо характеризують господарські трансформації цифрової економіки (e-індекси)	Рівень узагальнення даних	Рейтинги, що опосередковано характеризують господарські трансформації цифрової економіки
Індекс інформаційного суспільства	Комплексні	Індекс конкурентоспроможності країн світу
Індекс мережевої готовності		Індекс економіки знань
Індекс цифрового доступу		Глобальний індекс інновацій
Індекс цифрового поділу		Індекс інклюзивного розвитку
Індекс цифрової можливості		Індекс глобальної конкурентоспроможності
Індекс розвитку ІКТ		
Індекс розвитку електронного урядування	За окремими складовими	Індекс ефективності національних систем освіти
Міжнародний рейтинг університетів Webometrics		Рейтинг національних систем вищої освіти, міжнародні рейтинги університетів
Рейтинг «ТОР-100 глобальних компаній аутсорсерів»		Рейтинг «ТОР-100 глобальних компаній інноваторів»

Складено автором

По-перше, за змістовним складом обраних параметрів можна виокремити:

- рейтинги, що безпосередньо характеризують господарські трансформації цифрової економіки;

- рейтинги, що опосередковано характеризують господарські трансформації цифрової економіки.

Складна організація економічних систем потребує розмежування рейтингів за рівнем узагальнення даних, у зв'язку з чим потрібно виділяти:

- рейтинги, які комплексно характеризують господарські трансформації – мегарівень;

- рейтинги, які характеризують окремі складові господарських трансформацій (окремі сфери – мезорівень, окремих суб'єктів господарювання – мікрорівень).

До групи, яка безпосередньо характеризує господарські трансформації цифрової економіки можна віднести рейтинги, побудовані на розрахунках таких індексів, як: індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, індекс мережевої готовності, індекс інформаційного суспільства, індекс цифрової можливості, індекс цифрового доступу, індекс цифрового поділу (мегарівень), індекс розвитку електронного урядування (мезорівень секторальний), Web-рейтинг університетів, різноманітні рейтинги компаній інформаційно-комунікаційної сфери тощо (мікрорівень).

До другої групи рейтингів доцільно включити рейтинги, побудовані на індексах, під час розрахунку яких використовуються опосередковані, але критично важливі для трансформації цифрової економіки параметри, а саме: індекс економіки знань, глобальний індекс інновацій, індекс глобальної конкурентоспроможності, рейтинг конкурентоспроможності країн світу, індекс інклюзивного розвитку (мегарівень), міжнародні індекси в освітній сфері тощо (мезорівень і мікрорівень).

Безпосередньо господарські трансформації цифрової економіки характеризують е-індекси – величини, які визначають рівень розвитку ІКТ на основі специфічних параметрів (ІКТ-індикаторів та їх наборів -

субіндикаторів/субіндексів), при цьому визначення індикаторів і методика побудови індексу значною мірою залежать від обраних пріоритетів дослідження.

Наприклад, Індекс інформаційного суспільства (ISI), створений у 1997 р. як перший глобальний індекс, оцінює об'єкти (55 країн) за їх участю в процесах інформатизації. Для аналізу використовуються показники 23 параметрів, розташованих у чотирьох групах для розрахунку і ранжування одного загального індексу і чотирьох субіндексів. Індекс та субіндекси встановлюють стандарт, за яким усі країни вимірюються відповідно до їх можливості, доступу і використання інформації та інформаційних технологій в ході розбудови цифрової економіки [247].

На відміну від ISI, Індекс мережевої готовності (NRI) [333] вимірює рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій приблизно 140 країн за 71 параметром (індикатором), які об'єднані в три великі групи (субіндекси): 1) наявність умов для розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (середовище ІКТ); 2) готовність громадян, бізнесу та державних органів до використання ІКТ; 3) рівень використання ІКТ у суспільному житті, у комерційному та державному секторах країни. За цією методикою (замовниками/розроблювачами є Всесвітній економічний форум та Міжнародна школа бізнесу INSEAD) розрахункова частина виконується на підставі статистичних даних міжнародних організацій, а також результатів щорічного комплексного опитування думки керівників державних установ.

Отже, рейтинги, які входять до однієї групи, все одно мають значні відмінності, що спричинено різними суб'єктами рейтингування, і, як наслідок різною методологією (різна кількість параметрів для рейтингових досліджень, різне охоплення рейтинговим дослідженням об'єктів на світовому ринку). Це потребує розмежування рейтингів за суб'єктом розробки рейтингів та їх структурою (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Класифікація рейтингів господарських трансформацій
за суб'єктом їх розробки та структурою**

Назва індексу	Організації-замовники та розробники	Охоплено країн	Кількість обраних параметрів	Hard data/soft data, %
Індекс цифрового доступу (DAI)	Міжнародний Союз Електрозв'язку (ITU) в рамках WSIS	178	8	100/-
Індекс розвитку електронного урядування (E-GDI)	Департамент економічного та соціального розвитку ООН (UN DESA)	181	8	100/-
Індекс цифрового поділу (DDI)	Statistical Indicators Benchmarking the Information Society, Orbicom та Міжнародна мережа кафедр ЮНЕСКО в сфері зв'язку	182	10	100/-
Індекс цифрової можливості (DOI)	Міжнародний Союз Електрозв'язку (ITU) в рамках WSIS	181	11	100/-
Індекс розвитку ІКТ (I-DI)	Міжнародний Союз Електрозв'язку (ITU) в рамках WSIS	152	11	100/-
Індекс інклюзивного розвитку (IDI)	Всесвітній економічний форум (Давос, Швейцарія)	103	19	75/25
Індекс інформаційного суспільства (ISI)	Міжнародна дослідницька та консалтингова компанія IDC (США)	53	23	85/15
Рейтинг національних систем вищої освіти (National Higher Education Systems)	Universitas 21 (методика Інституту прикладних економічних і соціальних досліджень Університета Мельбурна)	50	24	75/25
Індекс мережевої готовності (NRI)	Всесвітній економічний форум та Міжнародна школа бізнесу INSEAD (Франція)	139	71	40/60
Глобальний індекс інновацій (GI)	Європейський інститут ділового адміністрування за підтримки Canon Inc	142	82	73/27
Індекс економіки знань (KEI)	Світовий банк	146	109	75/25
Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI)	Всесвітній економічний форум (Давос, Швейцарія)	142	113	34/66
Індекс конкурентоспроможності країн світу	Центр з вивчення конкурентоспроможності (World Competitiveness Centre) при Міжнародному інституті розвитку менеджменту IMD (Швейцарія)	59	331	65/35

Узагальнено автором на основі: [318]

Індекси цифрового доступу (DAI), розвитку електронного урядування (E-GDI), цифрового поділу (DDI), цифрової можливості (DOI) та розвитку ІКТ (I-DI) [247] є електронними індексами мегарівня, що характеризують різні сторони оцифрування економік близько 180 країн світу та вважаються достовірними. Це стало можливо, насамперед, з причини невеликої кількості обраних параметрів (8-11), і використання виключно статистичних показників для розрахунків індексів.

Індекси цифрової можливості (DOI) характеризує потенціал розвитку цифрової економіки. Він розраховується на даних 11 параметрів ІКТ, згрупованих у 3 блоки: 1) можливість (відсоток населення, що проживає в зоні покриття стільникового зв'язку; тарифи доступу до Інтернету як відсоток доходу на душу населення); 2) інфраструктура (частка домогосподарств з фіксованим телефонним зв'язком; частка домогосподарств з комп'ютерами; частка домогосподарств з доступом до Інтернету з дому; кількість абонентів стільникового зв'язку з розрахунку на 100 мешканців; кількість абонентів, що мають доступ до Інтернету зі стільникового телефону в розрахунку на 100 мешканців); 3) використання (частка індивідів, що користувалася Інтернетом; частка користувачів широкопasmового доступу до Інтернету від всіх Інтернет-користувачів; частка користувачів широкопasmового доступу до Інтернету від всіх Інтернет користувачів (стільниковий зв'язок) [245].

Індекс цифрового доступу (DAI) – будується на основі восьми параметрів, які об'єднані у чотири фундаментальні фактори, що впливають на можливість доступу до ІКТ: інфраструктура, доступність, знання та якість. Пізніше було додано п'ятий важливий фактор – фактичне використання [277]. Субіндикатори у всіх п'яти категоріях – кількісні (кількість абонентів фіксованого телефонного зв'язку у розрахунку на 100 жителів; число абонентів стільникового зв'язку у розрахунку на 100 жителів; тарифи доступу до Інтернету (у відсотках до ВВП на душу населення та помноженого на 100); трафік міжнародного Інтернету на душу населення тощо), що робить інформацію достовірною, а результати – достатньо об'єктивними.

Індекс цифрового поділу (DDI) – це індекс який вимірює та аналізує цифровий розрив у суспільстві за допомогою теорії дифузій. Індекс розраховується на основі 10 індикаторів, які відносяться до двох груп: ІКТ–насиченість (infodensity) та ІКТ–використання (info-use). ІКТ–насиченість – це сума всіх запасів ІКТ, капіталу і трудових ресурсів (праці) у сфері ІКТ, що прямо пропорційно залежить від виробничої потужності країни і визначає вплив ІКТ на економічний розвиток. ІКТ–використання – це потік споживання ІКТ за визначений період часу.

Міжнародний союз електрозв'язку визначає рівень розвитку цифрової економіки за допомогою індексу розвитку ІКТ (I-DI) [69], який складається із субіндексів: доступу до ІКТ (кількість фіксованих телефонних ліній на 100 мешканців; кількість абонентів мобільного зв'язку на 100 мешканців; міжнародний інтернет-трафік (біт/с) на одного інтернет-користувача; частка домогосподарств із комп'ютерами; частка домогосподарств, які мають доступ до інтернету); використання ІКТ (частка осіб, які використовують Інтернет; кількість абонентів фіксованого широкосмугового зв'язку на 100 мешканців; кількість абонентів безпроводного широкосмугового зв'язку на 100 мешканців); навичок людини (рівень грамотності дорослого населення; частка осіб із середньої освітою; частка осіб із вищої освітою). Для розрахунку всіх індексів використовуються тільки достовірні дані.

Індекс розвитку електронного урядування (E-GDI) [338] є секторальним індексом мегарівня, що характеризує рівень використання цифрових технологій в процесі взаємодії між урядовими структурами, бізнесом і населенням держави. Як в інших е-індексах, ним охоплюється велика кількість країн, а аналітична функція відбувається виключно на достовірній інформації щодо восьми параметрів, які характеризують три основні субіндекси: web-послуги (рівень розвиненості інтернет-послуг з боку уряду – наявність доступного актуального офіційного урядового веб-порталу, веб-сайтів органів державної влади, через які надаються інформаційні й інші послуги в електронному вигляді); телекомунікаційна інфраструктура (рівень оснащення

населення засобами інформаційно–комунікаційних технологій – відносна чисельність користувачів інтернету, кількість персональних комп’ютерів, телефонних ліній тощо); людський капітал (характеризує готовність населення користуватися інформаційними послугами – індекс освіти, наукового й культурного рівнів громадян).

Прикладом глобального рейтингу організацій, який безпосередньо характеризує цифрову економіку, є ТОП-100 кращих в світі постачальників ІТ-послуг (Global Outsourcing), який щорічно складається Міжнародною організацією IAOP (International Association of Outsourcing Professionals) [291]. До рейтингу компанії попадають на основі таких критеріїв: відгуки клієнтів, отримані нагороди та сертифікати, кількість робітників, динаміка зростання, інноваційність наданих послуг, наявність проектів корпоративної соціальної відповідальності. Фінальний список кращих ІТ-постачальників складається з 75 крупних гравців (категорія Leader, річний дохід від 50 млн дол. та/або від 5 тис. спеціалістів) та 25 компаній, які активно розвиваються (категорія Rising Star).

В сфері вищої освіти рівень інформаційності університетів розкриває рейтинг (Webometrics Ranking of World Universities) [314], запропонований у 2004 році іспанською лабораторією Cybermetrics, що охоплює дослідженням більше 20000 закладів вищої освіти. Алгоритм ранжування заснований на чотирьох показниках: видимість – число зовнішніх посилань на сторінки сайту закладу вищої освіти; розмір – число сторінок сайту; спеціальні файли – кількість PDF-, DOC- і PPT-Файлів; наукові публікації – число публікацій сайту й посилань на них інших авторів за даними Google Scholar.

Особливості розвитку рейтингових досліджень в цифровій економіці проявляються, по-перше, у зникненні індексів (з причини меншої актуалізації) або вливанні в інші, більш композитні індекси (DOI та DAI перетворилися на субіндекси Індексу розвитку ІКТ (I-DI) і, частково, Індексу мережевої готовності (NRI). По-друге, якщо на ранніх етапах дослідження цифрової економіки (сер. 1990-х рр.–сер. 2000-х рр.) основний акцент робився на інформаційну (цифрову)

інфраструктуру (в індексах DOI, DAI, DDI , IDI), то зараз в складі комплексних індексів (NRI, ISI), які безпосередньо характеризують цифрову економіку, зростає кількість параметрів, які не мають прямого відношення до розповсюдження та використання ІКТ. Досліджені ІКТ–індекси принципово відрізняються один від одного в процесі виконання аналітичної функції, як у базових вибірках основних ІКТ–індикаторів, так і у методах побудови.

Найбільш вагомими глобальними рейтингами мегарівня, що опосередковано характеризують господарські трансформації цифрової економіки є: Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI), Індекс конкурентоспроможності країн світу (World Competitiveness Yearbook), Глобальний індекс інновацій (GII), Індекс інклюзивного розвитку (IDI).

Індекс глобальної конкурентоспроможності (WEF Global Competitiveness Index) [285] – є одним з найкращих прикладів комплексного інструменту оцінювання (більше 140 країн оцінюється за 113 параметрами мікро- і макроекономічних показників національної економіки) та розвитку методології завдяки залученню до проекту відомих економістів: першим координатором дослідження був професор Міжнародного інституту розвитку менеджмента (IMD) і Лозанського університету С. Гареллі; пізніше Дж. Сакс (Колумбійський університет) та Дж. У. Мак-Артур (Інститут Землі) - розробили макроекономічний індекс The Growth Competitiveness Index (GCI); проф. Гарвардського Університету М. Портер - розробив мікроекономічний індекс The Business Competitiveness Index (BCI). Сучасний варіант індексу є синтезом попередніх індексів.

Аналітичною базою є комбінація загальнодоступних даних: – це статистичні дані та результати досліджень, що здійснюються на регулярній основі міжнародними організаціями, - 1/3 та результати глобального опитування керівників компаній для охоплення широкого кола факторів, які впливають на бізнес-клімат у країнах дослідження - 2/3. Кінцевий результат визначається на основі більш ніж 100 змінних, що згруповані у 12 контрольних показників («Інституції», «Інфраструктура»,

«Макроекономічне середовище», «Охорона здоров'я та початкова освіта», «Вища освіта і професійна підготовка», «Ефективність ринку товарів», «Ефективність ринку праці», «Розвиток фінансового ринку», «Технологічна готовність», «Розмір ринку», «Відповідність бізнесу сучасним вимогам» та «Інноваційний потенціал»), які об'єднані 3-ма основними групами субіндексів: «Основні вимоги», «Підсилювачі продуктивності» та «Інновації та фактори вдосконалення». Зрозуміло, що показники «Вища освіта і професійна підготовка», «Технологічна готовність» й «Інноваційний потенціал» мають критичне значення для становлення цифрової економіки.

Ще більше параметрів (331) використовується в щорічному аналітичному дослідженні конкурентоспроможності, яке IMD проводить разом з 54 дослідницькими організаціями світу (в Україні це Міжнародний Інститут Менеджменту «МІМ-Київ»), що дозволяє визначити The IMD World Competitiveness Yearbook [326] найбільш повним дослідженням стосовно проблем конкурентоспроможності країн і регіонів, але в значно меншій їх кількості – 55. У розрахунках використовуються дані міжнародних організацій, в т.ч. ООН, СОТ, МОП, ОЕСР, МВФ, Світовий банк та ін., а також 57 партнерських інститутів.

Індекс економіки знань (KEI) є одним з небагатьох неперіодичних рейтингів, він складався в 1995, 2000, 2012 рр. Експертами Світового банку було встановлено, що більш високий рівень KEI свідчить про потенційно більш високі темпи економічного розвитку за інших рівних умов. Так, зростання величини Індексу на один пункт відповідає збільшенню рейтингу країни на 13 пунктів або зростанню темпів економічного розвитку на 0,46% [268]. Побудований на 109 параметрах, які об'єднані в чотири групи: економічні стимули та інституційне середовище, інноваційний потенціал та технологічний розвиток, рівень освіти населення й розвиток ІКТ-інфраструктури. Однакова вага для всіх субіндексів та фіксована кількість індикаторів роблять індекс економіки знань зручним для розрахунків.

Глобальний індекс інновацій (The Global Innovation Index) [332] є одним з небагатьох досліджень мегарівня, запропонований французькою Міжнародною бізнес-школою INSEAD. ГІІ розраховується на основі 82 параметрів, які характеризують наявні ресурси та умови для проведення інновацій (інститути; людський капітал та дослідження; інфраструктура; розвиток внутрішнього ринку; розвиток бізнесу; досягнуті практичні результати здійснення інновацій (розвиток технологій та економіки знань; результати креативної діяльності), що опосередковано характеризує господарські трансформації цифрової економіки.

Соціалізація параметрів рейтингових економічних досліджень представлена Індексом інклюзивного розвитку (IDI) (розраховується з 2017 року), який, на думку науковців, відображує більш цілісну картину суспільного розвитку, якщо його мета – стале підвищення рівня життя населення, а не збільшення виробництва товарів та послуг само по собі. 12 параметрів об'єднані в три групи: зростання і розвиток (зростання ВВП, зайнятості, продуктивності праці, очікуваної тривалості життя); інклюзивність (медіанний дохід домогосподарств, рівень бідності та нерівності); міжпоколінницька справедливість та стійке зростання (рівень заощаджень, демографічного навантаження, державного боргу та забруднення навколишнього середовища) [84].

Багато економістів критикують новий показник за його надмірну ідеологізацію з точки зору соціальних аспектів розвитку, вважаючи, що показник розподілу доходів та багатств не настільки важливий для глобального позиціонування країни, як показники продуктивності праці та ВВП. Однак використана інформаційна база – узагальнення результатів звітів Світового банку, ООН, Світової організації охорони здоров'я, Організації економічного співробітництва і розвитку, профільних і статистичних агентств різних держав та інформації недержавних організації різного рівня – є безперечно позитивним моментом при створенні рейтингів.

Особливості методології розрахунку, а саме вибір значної кількості соціальних критеріїв для рейтингування, спричинили незвичні щодо нинішнього часу результати. Наприклад, країни G7 розташувалися на 12, 17, 18, 21, 23, 24 та 27 місцях. Крім того, специфікою методології є те, що однаковий вплив на індекс інклюзивного розвитку мають як неймовірно високий рівень ВВП (позитивний вплив), так і досить велика кількість пенсіонерів (негативний вплив).

Глобальні рейтинги окремих секторів (галузей і сфер), а також окремих суб'єктів господарської діяльності розширюють характеристику сучасної економіки за рахунок відповідних індексів. Обмежуючись напрямком дослідження, визначимо індекси, які мають критичне значення для становлення і функціонування цифрової економіки.

Ефективність господарських трансформацій в епоху цифрової економіки значною мірою залежить від наявності освічених і компетентних спеціалістів, спроможних використовувати нові технології, що підвищують продуктивність їх діяльності. Сектор вищої освіти значною мірою створює потенціал реалізації цих потреб. Більш того, в сучасному світі якісні системи вищої освіти, маючи широкі зв'язки на міжнародному рівні, сприяють глобальному розвитку цифрової економіки завдяки обміну студентами, дослідниками, проектами та ідеями.

Рейтинг національних систем вищої освіти (U21 Ranking of National Higher Education Systems) – глобальне дослідження освітньої сфери, що вимірює досягнення країн світу в сфері вищої освіти за версією міжнародної мережі університетів, до якої входять університети з 17 країн світу (Австралія, Великобританія, Індія, Ірландія, Канада, Китай, Гонконг, Мексика, Нідерланди, Нова Зеландія, Сінгапур, Чилі, Швеція, Швейцарія, Японія та ін.), охоплюючи приблизно 1,5 млн студентів і понад 200 тис. викладачів [340]. Рейтинг розраховується за методикою Інституту прикладних економічних і соціальних досліджень Університету Мельбурна й оцінює національні системи вищої освіти за 24 основними параметрами (що є високим показником для секторального

об'єкта рейтингування), об'єднаними у чотири групи: ресурси (інвестиції з боку приватного і державного сектору) – 25%; результати (наукові дослідження, наукові публікації, відповідність вищої освіти потребам національного ринку праці, в т.ч. працевлаштування випускників) – 40%; зв'язки (рівень міжнародного співробітництва, що демонструє ступінь відкритості або замкненості системи вищої освіти) – 10%; середовище (державна політика та регулювання, можливості отримання освіти) – 25%.

Британська компанія Pearson, розраховуючи Індекс ефективності національних систем освіти (Global Index of Cognitive Skills and Educational Attainment) [267] певним чином доповнює попередній індекс, вимірюючи досягнення країн не тільки в сфері вищої освіти. Дослідження проводиться з 2012 року в рамках глобального проекту The Learning Curve, що поєднує широке коло міжнародних показників стану сфери освіти різних країн світу. Результати дослідження дозволяють оцінити освітній потенціал господарських трансформацій в цифрову економіку відносно великої кількості країн, що перебувають на різних етапах соціально-економічного розвитку.

Глобальні рейтинги університетів світу (Times Higher Education World University Rankings, QS World University Ranking, Academic Ranking of World Universities тощо) характеризують сектор вищої освіти вже на рівні окремих закладів. Рейтинг Times Higher Education World University Rankings (існує з 2004 року) [344] охоплює дослідженням 1000 університетів світу. Рейтинг оцінює, насамперед, якість дослідницької й викладацької роботи та міжнародне значення закладів вищої освіти. Методологія рейтингу THE постійно розвивається, рівень досягнень університетів оцінюється на підставі результатів комбінації статистичного аналізу їхньої діяльності, аудированих даних, а також результатів щорічного глобального експертного опитування представників міжнародного академічного співтовариства й роботодавців, які висловлюють свої думки щодо університетів.

Безперечно позитивним моментом методології дослідження є охоплення опитуванням десятків тисяч учених з майже 140 країн і досить жорсткими критеріями відбору експертів (вимоги: викладацька й наукова діяльність у закладах вищої освіти більше 16 років, наявність не менш 50 опублікованих наукових праць та інші). Однак результати THE наполовину складаються з оцінки фахівців, що вказує на наявність значного відсотку суб'єктивізму в оцінках.

Рейтинг QS World University Rankings складає британська консалтингова компанія Quacquarelli Symonds (QS) [341] на основі шести показників діяльності університетів: дослідницька діяльність, викладання, думка роботодавців і кар'єрний потенціал, кількість іноземних студентів і викладачів. Умовами попадання університету до рейтингу є наявність бакалаврату та постдипломні програми як мінімум у двох широких предметних областях, а також репутація закладів вищої освіти в академічному середовищі. Рейтинг QS передбачає оцінку наукової діяльності університету виходячи з кількості цитувань статей викладацького складу в базі даних Scopus, співвідношення числа викладачів і студентів, кількості міжнародних співробітників і студентів. Виключення самоцитувань стало істотною зміною в методиці складання рейтингу після 2009 р.

The Academic Ranking of World Universities (ARWU) [260] був складений Шанхайським університетом Цзяо Тун і публікується з 2003 р. в британському журналі The Economist. Його первісна мета полягала в оцінці розходжень між університетами Китаю та університетами «світового класу». Позитивними рисами методології даного рейтингу є послідовність і прозорість, негативними – перевага надана публікаціям з природничих наук і в англомовних наукових журналах, а також освітнім установам, в яких викладачі або випускники вже одержали», що не оцінює «якість навчання або якість гуманітарних наук».

Для розуміння напрямків розвитку інновацій у цифровій економіці на глобальному рівні можна використати рейтинг організацій – «Топ-100 глобальних компаній інноваторів», що проводиться підрозділом інтелектуальної власності й наукових

досліджень Thomson Reuters з 2011 р. [336]. Методологія формування рейтингу містить інформацію щодо провідних фірм, які стали глобальними лідерами за ключовими показниками інноваційної активності – кількості отриманих патентів, впровадження винаходів у виробництво й отриманий економічний ефект.

Таким чином, можна стверджувати, що найбільш достовірними глобальними рейтингами в полісистемі рейтингів цифрової економіки є більшість е-індексів, які характеризують розвиток ІКТ, що спричинено простотою структури обраних параметрів та використанням майже 100% статистичної інформації в розрахунках і забезпечує прозорість інтерпретації. Комплексність глобальних індексів країн (Глобального індексу інновацій, Індексу мережевої готовності, Індексу глобальної конкурентоспроможності, Індексу конкурентоспроможності країн світу тощо) дозволяє врахувати більш широкий спектр аналізу господарських трансформацій цифрової економіки. Еволюція методологій розрахунку даних рейтингів проявляється у зростанні і так вже великої кількості параметрів у зв'язку з ускладненням господарських трансформацій, а також у збільшенні акцентів на соціальний аспект розвитку (наприклад, Індекс інклюзивного розвитку).

Більшість комплексних глобальних індексів розраховано за участі найвідоміших міжнародних організацій (Міжнародний Союз Електрозв'язку (ІТУ), Світовий банк, Всесвітній економічний форум, ООН), що викликає більшу довіру з боку користувачів інформації. Участь національних суб'єктів в рейтинговій діяльності (англійська компанія PEARSON розраховує індекс ефективності національних систем освіти, Рейтинг національних систем вищої освіти розраховується за методикою Інституту прикладних економічних і соціальних досліджень Університету Мельбурна, міжнародний рейтинг університетів світу ARWU складається Шанхайським університетом Цзяо Тун тощо), уможливорює прояви суб'єктивізму в процесі отримання результатів.

Правильна інтерпретація господарських трансформацій на основі рейтингової інформації потребує розгляду результатів рейтингу в динаміці. Однак не всі

рейтинги є періодичними, а деякі взагалі вимірювалися одноразово (наприклад, індекс можливостей розвитку ІКТ (ICT-OI) був розрахований тільки у 2005 р. внаслідок злиття індексів DAI та Orbicom's Digital Divide Index; рейтинг цифрової економіки (DER) розраховувався одноразово у 2010 р. як підсумковий для Індексу електронної готовності (ERI)). Це потрібно враховувати в процесі зіставлення результатів різних рейтингів як способу співставлення досягнень країн, регіонів, секторів та організацій в господарських трансформаціях (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Країни світу в рейтингах цифрової економіки

Країна	Індекс розвитку ІКТ, 2017	Індекс цифрових можливостей, 2006	Індекс цифрового доступу, 2006	Індекс інформаційного суспільства, 2016	Індекс мережевої готовності, 2016	Глобальний індекс інновацій, 2017	Рейтинг конкурентоспроможності країни світу, 2017	Індекс інклюзивного розвитку, 2018	Індекс ефективності національних систем освіти, 2016	Рейтинг національних систем вищої освіти, 2017	Індекс глобальної конкурентоспроможності, 2017	Індекс економіки Знань, 2012
Великобританія	5	7	12	6	8	5	19	21	4	3	7	14
Гонконг	6	5	7	14	12	16	1	н/а	15	14	9	18
Данія	4	3	2	1	11	6	7	5	3	4	12	3
Ісландія	1	4	3	10	16	13	20	2	19	19	27	16
Півд.Корея	2	1	4	9	13	11	29	16	23	22	26	29
Люксембург	9	18	16	5	9	12	8	3	-	-	20	20
Нідерланди	7	9	6	4	6	3	5	7	7	8	4	4
Німеччина	12	19	17	13	15	9	32	12	16	16	5	8
Норвегія	8	8	5	8	4	19	11	1	12	13	11	5
Сінгапур	18	16	14	12	1	7	3	30	8	6	2	23
США	16	20	11	11	5	4	4	23	1	1	3	12
Фінляндія	22	17	8	2	2	8	15	11	6	9	10	2
Швейцарія	3	15	13	7	7	1	2	4	2	2	1	10
Швеція	11	6	1	3	3	2	9	6	5	5	6	1
Японія	10	2	15	11	10	14	26	24	20	20	8	22
...												
Україна	79	93	89	-	64	50	60	78	42	36	85	56

Складено автором на основі: [74; 75; 76; 277; 278; 279; 285; 286; 292; 295; 325; 326; 329; 330; 331; 332; 333; 337; 338; 339; 340]; [дод. А, Б, В, Г, Д].

Лідерами рейтингу, побудованому на Індексі мережевої готовності, у 2016 р., як і в 2015 р., стали Сінгапур, Фінляндія та Швеція (дод. Е). У першу десятку

також увійшли Норвегія, США, Нідерланди, Швейцарія, Великобританія, Люксембург та Японія. Аутсайдерами питань розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у 2016 р. визначено Гаїті, Бурунді і Чад. Аналіз субіндексних компонентів дозволив визначити наступне: за субіндексом «навколишнє середовище» утримує першість Сінгапур, причому значення ІТ для цієї країни зростає за рахунок використання інформаційних технологій у бізнес-структурах та сприятливого для цього бізнес-середовища. За усередненим показником субіндексу «готовності» першість демонструють країни Європи, зокрема: Фінляндія, Ісландія, Норвегія, Швеція та Швейцарія, для яких вагоме значення займає розвинена інфраструктура ІТ-сфери. На рівні європейських топ-лідерів також знаходяться США із показником 6,4. Із найбільшим значенням субіндексу 6,0, що характеризує використання ІТ, займає Сінгапур, що позитивно позначається й на субіндексі «впливу» (значення 6,1). Серед європейських лідерів перевагу мають Нідерланди з показником 6,0 відповідно за рахунок значимого впливу інформаційних технологій на соціальну сферу. В інших країнах Європи даний показник знаходиться в межах діапазону 5,2-5,8.

Головні гравці світового ринку інформаційних технологій, що складають групи лідерів з країн Південно-Східної Азії (Сінгапур і Японія), європейських країн (Фінляндії, Швеції, Норвегії, Нідерландах, Швейцарії, Великої Британії та Люксембургу), а також США, знаходять на високих місцях в інших рейтингах, що говорить про кореляцію результатів рейтингування.

Взагалі між значеннями різноманітних міжнародних індексів світового ринку інформаційних технологій, які визначаються за різними методиками, існує значна кореляційна залежність. Наприклад Індекс розвитку ІКТ за 2017 рік виявив наступне: за загальним рейтингом до першої десятки входять Ісландія, Корея, Швейцарія, Данія, Великобританія, Гонконг, Нідерланди, Норвегія, Люксембург і Японія; Німеччина на 12 місці, США – на 16 місці з незначним відставанням від лідерів; рівень розвитку інформаційних технологій неоднаковий в різних регіонах

світу, що визначає регіональне переважання країн Європи за сумарним показником IDI на рівні 8,83-8,45; прогрес у розвитку ІТ спостерігається також і в країнах, що розвиваються, особливо в арабських країнах та деяких країнах Африки; країни виробники та постачальники продукції на світовий ринок ІТ (такі як: Японія, США, Канада) не знаходяться на перших позиціях за даним показником (10, 16, 29 позиції в рейтингу світу відповідно), оскільки більшість їх компаній-засновників ІТ продукції вже об'єднані з азійськими підприємствами, які виробляють аналогічні конкурентоздатні ІТ-продукти, але з меншими витратами. Ліберальні тенденції в торгівлі товарами ІТ, активна економічна політика провідних виробників ІТ продуктів, але при цьому ж і значний цифровий розрив між країнами та їх рівнями економічного розвитку визначають рейтингові розбіжності між позиціями країн за різними індексними значеннями.

За даними Звітів Міжнародного союзу електрозв'язку за Індексом цифрових можливостей [304], країни умовно було поділено на кластери:

1) країни з високими показниками індексів цифрових можливостей (0,45 і вище). Це, в основному, розвинуті економіки Європи, Північної Америки, Східної Азії і Тихоокеанські країни. Вони забезпечують новітні цифрові можливості для більшості їх населення з розвинутою інфраструктурою, загалом низькими цінами і усестороннім використанням нових інформаційних технологій;

2) країни з середніми показниками індексів цифрових можливостей (0,30–0,45). Ця група складається з економік країн Латинської Америки, Карибського моря, Азії, Північної Африки та з деяких бідніших європейських країн. Такі країни мають високий рівень цифрових можливостей та ІТ, відносно низькі ціни на них. Україна з показником 0,41 (90 місце) відносилася до даної групи країн;

3) країни з низькими показниками індексів цифрових можливостей (0,30 і менше), економіки яких належать до групи найбідніших країн світу з низьким рівнем розвитку інфраструктури, обмеженим доступом до Інтернету та широкопasmового зв'язку, високими цінами по відношенню до місцевих доходів

(наприклад, годинний доступ до Інтернету за день перевищує середньоденний дохід в більшості цих країн).

За Індексом цифрового поділу всі країни поділяються на чотири рівні: високорозвинені країни, країни «піднесення», помірно розвинуті країни та низько розвинуті країни. Україна знаходиться на другому місці в третій групі країн.

ТОП-10 країн в рейтингу за Індексом цифрового доступу: Швейцарія (0,85), Данія (0,83), Ісландія (0,82), Південна Корея (0,82), Нідерланди (0,79), Гонконг (0,79), Фінляндія (0,79), Тайвань (0,79), Канада (0,78), США (0,78). Частка населення в цих країнах, які використовують Інтернет, знаходиться на рівні 85-90%. Такий показник характеризує потужний розвиток ІТ сфери в країні, активну позицію на світовому ринку ІТ через розширений доступ до ІТ продуктів, розвинуту мережу доступу до Інтернету, цифрові можливості. Україна знаходиться в переліку країн з середнім доступом до інформаційних технологій (0,43).

За Індексом інформаційного суспільства до десятки лідерів серед країн Європи за даними 2016 року відносяться [163]: Данія, Фінляндія, Швеція і Нідерланди, які мають найперевіші цифрові економіки в ЄС, за ними – Люксембург, Бельгія, Великобританія та Ірландія. Румунія, Болгарія, Греція та Італія мають найнижчі показники за рівнем інформатизації серед країн Євросоюзу. Високі місця в рейтингу скандинавських країн доводять, що інвестиції і державна політика мають вирішальне значення для подолання цифрового розриву, використовуючи приватний та державний капітал.

За результатами показників Індексу розвитку електронного урядування 2018 р. ранжировано 185 країн за рівнем використання цифрових технологій для посилення взаємодії між урядовими структурами, бізнесом і населенням держави (див. дод. Ж). Лідери даного рейтингу знаходяться на провідних місцях інших е-індексів (Данія, Австралія, Південна Корея, Великобританія, Швеція, Фінляндія, Сінгапур, Японія), що свідчить про значну кореляцію індексів цифрової економіки

мезо- і макрорівня. Показники України протягом більше десяти останніх років свідчать про активізацію електронної участі у віртуальному просторі серед громадян і їх готовність в цьому сегменті бути відповідально представленими.

Результати Web-рейтингу університетів світу свідчать про високу кореляцію з іншими глобальними рейтингами університетів. Однак його методологія надає перевагу крупним університетам англomовних країн (серед 200 кращих університетів багато північноамериканських навчальних закладів), у той час як представництво малих і середніх біомедицинських інститутів, а також німецьких, французьких, італійських і японських університетів у цьому рейтингу значно менше.

Для оцінки рівня технологічного розвитку в 28 країнах Європейського Союзу та ступеня запровадження інноваційних технологій у суспільстві та, зокрема, в економіці використовують Індекс DESI (The Digital Economy and Society Index) [278]. Три із п'яти субіндексів характеризують цифровий розвиток. Відповідно до значення індексу DESI у 2017 році лідерами з розвитку цифрових технологій серед країн Європейського Союзу є Данія, Фінляндія, Швеція, Нідерланди, Люксембург, Бельгія, Великобританія, Ірландія, Естонія, Австрія. Найвищі оцінки були отримані за такими складовими індексу DESI: зв'язок (0,63), людський капітал (0,55) та поширення цифрових громадських послуг (0,55). Показники інтеграції цифрових технологій у підприємницьку діяльність (0,37) і використання інтернету (0,48) виявилися значно нижчими.

До ТОП-10 країн лідерів увійшли в основному невеликі країни ЄС. До цього кластеру не попали країни з найбільшими європейськими економіками: Німеччина, Франція, Італія, Іспанія та ін. Зокрема, Данія має найвищий рейтинг серед країн ЄС за такими складовими, як «Використання Інтернету» та «Інтеграція цифрових технологій»; Фінляндія – за компонентою «Людський капітал»; Нідерланди – «Зв'язок»; Естонія – «Цифрові громадські послуги». При визначенні індексу DESI важливою складовою є наявність цифрових навичок у населення та у

випускників навчальних закладів, зокрема навичок STEM (Science (Наука), Technology (Технології), Engineering (Інженерія) та Mathematics (Математика)). Для Великобританії ця проблема є актуальною: третина громадян не має базових цифрових навичок, а випускники шкіл навичок STEM [278].

Рейтинг цифрового розвитку (Digital Evolution Index) (автор – Школа права та дипломатії ім. Флетчера в Університеті Тафта) охоплює 60 країн. Особливістю Digital Evolution Index є оцінка кожної держави за 170 унікальними показниками, які описують 4 основних фактори, що визначають темпи дигіталізації – переведення інформації в цифрову форму, а саме: рівень пропозиції – наявність доступу до Інтернету та ступінь розвитку інфраструктури; інституційне середовище – політика держави, законодавство, ресурси; інноваційний клімат – інвестиції в R&D (Research and Development) і в digital-стартапи.

Оцінивши поточний стан розвитку цифрової економіки й темпи її розвитку автори рейтингу побудували карту «цифрової планети», на якій країни розділені на чотири групи: лідери; країни, темпи зростання яких уповільнюються; перспективні й проблемні. Деякі країни перебувають на кордонах цих областей. Відповідно до рейтингу DEI–2017 визначені ТОП–10 країн з найбільш розвинутою цифровою економікою: Норвегія, Швеція, Швейцарія, Данія, Фінляндія, Сінгапур, Південна Корея, Великобританія, Гонконг, США. В ТОП–10 країн з найбільш розвинутою цифровою економікою попали 4 країни ЄС, що знаходяться в ТОП–10 країн за індексом DESI: Данія (1-ша позиція за індексом DESI); Фінляндія (2), Швеція (3), Великобританія (7).

Країни-лідери мають розвинуту цифрову економіку й потужну динаміку розвитку. Вони стимулюють впровадження інновацій, ефективно використовуючи своє вигідне положення. Проте досить складно підтримувати високі темпи зростання протягом тривалого часу, а інновації часто виявляються ненадійним фундаментом для розширення економічного впливу. Щоб не втратити своїх позицій, ці країни повинні створювати новий попит і швидко розробляти

інноваційні рішення, інакше ризикують перейти в групу країн, цифровий розвиток яких уповільнюється.

Країни, темпи зростання яких уповільнюються, володіють розвинутою цифровою економікою, але втрачають динаміку розвитку. П'ять країн з найбільш високими оцінками рейтингу (Норвегія, Швеція, Швейцарія, Данія й Фінляндія) перебувають у цій категорії, що показує, як непросто зберегти темпи зростання. Хоча в інших проаналізованих рейтингах ці європейські країни є лідерами, даний індекс дозволяє визначити ризики втрати позицій.

Перспективні країни зараз характеризуються невисоким рівнем цифровізації, але стрімко розвиваються. Істотна динаміка розвитку й великий потенціал можуть зробити їх дуже привабливими для інвесторів. Їх стримують нерозвинена інфраструктура й низька якість інституціонального середовища. Китай, Малайзію, Болівію автори рейтингу вважають найбільш перспективними. Проблемні країни перебувають на низькому рівні цифровізації й мають низьку динаміку, що створює для них значні труднощі. У деяких з них темпи цифрового розвитку й зовсім знижуються. Першочерговим завданням для них є поліпшення доступу населення до інтернету.

Цікавим результатом даного рейтингу є те, що найбільші світові економіки, США й Німеччина, перебувають на межі між країнами-лідерами й країнами, що вповільнюються, що підвищує ризик попадання в так званий «цифровий кут». Винятком є Великобританія, динаміка цифрового розвитку якої вища, ніж у країнах Європейського союзу. Взагалі даний рейтинг піднімає актуальну тему цифрового розриву між країнами і регіонами світу, який є одним з найбільших ризиків цифрової економіки і підтверджується нерівномірністю проникнення Інтернету (рис. 2.8). «Економічні інститути, що створюють стимули для економічного прогресу, можуть одночасно перерозподілити доходи... Економічне зростання, що може стимулюватися інститутами, створює переможців і невдах»

[1]

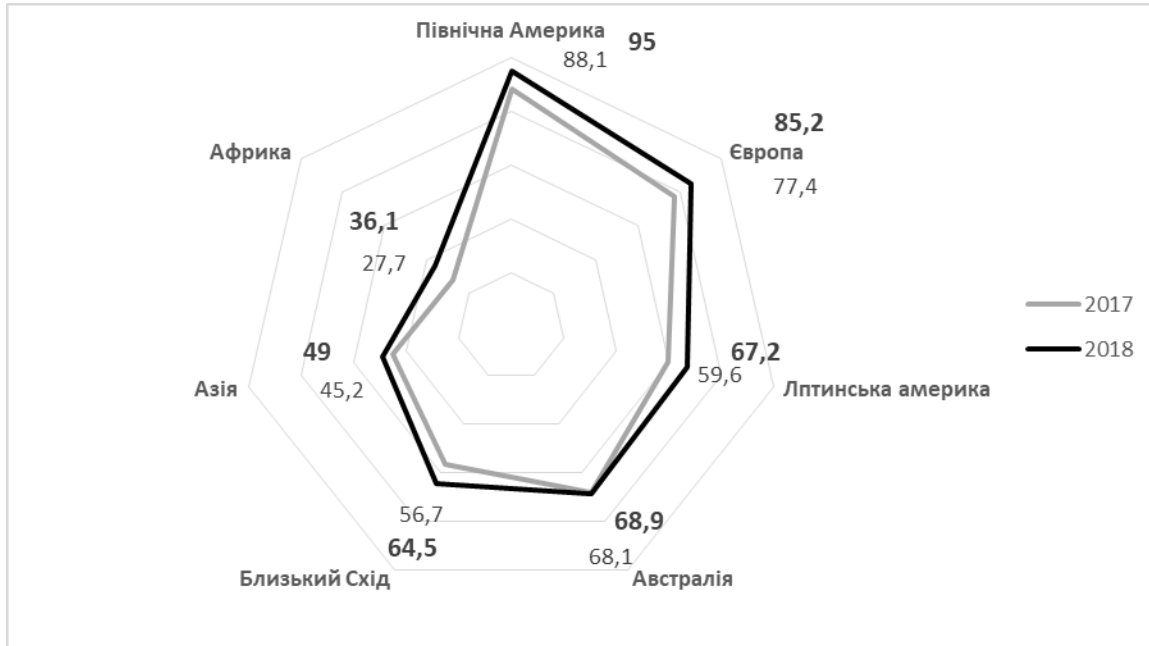

Рис. 2.8. Зміна індексу проникнення Інтернету за регіонами світу.
(складено автором за [344])

Впровадження нових технологій, якість інтернет-інфраструктури, інституційний розвиток та інноваційний клімат – це ті напрями, які мають визначати розвиток цифрової економіки в Україні. Ключовою стратегією розвитку цифрової економіки в Україні має стати «цифровізація» країни, формування внутрішнього ринку ІКТ – мотивацій та потреб у споживачів в «цифрових технологіях». Розвинена цифрова інфраструктура – основа розвитку цифрової економіки [115]. За оцінками аналітиків - кожен долар, інвестований в інфраструктуру принесе додатково 5 дол у ВВП до 2025 р. (рис. 2.9).

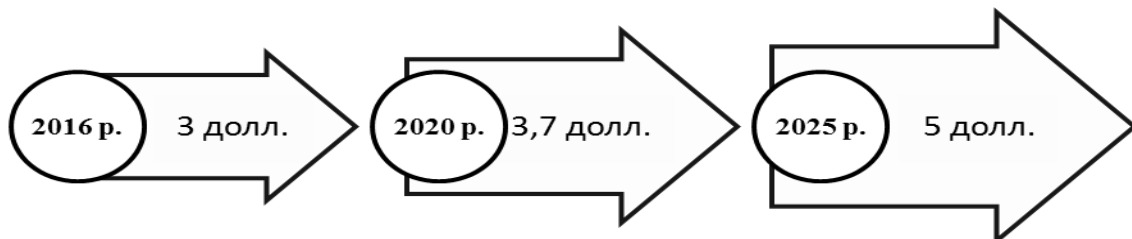

Рис. 2.9. Збільшення ВВП при збільшенні інвестування в інфраструктуру ІКТ на 1 дол. (2020р., 2025р. – прогноз) (складено автором за [289])

Однак, сама цифрова інфраструктура – це не лише телекомунікації, вона включає комплекс технологій, продуктів та процесів, які забезпечують обчислювальні, телекомунікаційні та мережеві можливості та працюють на цифровій [115]. В рейтингу Всесвітнього економічного форуму (WEF) [323] щодо технологічного розвитку, який включає дві складові – технологічну адаптацію та використання ІКТ, Україна в 2016-2017 рр. посіла лише 85 місце серед інших країн. Зауважимо, що для оцінки рівня використання ІКТ при визначенні рейтингу WEF використовують чотири показники: кількість інтернет-користувачів – 80 місце (у 2015-2016 рр. – 80), підключення до широкосмугового Інтернету – 64 (72), пропускна спроможність Інтернету – 68 (64), мобільні підключення до широкосмугового зв'язку – 131 (121) [97]. Ситуація, коли Україна, незважаючи на покращення значень самих індексів, за двома останніми складовими щодо використання ІКТ суттєво погіршила свої позиції порівняно з попереднім роком, свідчить про суттєве відставання України в розвитку цифрових технологій порівняно з країнами ЄС та зростання «цифрового розриву».

Найцікавішим регіоном з погляду розвитку цифрової економіки розробники DEI вважають азійський регіон, а саме Китай і Малайзію, очікуючи підвищеного інтересу інвесторів і підприємців до цього регіону за умови стабільності політичних інститутів. В Африці дві найбільші економіки в регіоні - Нігерія і ПАР перебувають у групах перспективних і проблемних країн відповідно, у той час як краще впроваджує цифрові технології Кенія. Найшвидше цифрове зростання в Латинській Америці у Колумбії й Болівії.

Результати е-індексів, що визначають рівень цифрового розвитку окремих господарюючих суб'єктів, в цілому співпадають з показниками макrorівня. У ТОП-100 кращих аутсорсерів (Global Outsourcing) увійшли: EPAM, Ciklum, ELEKS, Luxoft, N-iX, Miratech, Intetics, SoftServe, Softjour, Sigma TEAM International Services, Softengi та Program-Ace.

Країнами-лідерами в даному рейтингу також є Індія, Китай, Малайзія, Таїланд. Незважаючи на те, що Україна в рейтингах е-індексів знаходиться не вище середини списків (64 місце із 139 країн за Індексом мережевої готовності, 93 місце із 182 країни за Індексом цифрової можливості, 79 місце із 152 країн за Індексом розвитку ІКТ тощо), до 100 кращих у світі постачальників ІТ-Послуг увійшло відразу 18 українських компаній (у 2017 році їх було 13). Серед них: АМС Bridge (з офісами в Дніпрі, Сумах, Хмельницькому й Чернівцях), Сіklum входить у ТОП-5 найбільших ІТ-Компаній України за версією DOU (2500+ фахівців), ELEKS - в Україні компанія нараховує більше 1,1 тис. спеціалістів (9 місце за версією DOU), Infopulse (посідає шосте місце в ТОП-50 ІТ-Компаній України за версією DOU (1600+ фахівців); Innovacs (американська компанія зі штаб-квартирою в Києві, заснована українцем – 36-е місце в рейтингу DOU (440+ фахівців в Україні); Intellias (800+ фахівців, 16-я позиція в ТОП-50 ІТ-Компаній України за версією DOU); Miratech (780+ фахівців в Україні – 17 місце в рейтингу DOU); N-iX (745 фахівців в Україні – 18 місце в DOU ТОП-50); SoftServe (4,8 тис. фахівців) та ін. Також до TOP-100 рейтингу увійшли шість міжнародних компаній, які мають R& D-Офіси в Україні: Artezio, EPAM Systems (5,5 тис. фахівців – перше місце в ТОП-50 ІТ-Компаній України від DOU); Itera; Luxoft; Softjourn; TEAM International Services.

Аналіз найбільш відомих рейтингів, які опосередковано характеризують господарські трансформації цифрової економіки доводить, що не завжди лідерство в розвитку ІКТ збігається з найвищими місцями в них, що спричинене включенням у дослідження соціальних, технологічних та інших параметрів. Проте, такі країни як Данія та Нідерланди знаходяться за всіма рейтингами у ТОП-10, а такі країни, як Швеція, Швейцарія, Норвегія і Фінляндія - в лідируючій групі у 90% рейтингів (табл. 2.3). Це підтверджується навіть результатами найбільш непередбачуваного Індексу інклюзивного розвитку.

Відповідно до результатів дослідження за Індексом глобальної конкурентоспроможності перше місце, як і останні кілька років, займає Швейцарія. До десятки найконкурентоспроможніших увійшли США, Сінгапур, Нідерланди, Німеччина, Гонконг, Швеція, Великобританія, Японія й Фінляндія.

Україна присутня у Звіті глобальної конкурентоспроможності з 1997 р., однак порівняльний аналіз зміни її позицій ускладнений як зміною кількості країн, охоплених рейтингом (у 1979 р. рейтинг охоплював 16 країн, а в 2017 – 137 країн), так і двома істотними змінами, які відбулися в методиці розрахунків у 2001 і 2004 рр. В 2017 році Україна зайняла 81-е місце серед 137 країн світу, поліпшивши свої позиції за порівнянням з минулим роком на чотири пункти (див. дод. К). Згідно даним дослідження, Україна погіршила свої позиції в 4 з 12 основних показників. Найбільше втрачено (мінус 13 пунктів) за субіндексом «Ефективність ринку роботи», за оцінкою інноваційної складової Індeksu («мінус» 9 пунктів), інфраструктурної («мінус» 3 пункти) і за складовою, що характеризує вищу освіту й професійну підготовку («мінус» 2 пункти). Це вказує на низький рівень не тільки генерації, але й використання іноземних інновацій, що заважає становленню цифрової економіки.

Результати Індeksu економіки знань визначили тих же лідерів - Швеція, Фінляндія Данія, Нідерланди, Норвегія. Країни, які мають більший ВВП на душу населення, посіли місця нижче: Великобританія – 14, США – 12, Німеччина – 8. Україна знаходиться в даному рейтингу на 56 місці із 146 країн світу.

Згідно Global Innovation Index станом на 2017 р. [332] найбільш інноваційною країною вже сьомий рік підряд називають Швейцарію. Друге місце в списку займає Швеція, на третьому – Нідерланди, на четвертому – США, на п'ятому місці – Великобританія. У десятку кращих попали Данія, Сінгапур, Фінляндія, Німеччина й Ірландія. Україна розташувалася на 50-м місці з 127 країн й одержала індекс 37,6, поліпшивши свої показники в порівнянні з минулим 2016 роком на шість позицій(56-е місце з індексом 35,7).

З 2016 року ВЕФ ранжує країни за новим Індексом інклюзивного розвитку (IDI) [84], в якому більшість субіндексів розраховано на основі соціальних показників розвитку. Соціалізація критеріїв експертами ВЕФ спричинена непрацюючою, на думку економістів і політиків, моделлю розподілу. Найбагатший 1% населення планети володіє на 1 січня 2018 року 50% усього світового багатства, а бідна половина населення – менш ніж 1%, або навіть 0,5%, якщо відняти їхні чисті борги. За 2017 рік на 233 чол. виросла кількість мільярдерів (зараз їх у цьому списку 2043 чол.). Статки мільярдерів рейтингу Forbes збільшилися на 762,5 млрд доларів. За даними благодійних організацій, цього вистачило б, щоб у семикратному розмірі ліквідувати бідність на планеті в 2017 році.

Авторами рейтингу за індексом IDI проранжовано 29 розвинутих і 78 країн, що розвиваються. Верхні рядки рейтинга розвинутих країн займають Норвегія, Ісландія, Люксембург, Швейцарія, Данія, Швеція, Нідерланди, Ісландія, Австралія. Німеччина займає найвище місце в рейтингу серед країн G7 (12), Канада – 17 місце, Франція – 18, Великобританія – 21, США – 23, Японія – 24 й Італія (27). США в списку 30 розвинених країн планети займають тільки 23 місце, що пояснюється невисокою, порівняно з іншими провідними країнами, тривалістю життя громадян, величезним державним боргом і відсутністю справедливого розподілу доходів в американському суспільстві.

На думку експертів ВЕФ для інклюзивного зростання мають значення шість основних факторів: освіта; забезпечення базових потреб громадян та будівництво інфраструктури; боротьба з корупцією та збалансований розподіл ренти; інклюзивність фінансової системи; ефективне житлове будівництво; працевлаштування та допомога безробітним; податковий перерозподіл та соцзахист.

Україна в рейтингу індексу інклюзивного розвитку серед країн, що розвиваються, знаходиться на 47-му місці, погіршивши свої показники.

Причинами такого результату є зокрема політична нестабільність і військовий конфлікт на сході країни, що спонукає молодь виїжджати; розподіл багатства в країні – один із найбільш нерівномірних серед всіх країн. Сприяє інклюзивному зростанню пристойний рівень освітньої системи, величина середнього класу, рівень підтримки безробітних.

В специфічному рейтингу «нещасливих» економік світу 2018 (складається Bloomberg), який заснований на показниках інфляції і безробіття, Україна зайняла сьому позицію з 66 країн (5-те місце у 2017 р.) [187]. Найбільш «нещасною» визнано Венесуелу з інфляцією більше 4000%, індекс якої складає 1872 пункти, надалі з великим відривом ПАР, Аргентина, Єгипет, Греція, Турція, Іспанія, Бразилія, Саудівська Аравія. Найбільш «щасливими» є азійські країни Таїланд, Сінгапур, Японія. В ТОП-10 також Швейцарія, Тайвань, Ісландія, Норвегія, Південна Корея, Гонконг і Данія.

Потенціал розвитку цифрової економіки серед групи індексів, які опосередковано характеризують відповідні господарські трансформації, найкращим чином представлені в рейтингах освітньої сфери: Рейтинг національних систем вищої освіти, Рейтинг ефективності національних систем освіти, найвідоміші міжнародні рейтинги університетів - Times Higher Education World University Rankings, QS World University Ranking, Academic Ranking of World Universities тощо.

На основі дослідження когнітивних навичок та загального рівня освіченості населення лідерами рейтингу за Індексом ефективності національних систем освіти є США, Швейцарія, Данія, Великобританія, Швеція, Фінляндія, Нідерланди, Сінгапур (дод. П). В рейтингу національних систем вищої освіти на перших сходинках знаходяться ті ж країни, що дозволяє визнати високу кореляцію результатів. Об'єктивність оцінки американської та англійської систем вищої освіти підтверджується різними версіями міжнародних рейтингів університетів

(див. дод. Т; У; Ф). Значним недоліком даних рейтингів є охоплення дослідженням тільки 50 країн світу. Україна посідає в них відповідно 42 і 36 місця.

Аналіз сучасних найбільш відомих міжнародних рейтингів університетів показує кореляцію результатів щодо країн-лідерів (табл. 2.4), а в позиціях з кінця першої сотні починаються значні розбіжності, що спричинено різними методологіями розрахунків.

Таблиця 2.4

Представленість країн-лідерів в сфері вищої освіти в ТОП-20 рейтингів THE, ARWU, QS

Країна	Версія рейтингу		
	THE	ARWU	QS
США	15	16	11
Великобританія	4	3	4
Швейцарія	1	1	2
Сінгапур	-	-	2
Австралія	-	-	1

Узагальнено на основі [184; 189; 260]

За підсумками рейтингу «ТОП-100 глобальних компаній інноваторів» (2016 р.) світовими центрами інновацій є Японія й США, в яких функціонує 73% компаній глобальних інноваторів. Число американських компаній збільшилося до 39 у 2016 р., з яких 34 компанії завжди представлені в даному рейтингу. Японію представляють 34 компанії в 2016 році (в 2015 р. – 40 компаній). Загальне число європейських компаній становить 22 в 2016 р., (в 2015 р. – 20 компаній). Протягом останніх років стабільно в рейтинг попадають Франція, Німеччина, Нідерланди, Швеція, Швейцарія й Південна Корея. Цікавим фактом стало перше попадання у ТОП-100 компаній закладу вищої освіти – Каліфорнійського університету, портфель патентів якого за період 2011-2015 рр. склав 3056.

Треба зазначити, що в рейтингах національних систем вищої освіти і ефективності національних систем освіти Японія посідає 20 місце, а в рейтингу глобального індексу інновацій – 14, що ще раз доводить необхідність обережного ставлення до результатів рейтингових оцінок.

Таким чином, в умовах перевантаження інформацією, що є наслідком господарських трансформацій цифрової економіки, і неможливості самостійної її обробки суб'єктом господарювання для використання в процесі своєї діяльності, значно підвищується роль рейтингів як інституту консолідації інформації. Доступність рейтингів та добра інтерпретованість за умови збігу очікуваних і фактичних результатів рейтингування створює основу для широкого їх застосування господарюючими суб'єктами. Разом з тим, результатом розвитку глобальної індустрії рейтингування стала складна полісистема рейтингів, що потребує від користувача рейтингової інформації спеціальних знань при споживанні рейтингової інформації в процесі вибору ефективних господарських рішень.

Отже, вплив рейтингу на господарські трансформації має амбівалентний характер: одночасно спрощується оперування значними обсягами інформації внаслідок її консолідації та, разом з тим, ускладнюється споживання результатів рейтингування без наявності спеціальних знань внаслідок постійного розширення полісистеми рейтингів.

Висновки за розділом 2

Розвиток рейтингування, зміна його історичних форм обумовлена специфічністю рейтингових послуг, попит на виробництво яких залежить від кількості наявної інформації у господарюючих суб'єктів, її розподілу між ними, і виконанням рейтингами похідних функцій: зниження асиметрії інформації та трансакційних витрат. В процесі господарських трансформацій можна виділити три стадії інституціоналізації рейтингування [35, с. 169-170]:

- 1) виникнення інформаційного посередництва в формі рейтингових послуг: в умовах абсолютної нестачі інформації починає формуватися попит на рейтингові оцінки, що спричинює появу рейтингу як аналітичного інструменту;

2) перетворення інформаційного посередництва на бізнес-модель: в умовах відносної нестачі інформації збільшується попит на рейтингові послуги у фінансово-кредитній сфері, внаслідок чого збільшується кількість рейтингових агентств і формується ринок рейтингових послуг;

3) розширення рейтингової діяльності до розгортання індустрії рейтингів: внаслідок лавиноподібного нарощування інформації рейтингування набуває полісистемного характеру, охопивши всі сторони суспільного життя (економічне, соціальне, культурне тощо) та всі його рівні (мега-, макро-, мікро-); ринок рейтингових послуг стає глобальним, що відображається у транснаціоналізації бізнес-активності глобальних агентств, появи рейтингових альянсів тощо.

Результатом функціонування глобальної індустрії рейтингування стала полісистема рейтингів [33, с.36]. Вона включає рейтинги мега-, макро-, мезо- та мікрорівня, об'єктами яких стають, відповідно, країни та регіони світу, галузі (сфери) і регіони в межах країни, окремі організації (компанії, заклади) та індивіди. Гіпердинамічні зміни цифрової економіки потребують досліджень господарських трансформацій у динаміці, що вимагає аналізу результатів рейтингування протягом певного періоду.

Складність оцінки господарських трансформацій цифрової економіки та наявність в сучасному інформаційному полі великої кількості рейтингових досліджень мегарівня потребує розмежування глобальних рейтингів на групи за змістовним складом обраних параметрів і рівнем узагальнення даних:

- рейтинги, що безпосередньо характеризують господарські трансформації цифрової економіки, побудовані на індексах: індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, індекс мережевої готовності, індекс інформаційного суспільства тощо (комплексні), індекс цифрової можливості, індекс цифрового доступу, індекс цифрового поділу, індекс розвитку електронного урядування (мезорівень секторальний), Web-рейтинг університетів (за окремими складовими),

різноманітні рейтинги компаній інформаційно-комунікаційної сфери тощо (мікрорівень) [33, с.36];

- рейтинги, під час розрахунку яких використовуються опосередковані, але критично важливі для трансформації цифрової економіки параметри, а саме: індекс економіки знань, глобальний індекс інновацій, індекс глобальної конкурентоспроможності [41, с. 17], рейтинг конкурентоспроможності країн світу, індекс інклюзивного розвитку (комплексні), міжнародні індекси в освітній сфері тощо (за окремими складовими).

Різна методологія побудови рейтингів обумовлює їх класифікацію за суб'єктом здійснення рейтингових досліджень (міжнародні організації, дослідницькі компанії, університети тощо) та структурою самого рейтингу (з невеликою і великою кількістю обраних параметрів дослідження)[37, с. 56].

Амбівалентність впливу рейтингу на господарські трансформації спричинена одночасним спрощенням оперування значними обсягами інформації внаслідок її консолідації та ускладненням споживання результатів рейтингування без наявності спеціальних знань внаслідок постійного розширення полісистеми рейтингів [33, с.40].

Основні положення цього розділу викладені у публікаціях автора [33; 35; 37; 41].

РОЗДІЛ 3

РЕЙТИНГУВАННЯ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ВИБІР АКТОРІВ У ПРОЦЕСІ ГОСПОДАРСЬКИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

3.1. Експертна аналітика рейтингування у процесі прийняття господарських рішень

У ХХІ столітті зростаючий потік інформації спонукає шукати нові способи поведінки у відповідь на вимоги сучасності. При нинішній доступності інформаційних ресурсів і широті наукових досліджень на перший погляд здається, що долучитися до нових ідей, технологій та знань в змозі практично кожна людина, але це лише можливість, яку пересічній особі втілити в життя практично неможливо. Сучасна цифрова економіка характеризується не тільки розростанням інформації, але й разом з тим, зростанням кількості описових дрібниць та іншого несутнісного «інформаційного шуму», що мають місце навіть у добре структурованих інформаційних повідомленнях, виражають фактографічну сторону й ремінісценції на фактах з приводу певного об'єкту та для споживача такої інформації не мають великого практичного значення. Господарюючий суб'єкт зіштовхується з надлишковою інформацією, інформаційним хаосом і підміною понять. І якщо пряма дезінформація зустрічається не так часто, то прийоми бухштабування (зменшення або перебільшення) використовуються в сучасному інформаційному потоці постійно, що не дозволяє адекватно сприймати результати досліджень.

Господарюючий суб'єкт в процесі пошуку шляхів збільшення ефективності прийняття ним господарських рішень все частіше використовує рейтинг як ключовий інститут консолідації інформації в цифровій економіці.

Питання щодо якості рейтингових оцінок, пов'язані з використанням експертної оцінки в процесі рейтингування, а саме: співвідношення експертно-

аналітичної і статистичної інформації, достовірність і неангажованість експертного знання, здатність до маніпуляцій за допомогою експертної оцінки, - залишаються одними з найбільш дискусійних.

На першому та другому етапах розвитку інституту рейтингування, коли дослідження об'єкту базувалося на фінансово-статистичних показниках його діяльності без залучення експертних оцінок (або з незначною участю експертів), довіра до роботи рейтингових агентств була високою, тому що не спостерігалось значних розбіжностей між фактами і аналітичними інтерпретаціями фактів і даних.

Ускладнення господарських трансформацій вимагає підвищення питомої ваги експертно-аналітичної оцінки, збільшуючи при цьому суб'єктивність рейтингових результатів.

Історичними передумовами виникнення експертно-аналітичної діяльності став розвиток таких суспільних та когнітивних процесів, як:

- формування світоглядної ролі науки, яка стала основою засвоєння й відтворення індивідом наукової картини світу через загальну систему освіти починаючи з кінця XIX в.;

- зміна технологічного устрою, в результаті чого наука стала потужною продуктивною силою, що змінило її статус у соціальному й економічному просторі;

- професіоналізація, інституціоналізація, а також значне ускладнення наукового знання;

- капіталізація наукового знання й системи освіти;

- широке поширення інформаційно-комунікаційних технологій, що уможливорює підвищення якості аналітичної роботи.

Господарські трансформації цифрової економіки настільки всеохоплюючі й динамічні, що проаналізувати їх навіть в одній конкретній сфері, щоб використати своє знання в процесі ухвалення рішення, дуже складно. Тільки

експерти-аналітики відповідної царини здатні при використанні результатів сутнісного розкриття об'єкту дослідження осягти динаміку його змін. Функції експертів-аналітиків полягають не просто в систематизації, класифікації, консолідації інформації, а в одержанні нового знання на основі «вирощування із інформації нової якості» [123].

На перший погляд, «ідеальний» варіант процедури рейтингування мав би бути відкритим і автоматизованим. Проте складність господарської діяльності не дозволяє охарактеризувати її без залучення експертної оцінки, використовуючи виключно кількісні параметри і відкриту статистичну інформацію. Експертна оцінка застосовується, коли алгоритм завдання незрозумілий, або є різні варіанти побудови рейтингової оцінки, переваги яких не очевидні, або є лише фрагменти інформації чи вона різниться щодо різних об'єктів.

В процесі типологізації експертного знання, як особливого виду блага, необхідно враховувати джерела, мету проведення дослідження, учасників трансакцій [242]. З точки зору джерел експертне знання може виступати як:

- результат досліджень;
- як вираз специфічного (недослідницького) досвіду;
- як вміння застосовувати загальні (універсальні) принципи в типових ситуаціях.

Експертне знання з точки зору призначення є:

- підставою для прийняття рішень щодо регулювання певних сфер господарської діяльності;
- підставою для визнання компетенції (приклад – прийняття рішення щодо надання ліцензії конкретному суб'єкту на певний вид діяльності);
- підставою для врегулювання розбіжностей (спорів) на певних ринках;
- підставою для проведення досліджень в певних галузях знань.

З точки зору суб'єктів створення експертного знання можна виокремити:

- індивідуальних експертів-аналітиків;

- експертів-аналітиків в складі рейтингових організацій;
- експертів в аналітичних підрозділах державних органів влади або крупних корпорацій (департаменти, відділи тощо).

Кожна з груп має свої обмеження. Індивідуальний експерт-аналітик здатен провести експертизу у відносно вузькому колі питань; фізично обмежений виконувати одночасно велику кількість трудоемних завдань; обмежений у своїх можливостях диверсифікувати ризики, пов'язані з наданням послуг незалежно від форми експертного знання; значні репутаційні ризики за умови невиконання або неякісного виконання експертизи. Експерти-аналітики в складі рейтингової організації (в т.ч. експертні групи), на відміну від індивідуальних експертів, мають більш широкі можливості економії на масштабі і різноманітті в процесі експертизи, а особисті репутаційні ризики, які більшою мірою несуть їхні керівники, знеособлюються на ринку експертних послуг. Експерти в аналітичних підрозділах державних органів влади або крупних корпорацій підпорядковані головній організації, тому їх репутація практично невіддільна від неї, що може спричиняти значний вплив на результати експертизи.

Традиційно експерт (від лат. *expertus* – досвід) – це фахівець, який в процесі дослідження, спираючись на власну компетенцію, основними джерелами якої є професійна або наукова діяльність, робить висновок, що набуває легітимності і суспільної цінності.

Завдання експерта-аналітика – здійснення експертизи (пер. з франц. – практика винесення суджень), під якою розуміється проведення аналітичних і технічних процедур з метою винесення узагальненого висновку, який може стати підставою для подальшого прийняття рішень.

Професійна компетенція експерта полягає у виробництві знань, побудованому на консолідації інформації – професійному узагальненні і представленні результатів. У експертів є своє предметне (вузьке) поле, в якому тільки вони зможуть професійно проаналізувати будь-який інформаційний

продукт. Професійній експерт-аналітик намагається заглибитися в зміст зібраних даних, надати їм теоретичної інтерпретації і створити на їх основі адекватну модель, досліджуваного феномену чи процесу.

Між статистичною і фактичною значимістю показників існує суттєва різниця. Як зазначає Д. Макклоскі, «числа неминуче матеріальні, але їх недостатньо для того, щоб привести обговорюване питання до наукового висновку. Зробити це можуть тільки вчені, бо висновок – ідея людська... Це властивість людського розуму, а не статистики» [133].

Для експерта-аналітика вся цифрова фактура, статистика верифікується, інтерпретується, проте певною мірою має допоміжний характер, тому що головна його увага спрямована на виявлення основних факторів, тенденцій, можливих наслідків тощо. За умови неповної інформації щодо певної проблеми експерт повинен мати кілька теоретичних моделей проблеми, в тому числі тих, що допускають залучення слабоструктурованої інформації. Для нього первинною є саме концептуальна внутрішня прив'язка, що дозволяє розробити синтезовану багатомірну модель ситуації чи проблеми за наявними показниками та очевидними фактами. Чим більш унікальним є спосіб отримання висновку, тим вище статус експертизи.

Професійна діяльність зобов'язує експерта-аналітика демонструвати досвід специфікації. Обов'язкове для експерта «знання предмета» є пред'явленням досвіду поєднання загального й особливого. З одного боку, це загальні проблеми, які потребують унікальних рішень, з іншого – унікальні цілі, які можна реалізувати тільки на основі загальних підходів.

Діяльність експерта пов'язана з вмінням імплантувати думку в знання й операціоналізувати результати пізнавальної діяльності. Експерт-аналітик не тільки створює «унікальне» знання, а ще демонструє вміння формувати особливу думку на його основі. Завдяки експерту знання перетворюються на інструмент,

починають функціонувати. Процес сучасної експертизи фактично перетворився на сервісну діяльність, а створене експертом знання стає товаром.

Разом з тим, експерт відсікає те знання, яке позбавлене функціональності, не може бути інструментизоване, тобто не в змозі стати ані ресурсом, ані капіталом. Спираючись на свою професійну інтуїцію, експерт відрізняє різновиди знань, «які працюють» і «не працюють», виокремлюючи знання, яке має вартість. Інформація, яка позбавлена статусу необхідної, не може вважатися повноправною формою знання, а завжди виглядає як необов'язкова і недостовірна. Таким чином, сучасне розуміння «експерта» тяжіє до розширення й розмивання меж такого визначення і в цілому стало синонімом поняття фахівець [118]. При цьому воно вказує на такого фахівця, який приймає участь у процесі прийняття рішень, його переконання в силу компетенції є «вагомими», що дає право висловлювати оцінку.

З огляду на це, доцільно враховувати частку експертної оцінки в рейтингу і виокремити:

1 група – рейтинги, більшою мірою побудовані на основі експертного аналізу (Індекс мережевої готовності, Індекс глобальної конкурентоспроможності).

2 група – рейтинги, побудовані з залученням експертів в процесі рейтингової діяльності (Індекс економіки знань; Рейтинг національних систем вищої освіти, Глобальний індекс інновацій; Індекс конкурентоспроможності країн світу, Міжнародний рейтинг університетів світу Рейтинг THE).

3 група – рейтинги, при складанні яких більшою мірою використовується достовірна статистична інформація (Індекс цифрового доступу, Індекс розвитку електронного урядування, Індекс цифрового поділу, Індекс цифрової можливості) (табл. 3.1). Однак в процесі формулювання мети, визначення методики проведення рейтингування або способу оприлюднення результатів все одно залучається експерт.

Таблиця 3.1

Частка експертного оцінювання (суб'єктивної) і узагальненої статистичної (об'єктивної) інформації в рейтингах

Назва індексу	Індекс цифрового доступу (DAI)	Індекс розвитку електронного урядування (E-GDI)	Індекс цифрового поділу (IS)	Індекс цифрової можливості (DOI)	Індекс інформаційного суспільства (ISI)	Індекс економіки знань (KEI)	Глобальний індекс інновацій (GII)	Індекс національних систем вищої освіти (NHES)	Індекс конкурентоспроможності країн світу	Індекс мережевої готовності (NRI)	Індекс глобальної конкурентоспроможності
Hard data/soft data, %	100/-	100/-	100/-	100/-	85/15	75/25	73/27	75/25	65/35	40/60	34/66
Співвідношення загальної кількості параметрів індексу з кількістю експертних оцінок	8/0	8/0	10/0	11/0	23/3	109/27	82/22	24/6	331/116	71/43	113/75

Узагальнено автором

Необхідність залучення експертів-аналітиків до рейтингового процесу викликана наступним:

- складність опису і кількісної оцінки господарських систем, оскільки їм властива активна діяльність суб'єкту в процесі прийняття рішень;

- неможливість використання виключно формалізованих аналітичних показників, потреба доповнювати або заміщувати інформаційно-аналітичну інформацію в процесі дослідження;

- наявність у експертів спеціальних знань в певній сфері, можливість працювати на детальному рівні;

– неможливість подолати «інформаційний потоп» або непрозорість доступної інформації;

– потреба в зменшенні невизначеності, прогнозах щодо наслідків прийнятих рішень, необхідність врахування поведінкового аспекту.

Наявність експертної складової на кожному етапі організації рейтингової діяльності, що є суб'єктивним чинником методології рейтингового процесу, детермінує можливість свідомого і несвідомого маніпулювання з боку суб'єкта рейтингування (рис. 3.1).

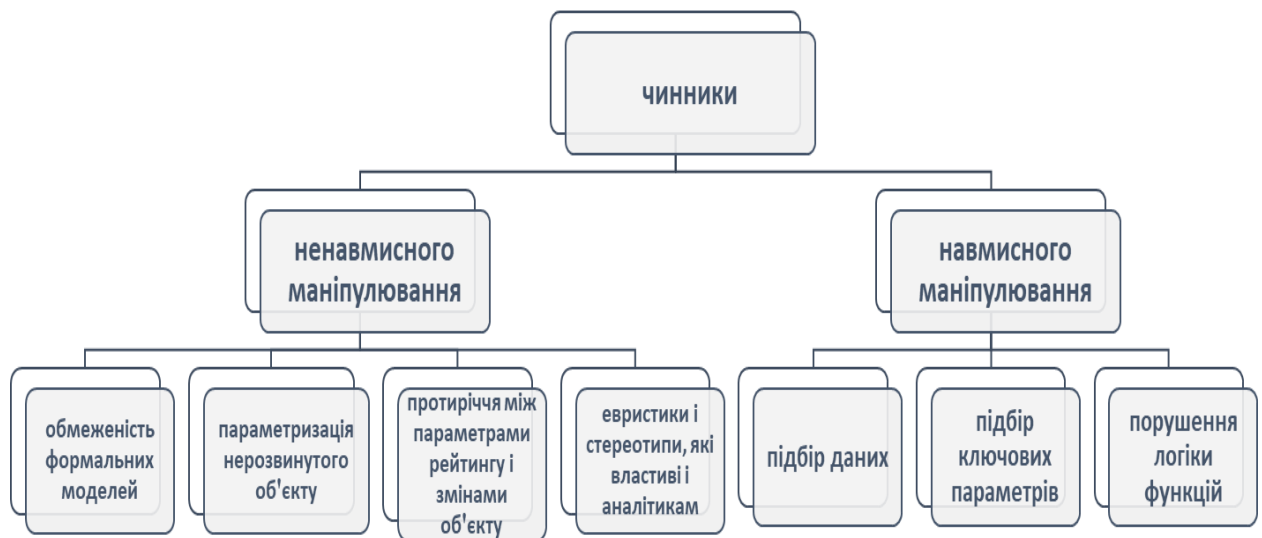

Рис. 3.1. Чинники можливого маніпулювання при розробці рейтингу
(складено автором на основі [212; 233])

Ненавмисне маніпулювання в процесі рейтингової діяльності можливе вже на перших етапах рейтингової процедури і є її об'єктивною рисою, спричиненою гіпердинамічним розвитком цифрової економіки та складністю самої господарської системи. Від концептуалізації ідеї і формування науково-методичного супроводу отримання рейтингової оцінки, розробки норм, стандартів, змісту показників і параметрів оцінювання до формування експертних висновків,

узгодження експертних оцінок і оприлюднення кінцевих результатів проходить не менше одного-двох років, що в нинішніх умовах спричинює протиріччя між змінами об'єкту рейтингування і, наприклад, обраними для дослідження параметрами. Це, насамперед, стосується рейтингів, які розраховуються тривалий час.

Подолати об'єктивне відставання методології рейтингової діяльності в силу швидкості змін, розширення сфер охоплення ними і мінливості економіки неможливо, але його намагаються зменшити. Наприклад, Звіт про глобальну конкурентоспроможність публікується з 1979 року і спочатку був спільним проектом Всесвітнього економічного форуму та Міжнародного інституту розвитку менеджмента в Лозанні. З 1987 року IMD почав проводити власні дослідження, значно змінивши методологію (дослідження за 331 показником охоплює близько 60 країн), і випускати щорічник конкурентоспроможності World Competitiveness Yearbook. У свій час методологія розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності також кілька разів суттєво змінювалася, і сучасний варіант став синтезом попередніх індексів – зараз дослідженням охоплено більше 140 країн, використовується 113 параметрів.

Поява у 2017 році нового Індексу інклюзивного розвитку пов'язана із усвідомленням фахівцями ВЕФ обмеженості ВВП у якості основного економічного показника для аналізу, оскільки він відображує поточне виробництво товарів і послуг, а не ступінь сприяння економіки більш широкому соціально-економічному прогресу, як це розкривають, наприклад, такі параметри як: середній дохід домогосподарств, можливості працевлаштування, економічна безпека і якість життя.

Відомий з 2004 р. рейтинг найкращих університетів світу QS-THES британської організації «TSL Education Ltd» і компанії Quacquarelli Symonds припинив існування у 2010 році, розпавшись на два самостійних рейтинги з причини переосмислення розроблювачами помилок в методології рейтингування і

критики з боку світової академічної громадськості. Нині два окремих рейтинги QS TOPUNIVERSITIES і Times Higher Education використовують різну методологію, постійно її розвиваючи.

Зростання останнім часом попиту на формування ієрархії рейтингів посилює вимоги до вибору експертами-аналітиками первинних параметрів, які є найважливішим компонентом побудови моделі рейтингу. Використання надлишкових і взаємно пов'язаних параметрів знижує стабільність моделі рейтингу, тому необхідною стає правильна декомпозиція, розкладання загального критерію на фази з урахуванням його «трансляції в глибину».

Неможливість в процесі експертизи швидко та якісно засвоїти й використати нову інформацію відповідно динамічній трансформації об'єкту рейтингування може стати чинником ненавмисного маніпулювання. Певною мірою, цю проблему має долати високий рівень кваліфікації залученого до рейтингового процесу фахівця.

Динамічний розвиток цифрової економіки збільшує когнітивну відстань між експертом-аналітиком і об'єктом рейтингування, тому сьогодні серйозною проблемою став відбір експертів для проведення дослідження. Наприклад, експерти, які повинні оцінити якість викладання в університеті, не в змозі розумітися на всій множині дисциплін – від біомедицинських наук до природних, соціальних і гуманітарних [312], тому їх оцінка може базуватися лише на основі «загальної» репутації закладу.

Особливості сучасного етапу цифрової економіки, які характеризуються значними цифровими розривами в розвитку окремих сфер, країн і регіонів (рис. 2.8), нерозвиненістю (початковим станом) багатьох необхідних для її розвитку інститутів та інституцій, з одного боку, і необхідністю визначення параметрів для їх оцінки та проведення відповідних розрахунків - з іншого, перетворюється на дуже складне завдання для суб'єкта рейтингової діяльності.

В роботі «Давайте приберемо з економетрики елемент шахрайства» Едвард Лімер вказує на наявність помилок специфікації з причини неврахування важливих змінних (параметрів), тому що «ніхто з тих, хто вивчає суспільство, не здатний втримати всі їх в голові» [300].

Згідно концепції особистісного знання, воно визначається як активне освоєння пізнаваних речей, дія, яка потребує особливого мистецтва та особливих інструментів. Компетентність експерта-аналітика має будуватися, в тому числі, і на вмінні залучити до своєї діяльності слабоструктуровану інформацію в ситуації, коли не вистачає офіційної статистики. Висококваліфікований експерт в змозі виявити опортуністичну поведінку інших учасників рейтингового процесу. Наприклад, оцінити ступінь прозорості і достовірності наданої інформації (або виявити дезінформацію) і не використовувати її в процесі дослідження, проблему неповної інформації вирішувати шляхом побудови власних моделей з залученням інших даних, знайти подвійні стандарти тощо.

Отже, наявність експертного оцінювання в процесі рейтингування завжди нерозривно пов'язана з проблемами об'єктивності, компетентності, уникнення впливу емоційних та психологічних факторів тощо. «Рейтинги вже більшою мірою характеризують експертів-аналітиків чи авторів-укладачів, ніж тих, хто до них попадає» [251].

Часто експерти висловлюють свою думку в якісній (в словах та образах), а не тільки в кількісній (в числах) формах, тому що будь-яка модель або система індикаторів та оцінок набагато бідніша, ніж господарські відносини. Однак оперувати математичними числами зручніше, оскільки їх простіше групувати, зіставляти, відхиляти тощо. Найкращим варіантом зіставлення різних об'єктів є оцінювання їх одним числом – певним узагальнюючим показником. Проте складність та багатовимірність реальних об'єктів створює проблему вибору найефективнішого показника, оскільки точно оцінити внесок окремих факторів впливу чи характеристик об'єктів до загальної оцінки надзвичайно складно.

Одним із шляхів вирішення цих проблем є збільшення конструктивності процедури експертизи та її алгоритмізації. Необхідність удосконалення інструментарію процесу рейтингування обґрунтовується, з одного боку, швидкими темпами розвитку аналітичних та оцінювальних методик в цифровій економіці, з іншого – запитам громадськості, які значно збільшилися з розвитком демократизації на основі нових цифрових можливостей. В той же час, повністю формалізувати процедуру розрахунків більшості рейтингів неможливо, враховуючи комплексність оцінок, спричинену складністю трансформацій сучасного господарства. Наприклад, із 331 параметра Індексу конкурентоспроможності країн світу 116 розраховано на основі експертної оцінки, а в Індексі мережевої готовності таких 60% (табл.3.1; 3.2.).

Таблиця 3.2.

**Кількість використаних параметрів в рейтингах
господарських трансформацій цифрової економіки**

Назва індексу	Індекс цифрового доступу (DAI)	Індекс розвитку електронного урядування (E-GDD)	Індекс цифрового поділу (IS)	Індекс цифрової можливості (DOI)	Індекс економіки знань (KEI)	Індекс інформаційного суспільства (ISI)	Рейтинг національних систем вищої освіти (National Higher Education)	Глобальний індекс інновацій (GI)	Індекс конкурентоспроможності країн світу	Індекс мережевої готовності (NRI)	Індекс глобальної конкурентоспроможності
Кількість параметрів	8	8	10	11	109	23	24	82	331	71	113

Узагальнено автором

Слід відзначити певну кореляцію між повнотою і якістю статистичної інформації і обсягом емпіричного матеріалу та експертних оцінок, що залучаються в рейтингове дослідження (табл. 3.1 і 3.2): чим більше параметрів використовується в процесі розрахунку індексів, тим відносно менша питома вага

інформації з офіційних джерел, яку отримано емпіричним шляхом і можна перевірити (достовірних даних).

Е-індекси (Індекс цифрового доступу, Індекс розвитку електронного урядування, Індекс цифрового поділу, Індекс цифрової можливості) обчислено на основі 8-11 параметрів, що уможлиблює зменшення/виключення експертних оцінок із процесу розрахунків (співвідношення hard data/soft data, % = 100/–). Індекс інформаційного суспільства та Рейтинг національних систем вищої освіти, що розраховані із залученням відносно невеликої кількості показників (23 і 24 параметри), мають співвідношення достовірних даних до недостовірних – 85/15 і 75/25 відповідно. Індекс мережевої готовності та Індекс глобальної конкурентоспроможності в процесі розрахунків мають найнижчу частку достовірних даних (40/60 і 34/66), що значною мірою спричинено досить великою кількістю використаних в процесі дослідження показників – 71 і 113.

Використання в процесі розрахунку індексу конкурентоспроможності країн світу за методикою IMD значної частки даних експертного опитування, і значно меншої їх частки - при обчисленні Індeksu глобальної конкурентоспроможності WEF, призводять до різних результатів. Експертне оцінювання рейтингу IMD допомогло Ірландії, Данії, Люксембургу і ОАЕ опинитися у ТОП-10, хоча вони відсутні в десятці найкращих конкурентоспроможних економік за версію WEF.

Отже, комплексні індекси не можуть вважатися абсолютно об'єктивними, навіть незважаючи на довіру до організацій-замовників і розробників, бо питома вага експертної складової занадто висока.

Результат експертної діяльності не просто містить характеристику об'єкту рейтингування, а й розкриває сутність суб'єкта, який проводив експертизу: його зацікавлене або підсвідоме відношення до об'єкту; власний підхід та існуючі стереотипи щодо трактування і використання інформації; особистісне осмислення в контексті специфічних, суб'єктивізованих, мінливих, неконтрольованих висновків. Експерта зі всіма його інтересами, цілями, бажаннями, систематичними

помилками [92] неможливо відділити від створюваних ним знань, отже, останні не можуть бути деперсоніфікованими. Тому, обираючи ключові параметри, підбираючи інформацію для проведення дослідження, виражаючи свою власну думку в процесі експертного опитування експерт підсвідомо проявлятиме більшу прихильність до об'єкту рейтингування чи замовників рейтингової оцінки. Наприклад, називаючи ТОП найкращих компаній експерт до списку лідерів обов'язково включить всесвітньовідомі корпорації, які найчастіше представлені в ЗМІ на перших позиціях інших вагомих рейтингів. Стереотипи мислення підкріплюються внутрішнім бажанням підтримувати позицію більшості, бо відхилення від неї часто сприймається як непрофесіоналізм.

Н. Боумен і М. Бастедо [266] звернули увагу на «ефект якоря» у рейтингах, побудованих на опитуваннях експертів, відповідно до якого об'єкт, який отримав високий репутаційний бал в попередньому році, буде мати значно кращу репутацію наступного року. У цьому випадку проявляється рефлексивний механізм, коли не репутація визначає рейтинги, а навпаки, рейтинги піднімають репутацію [262]. Прикладом є величезний відрив шести університетів (Гарварду, Стенфорду, Берклі, МТІ, Кембриджу й Оксфорду) від інших закладів вищої освіти в рейтингу WRR, і розривом у 9 балів між 8-м (Йель) і 9-м (Каліфорнійський технологічний інститут) місцями, що є більшим, ніж розрив між 20-м и 50-м місцями. Отже, ефект упізнанності провідних брендів підсвідомо впливає на оцінки експертів в процесі опитування.

Також майже завжди експертом згадуватимуться об'єкти рейтингування, до яких, за умови рівності інших показників, у нього відчувається певна симпатія: можливо, він співпрацював з даним закладом, або об'єкт представляє його рідну країну тощо. Наприклад, результати репутаційних рейтингів, які повністю базуються на опитуваннях провідних експертів, не співпадають з результатами традиційних рейтингів. Як приклад, науковий журнал «International Journal of Nonlinear Sciences and Numerical Simulation», який за показником імпаکت-фактору

займав друге і перші місця в рейтингу, побудованому з використанням статистично-аналітичної інформації, в репутаційному рейтингу в ці ж роки займав місця між 75 і 150 [259]. Мюнхенський Університет Людвіка Максиміліана в британському репутаційному рейтингу WRR 2015 року, побудованому виключно на опитуванні експертів, зайняв 35 місце, а в традиційному світовому університетському рейтингу (The Times Higher Education World University Rankings) знаходиться тільки в групі місць 71-80. Ще більший розрив у оцінках російських закладів вищої освіти: Московський державний університет ім. М.В. Ломоносова, що посів 196 місце у THE WUR, зайняв 25 місце в репутаційному британському рейтингу WRR; СПбГУ, знаходячись в групі 71–80-тих місць репутаційного рейтингу взагалі того ж року не увійшов до 500 найкращих за версією традиційного рейтингу THE, побудованому на 2/3 за більш об'єктивними даними [184].

Збільшення проявів навмисного маніпулювання в рейтинговій діяльності почалося з перетворення рейтингування на самостійний вид бізнесу і зростання ролі економічних стимулів в рейтинговому процесі. Фінансування роботи експертів-аналітиків (створення знання у вигляді об'єктивних результатів рейтингу) представляється як інвестування капіталу в дослідження, а надалі й поступову капіталізацію цих знань. Капіталізація має на увазі підпорядкування дослідницької роботи закономірностям відтворення капіталу, у результаті чого її власні закономірності розвитку стають вторинними, видозмінюючись під впливом відносин з капіталом. Це означає, що рейтингове дослідження все більше починає орієнтуватися на вартість, а ніж знання, по-просту кажучи, перетворюється в «підприємство», у рамках якого основним стає виробництво продукту (у формі наукового знання) з метою заробити кошти. Однак, варто підкреслити, що повна капіталізація рейтингової діяльності неможлива, тому що довіра може бути повністю втраченою.

У функціонуванні знання, створеного в результаті експертно-аналітичної діяльності можливі метаморфози, як в інституціональному, так і в епістемологічному плані. Перше виражається в принциповій зміні значення й ролі результатів рейтингової діяльності в розвитку суспільних відносин. Замовник проведення рейтингового дослідження, будь то держава, організація, підприємство, очікують від нього практичної користі. Оскільки замовники прагнуть отримати вигоду для себе, вони стають тими ключовими структурами, які активно впливають на формування знання в експертно-аналітичному процесі, причому не тільки в інституціональному, але й у епістемологічному плані. Тут складається виключно інструменталістська позиція й утилітаристсько-прагматичний підхід – добрий той результат, який корисний для замовника рейтингу (наприклад, державного апарату або суб'єктів капіталу), тобто для здійснення їм своєї діяльності. Таким чином, відбувається радикальна зміна розуміння мети знання як такого. Друге виявляється в зміні самої сутності рейтингової оцінки. Суб'єкт рейтингування в процесі своєї діяльності зі створення знання не стільки досліджує об'єкт, скільки займається безперервним інвестуванням власних результатів у власний розвиток - у ході цього процесу реінвестування готується матеріал і завдання для наступної роботи [299].

Сучасні найвідоміші рейтингові агентства стали частиною глобальної економіки і пов'язані з фінансовими інститутами Уолл-Стріт. Хоча, як стверджує Standard&Poors, рейтингові агентства напряду не приймають участь в операціях на ринку капітала, що дає підстави інвесторам та емітентам вважати їх думку неупередженою та незалежною, на практиці – складання рейтингів оплачується або емітентом, що подав заявку на присвоєння рейтингу, або передплатниками. Standard & Poors визнає, що вони працюють за схемою, коли за присвоєння рейтингу платить емітент. При цьому запевняє, що розподіл функцій між співробітниками, що обговорюють ділові питання стосовно послуги з присвоєння рейтингу, та аналітиками, що безпосередньо виконують послугу (здійснюють

кредитний аналіз і формують висновок про кредитоспроможність емітента) здійснюється таким чином, щоб запобігти формуванню упереджених результатів на користь замовника рейтингу.

Але, за класичної схеми «замовник-виконавець», у якій за досягнення потрібного замовнику результату (рейтингу) виконавець одержує гроші і при цьому не відповідає перед третіми особами за вірогідність і правильність привласненого рейтингу, навряд чи можна вважати такі рейтинги повністю незалежними. Таким чином створюється можливість існування корупційних ризиків рейтингової діяльності.

Навмисне маніпулювання стає можливим оскільки результат експертної діяльності є одночасно «приватним» і «суспільним». З одного боку, він - унікальний висновок експерта-аналітика, з іншого – він претендує на конституювання певної стандартної думки. Це є підставою стверджувати, що всесвітньовідомі суб'єкти ринку рейтингування, показуючи в рейтингах тільки те, що, на їхню думку, потрібно знати всім, автоматично гарантують «правильність» свого висновку. А це перетворюється на «природну» умову монополії на відоме знання. «В ситуації цієї монополії не обов'язково постійно говорити істину, достатньо навчитися перетворювати на істину все те, що кажеш» [13]. За такої ситуації навіть помилковий результат відомого рейтингового агентства може сприйматися як достовірний.

Можливість спотворення інформації в процесі експертно-аналітичної діяльності не дозволяє отримати якісний, своєчасний і фактичної вартості результат при її використанні в повному обсязі. Намагаючись знизити трансакційні витрати на отримання «знань» господарюючий суб'єкт довіряє результатам діяльності суб'єктів рейтингування, що надає останнім шанс скористатися різними варіантами несумлінних дій. Серед них:

– підбір ключових параметрів оцінювання під певний об'єкт рейтингування (компанія, галузь, країна) з метою підвищення його в рейтингу;

–вибірка даних для дослідження, яка дозволяє представити об’єкт в кращому/гіршому стані залежно від поставленої мети; приховування методики або повних висновків оцінювання, що не дає можливості перевірити результат;

–з метою отримання заздалегідь спланованого результату рейтингу змінити послідовність компонентів процедури експертно-аналітичної діяльності, що порушує логіку основних функцій рейтингу як господарського інституту, підпорядковуючи аналітичну функцію сигнальній.

Список показників для отримання рейтингової оцінки та їх групування є результатом вибору розробників рейтингу і відображують саме їх суб’єктивну уяву щодо оцінювання певного об’єкту. Обрані параметри можуть оцінювати об’єкт досить умовно, коли, наприклад, характеристика рівня освіти в країні вимірюється кількістю іноземних студентів. В силу ангажованого вибору показників отримані результати служать інтересам розробників (можливо, замовникам) рейтингу і не завжди відповідають практичним запитам споживачів цієї інформації.

Типовим прикладом організації рейтингового дослідження з підбором ключових параметрів під певний об’єкт є міжнародний рейтинг університетів російського агентства «РейтОр», сконструйований на користь лідера національної вищої освіти – Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова. В Шанхайському рейтингу університетів заохочуються кількісні показники міжнародної діяльності університету, які надають певну перевагу китайським закладам вищої освіти: чисельність іноземних викладачів, кількість студентів, які вчаться в зарубіжних університетах на спеціальних програмах тощо. На зміни в методиці складання рейтингу сприятливості ділового середовища (Doing Business), який щорічно складає Всесвітній банк та Міжнародна фінансова корпорація, з метою маніпулювання даними, наголосив в інтерв’ю The Wall Street Journal головний економіст Всесвітнього банку Пол Ромер і пішов у відставку на початку 2018 року [328].

Прицільна зміна методології рейтингу або навіть розробка нових рейтингів дозволяє різко посилити позиції певних об'єктів рейтингування в підсумкових таблицях. Прикладом є зміна в методології репутаційного рейтингу університетів WRR після 2014 року: опитування експертів тепер відбувається п'ятнадцятьма мовами і охоплює більше 140 країн; досягнуто більш збалансований розподіл експертів за дисциплінами (кожен має назвати не більше десяти кращих університетів зі своєї спеціальності); змінена структура географічного розташування опитуваних експертів (кількість експертів з Північної Америки зменшилась (18% проти 24% в 2012 році), а із Східної Європи – збільшилась (11% проти 8% в 2012 році), вперше опитані експерти з Бірми, С'єрра-Леоне та Йємену і навіть один - з Північної Кореї. Це дозволило деяким східноєвропейським університетам значно підвищити свою репутацію, хоча це не корелює з їхніми місцями в традиційних глобальних рейтингах, більшою мірою побудованих на статистичних показниках наукової та навчальної діяльності закладів: «...покращення політкоректності та «географічна» збалансованість приводить до очевидної незбалансованості за сутністю, якщо виходити з кількості та – особливо! – якості наукового та навчального результату» [3].

Також доволі спірним є підбір ключових параметрів іспанського рейтингу Webometrics (Web), в якому оцінюється не якість навчання і досліджень в університеті, а його інформаційна відкритість. Інтернет-простір охоплений крупними брендами більшою мірою, ніж звичайне економічне середовище (Балацкий, 2009), а це означає, що популярність сайтів університетів залежить не стільки від їхнього змісту, скільки від іміджу закладів вищої освіти. Таким чином, міцний університетський бренд визначає кращу відвідуваність власного сайту, що порушує умови чесної конкуренції, і більш достойний заклад вищої освіти може програвати гіршому тільки через меншу «розкрученість». Ранжирування університетів за параметрами віртуальної присутності мало пов'язане з основними функціями закладів вищої освіти – науковою і навчальною діяльністю. Сайти

університетів з інформацією щодо спортивних або культурних заходів цікавлять відвідувачів набагато більше, ніж чисто наукова продукція. Отже, даний рейтинг досить часто відображує результати не стільки основної, скільки додаткової діяльності закладів.

Використання в процесі рейтингового дослідження вибірки інформаційних даних, як наданих офіційними статистичними або міжнародними організаціями, так і зібраних власне розробниками рейтингу, створює можливість ангажованого підходу вже на перших етапах оцінювання об'єктів.

В британському рейтингу найкращих університетів світу THE до 2015 року використовувалася процедура опитування шляхом розсилання 200 тис. електронних анкет, з яких тільки 1% попадає до підсумкового огляду, причому з переважанням британських. Таким чином, уже на стадії збору відповідей відбувається неправильне зважування представників різних країн, а процедури коректування таких перекручувань не передбачені. Нерідкою є практика присвоєння високих місць закладам вищої освіти, які мають гірші показники діяльності, але представляють країну – замовника рейтингу тощо.

Експерт розуміється на цінностях об'єкту дослідження і ціні створеного ним знання. Феномен експертократії описується девізом: «Те, що ми повідомляємо і є тим, що вам необхідно знати. Все інше знати можна, але не потрібно» [13]. За таких умов експерт-аналітик отримує можливість не надавати повний висновок експертизи, а використовувати приховану інформацію в приватних цілях, чи взагалі свідомо перекручувати інформацію за певне винагородження замовників рейтингів.

Навмисне маніпулювання експертами-аналітиками може відбуватися шляхом виставлення оцінок, заснованих на їх особистій зацікавленості. Не тільки зміна в методології репутаційного рейтингу університетів WRR після 2014 року різко посилила позиції країн, в яких завдання щодо просування своїх університетів в міжнародних рейтингах забезпечується цільовим капіталовкладенням значних

бюджетних коштів. Суттєве підвищення в репутаційних рейтингах двох провідних російських університетів навіть національні видання частково пов'язують з бажанням розробників міжнародних рейтингів, які є комерційними структурами, отримати свою «частку вигоди від «співробітництва» з настільки стурбованими попаданням в верхні рядки рейтингів національних університетів країнами» [3].

Прикладом навмисного маніпулювання суб'єктами проведення рейтингових досліджень є збільшення статусності об'єктів рейтингування за рахунок завищення їх рейтингових оцінок, що не завжди відповідає реальному стану. Наприкінці ХХ ст. деякі рейтингові агентства, серед яких Moody's, Fitch, Standard & Poor's (S&P), залежні від доходів компаній, які були об'єктом їх аналізу, давали клієнтам рекомендації щодо купівлі цінних паперів в ситуації, коли реальне положення емітентів диктувало інше - «утриматися» або навіть «продавати». Таким чином, заданий до початку процесу рейтингування результат спотворював аналітичну функцію шляхом навмисних маніпуляцій в процедурі рейтингування, внаслідок чого користувачі рейтингової інформації не тільки не знижували трансакційні витрати, а несли фінансові збитки.

В умовах динамічного розвитку і мінливості цифрової економіки суб'єкт господарювання, який не в змозі самостійно обробити величезні потоки інформації, використовує результати рейтингів в якості флюгера, що вказує напрями ефективних господарських дій. Відповідно до поведінкової теорії в процесі вибору людині, яка знаходиться в складній ситуації, властиво підмінити складне завдання простим [11]. Це створює можливість впливу на господарюючий суб'єкт в процесі прийняття ним рішень за допомогою регулятора, якому він довіряє. Рейтинг як найважливіший інформаційний сигнал в сучасному суспільстві перетворюється на інструмент, вплив якого забезпечує передбачуваність поведінки суб'єкту без заборони вибору інших можливих варіантів. В практиці регулювання створення такої ситуації, яка змушує індивіда ніби самостійно зробити вибір, обрати певну лінію поведінки, отримала назву

наджинг (від англ. to nudge – «легенько підштовхувати»). Таким чином, результати рейтингів, на достовірність яких сподівається господарюючий суб'єкт, здатні впливати на його вибір в здійсненні господарських перетворень.

Надання рейтинговими агентствами завідомо неправдивих прогнозів щодо одержання у перспективі надвисоких прибутків компаніями «нової економіки» спричинило залучення в 1990-х рр. на фондовий ринок США величезних коштів із усього світу. Це дозволило створити величезний фінансовий ресурс для досягнення технологічної переваги в розвитку інформаційних і інших перспективних технологій. Однак падіння фондового ринку США, особливо компаній «нової економіки» в 2000-2001 рр. привело до втрат інвесторів. Дійшло до публічних скандалів з обвинуваченнями експертів, що понизило ділову репутацію спільноти аналітиків. Через фінансові скандали, пов'язані з перекручуванням звітності, сотні керівників вищої ланки великих компаній втратили роботу.

Напередодні світової економічної кризи 2008 року, рейтингові агентства приховували інформацію щодо зростаючих проблем в американській економіці. Ніхто з них не знижував економічний рейтинг США і американських підприємств, які займалися спекуляціями на ринку нерухомості. Таким чином всі рейтингові агентства, приховуючи реальну інформацію, брали участь у надуванні міхура американської економіки. Рейтинг скандально відомого американського банку Lehman Brothers незмінно залишався на найвищому рівні аж до моменту оголошення про банкрутство самим банком.

В 2015 р. S&P визнало помилки у виставленні рейтингів американським цінним паперам у 2000-х рр., тим самим взявши на себе частину відповідальності за глобальну фінансову кризу, та сплатило американським регуляторам 1,5 млрд дол. Агентство Moody's трохи згодом оштрафували на 864 млн. дол. У той же час агентство, визнавши помилки й обіцяючи вжити заходів (наприклад, відсторонити аналітиків від дискусій щодо комерційної діяльності компанії), не побажало

змінювати свою методологію в процесі присвоєння рейтингів. В Moody's підкреслили, що і надалі будуть дотримуватися власних стандартів, хоча представники американської прокуратури, визначили вплив на рейтингове агентство могутніх клієнтів з інвестиційних банків, які й випускали переоцінені «сміттєві» папери. Виник конфлікт інтересів, закладений у самій природі рейтингового бізнесу, якщо за виставляння оцінки платить компанія, яку оцінюють. І якщо агентство може спокійно демонструвати об'єктивність в оцінці невеликого об'єкта, то спокуса підтримати крупного замовника занадто велика (наступного разу той може звернутися до іншого рейтингового агентства). Але дуже великий попит на глобальні рейтинги сформував кластер високорейтингових структур, що дає їм репутаційні переваги в отриманні замовлень на майбутні рейтингові дослідження навіть при наявності «свідомих» помилок в результатах.

Таким чином, майже всі рейтингові дослідження господарських трансформацій є суб'єктивними, оскільки формуються з використанням експертної оцінки хоч на якомусь етапі процедури рейтингування. Це створює можливість навмисного і ненавмисного маніпулювання з боку суб'єкта рейтингування. Ненавмисне маніпулювання більшою мірою виникає внаслідок динамічного розвитку цифрової економіки, що збільшує когнітивну відстань між експертом-аналітиком і об'єктом рейтингування. Прояви навмисного маніпулювання в рейтинговій діяльності спричинюються, насамперед, наявністю зіткнення інтересів стейкхолдерів рейтингового процесу та збільшенням ролі економічних стимулів в ньому (рейтингова діяльність перетворилася на високодохідний бізнес).

Ненавмисне маніпулювання в рейтинговій діяльності може проявлятися через спрощення реальності, представленої в моделі рейтингу; помилки в визначенні якісних властивостей господарського феномену, який знаходиться в стадії формування; протиріччя між параметрами рейтингу і змінами об'єкту; евристики і стереотипи, які притаманні і експертам-аналітикам. Формами навмисного

маніпулювання в процесі визначення рейтингової оцінки можуть бути: підбір ключових параметрів оцінювання під певний об'єкт рейтингування (компанія, галузь, країна) з метою підвищення його в рейтингу; вибірка даних для дослідження, яка дозволяє представити об'єкт в кращому/гіршому стані залежно від поставленої мети; приховування методики або повних висновків оцінювання, що не дає можливості перевірити результат; зміна послідовності етапів процедури експертно-аналітичної діяльності, що порушує логіку взаємодії внутрішніх і зовнішніх основних функцій рейтингу з метою отримання заздалегідь спланованого результату.

Тому споживачі рейтингової інформації завжди мають враховувати обмеження на її ефективне використання в процесі прийняття господарських рішень з причини потенційної наявності ненавмисного і навмисного маніпулювання в процесі складання рейтингу.

3.2. Імперативи удосконалення рейтингування в сучасних умовах

В умовах швидких господарських трансформацій цифрової економіки отримання якісного рейтингового продукту, використання якого в процесі прийняття рішень суб'єктом господарювання дозволяє підвищити ефективність його діяльності, вимагає постійного удосконалення як методики рейтингування, так і підвищення фахового сприйняття результатів. Користувача інформації цікавить достовірний рейтинговий результат, що побудований на принципах валідності (відповідність інструменту об'єкту дослідження) та надійності (отримані різними суб'єктами рейтингування результати співпадають між собою та відповідають показникам діяльності об'єкта рейтингування), виконання яких потребують правильно встановленої мети замовником рейтингування, неангажованості в процесі рейтингового дослідження з боку суб'єктів

рейтингування, отримання для процесу рейтингової діяльності необхідної за обсягом, терміном і достовірністю інформації тощо.

Користувачами результатів рейтингів є як суспільство взагалі, так і конкретні замовники експертного аналізу, наприклад, міжнародні інституції, органи влади, бізнес-структури тощо. Уряди країн використовують рейтингову інформацію для побудови стратегій розвитку країн, а також можуть на її основі підштовхувати людей до більш «правильного» вибору (економічна політика лібертаріанського патерналізму); інвестори, які безумовно проводять ретельний аналіз перед інвестуванням у проекти, використовують рейтинги країн з метою зниження ризиків капіталовкладень; професіонали в області маркетингу з її застосуванням приймають рішення в сфері виведення продукту на новий ринок і побудови маркетингової кампанії; туристичні організації використовують рейтинги для вибору найбільш привабливих напрямків і планування своєї діяльності відповідно до переваг потенційних клієнтів; з кожним роком все більша кількість людей у всьому світі враховують результати оцінки національних брендів у процесі вибору країни для навчання своїх дітей, місця відпочинку або в процесі прийняття рішення щодо купівлі товарів виробництва тієї чи іншої країни.

Створене інститутом рейтингування знання є благом у тому сенсі, що дозволяє прийняти більш раціональне рішення його користувачами. Однак, відповідно до концепції трьох фільтрів [246], через які проходить інформація від джерела до реципієнта, це знання може бути корисним для споживача за умови його проходження не тільки через синтаксичний і семантичний фільтри, а й через прагматичний фільтр споживача. Такою є загально необхідна (проте недостатня) умова корисності результатів рейтингів. Відповідно до одного з найвідоміших в економічній теорії розподілу благ на дослідні, досвідні та довірчі, створені знання можуть існувати в кількох проєкціях, що залежить як від рівня кваліфікованості отримувача даного знання, так і від існуючої техніки досліджень. Всі основні категорії споживачів рейтингової інформації щодо стану об'єкту рейтингування в

ідеалі мають бути зацікавлені в комплексності та достовірності оцінки, однак наслідки володіння цим знанням можуть бути різними.

Використання результатів рейтингу обмежене складністю сприйняття середньостатистичним користувачем та сумнівами у достовірності рейтингових оцінок з причини недосконалості рейтингових методик, що дозволяє проявляти недоброчесність на різних етапах процедури рейтингування та ін.

Відомо, що добровільний економічний обмін дозволяє покращити положення кожного з учасників обміну (Парето-покращення), що є підставою визнати продуктивним цей обмін. Однак така добровільність не виключає зіткнення інтересів, що може відбуватися в формі опортуністичної поведінки як з боку одного з учасників обміну, так і всіх одночасно: суб'єкту рейтингування (насамперед експертів); замовників рейтингу; об'єкту рейтингування.

Опортунізм з боку експертів проявляється, наприклад, в економії на зусиллях в процесі проведення експертизи, що відображається на якості, фактичній вартості і часі виконання дослідження; у наданні неадекватної інформації внаслідок невідповідного рівня кваліфікації, необхідної для виконання досліджень; у неурегульованому конфлікті інтересів (наприклад, змові); у використанні неpubлічної (необов'язково секретної) інформації, яку отримано в межах роботи, в приватних інтересах.

Опортунізм з боку замовників може проявлятися таким чином: тиск на експерта з метою отримання необхідних висновків; використання нечіткої постановки завдання експертам з метою примушення до виконання більшого обсягу робіт; некоректна інтерпретація результатів експертизи. З боку об'єкта рейтингування опортуністична поведінка проявляється через надання недостовірної, неповної або застарілої інформації, при наявності актуальної; змову з суб'єктом рейтингування з метою отримання бажаного результату та ін.

Отже, форми опортунізму, а саме: грубий опортунізм, стратегічний опортунізм і природний опортунізм, можна ідентифікувати наступним чином (рис. 3.2)

Рис. 3.2 Форми виявлення опортунізму в процесі рейтингової діяльності (складено автором на основі [104])

Головною метою суб'єкта рейтингування має бути об'єктивна й узгоджена з його місією оцінка діяльності досліджуваного об'єкта. Глобальний розвиток індустрії рейтингів перетворив ключових суб'єктів рейтингування – рейтингові агентства та результати їх діяльності на потужне знаряддя в міжнародній економічній політиці. Інформація щодо результатів рейтингів, позитивної або негативної динаміки позиції країни або компанії в них в останні роки стала так широко і швидко розповсюджуватися, що почала впливати на суспільну свідомість, політичні та економічні процеси, професійний дискурс. Доволі поширена точка зору про те, що рейтинги – це грамотний інструмент продуманої маркетингової кампанії, оскільки результати рейтингів активно тиражуються в різного роду засобах масової інформації у вигляді популярних у користувачів новин або повідомлень [342].

В умовах зростаючої конкуренції актуалізується проблема отримання більш високої оцінки діяльності, репутації, тому об'єкт рейтингування не має

можливості відсторонитися від рейтингових результатів, сприймаючи їх опосередковано і не реагуючи на своє положення в рейтингу. Для об'єкту дослідження метою отримання рейтингової оцінки можуть виступати різні тактичні та стратегічні цілі: вихід на нові ринки, підвищення авторитету на міжнародній арені, залучення нових інвестицій, контроль за діями керівників з точки зору власників, ефективність структури управління та дій менеджерів всіх ланок тощо. В боротьбі за самий дефіцитний ресурс сучасної економіки – увагу споживачів – трендом розвитку стає стратегія попадання до групи всесвітньовідомих лідерів в певній сфері (ТОП-10, ТОП-100, ТОП-500). «В умовах підвищення інтенсивності комунікацій ТОПи чиїхось суб'єктивних уявлень перетворюються на загальну для всіх медійну реальність» [70].

Перевантаженість каналів комунікацій символічними артефактами, тотальне «засмітнення» симулякрами веде до того, що особливістю сучасної людини стало глобальне і постійне маніпулювання його поведінкою через інформаційні потоки. Людина живе в «натовпі» інформаційних комунікаційних потоків, розчинення в яких означає попадання в соціальний субстрат екзистенції сучасної людини [200, с. 92]. Стикаючись з інформаційним перевантаженням людина не має іншої альтернативи, окрім сприйняття за зразками (або стереотипами).

В глобальній цифровій економіці, коли в процесі прийняття рішення господарюючим суб'єктам майже неможливо швидко розібратися в потоці інформації, важливим стає її своєчасність, контент і трактування. Таким вимогам найкращим чином відповідає рейтинг, який надходить до споживача у вигляді узагальненої, систематизованої, консолідованої інформації.

Застосування поведінкової теорії в аналізі прийняття рішень споживачем рейтингової інформації дозволяє визначити наступне:

по-перше, він довіряє результатам тих укладачів рейтингів, яких він знає (в даному сенсі перевага всесвітньовідомих організаторів проведення рейтингових досліджень беззаперечна), і тим, до яких дослухається більшість (ефект натовпу:

йти в розріз психологічно дуже важко, тому людина намагається змінити точку зору, а не відстоювати свою);

по-друге, увагу завжди привертає все нове (зацікавляють нові рейтинги, нові лідери в них);

по-третє, з метою підняття самооцінки вибір припадатиме на товари, сфери, країни із ТОПів. Це підтверджується вибором абітурієнтами тих закладів вищої освіти, які попадають в міжнародні університетські рейтинги або є лідерами національних університетських рейтингів.

Результати економічних рейтингів перетворилися на інструмент бенчмаркінгу, який може бути застосований політиками, економістами, бізнесом в аналізі стану економіки країни або компаній. Ранжирування об'єктів може використовуватися при виявленні конкурентних переваг одних країн (компаній) перед іншими, в процесі вибору напрямку міжнародної експансії бізнесу, в виявленні потенціалу господарського розвитку та пошуку шляхів виходу із кризи як на мікро-, мезо-, так і на макрорівні.

Отже, в цифровій економіці рейтинг, як результат унормованого процесу консолідації значних обсягів інформації, набуває здатності впливати на вибір акторів в здійсненні господарських перетворень, виконуючи крім своїх основних функцій (аналітична, градуальна, сигнальна та обґрунтовуюча), *похідних функцій*, що проявляються в реалізації його як інструменту зниження асиметрії та трансакційних витрат суб'єктів господарювання, ще й *вмінені функції*, що реалізуються через набуття рейтингом здатності впливати на вибір акторів в здійсненні господарських перетворень, опосередковано виступаючи засобом конкуренції між суб'єктами рейтингового процесу, засобом залучення інвестицій (вказуючи привабливі інвестиційні напрямки) та засобом порівняння потенціалу господарського розвитку різних об'єктів рейтингування (рис. 3.3).

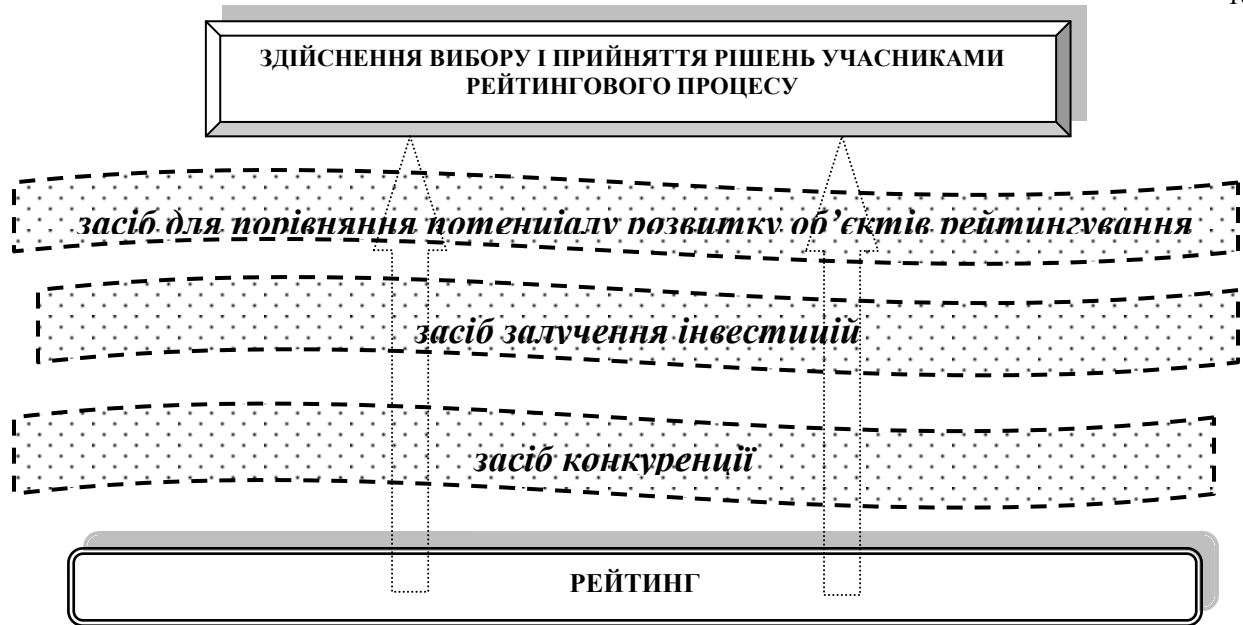

Рис. 3.3. Вмінені функції рейтингів
(авторська розробка)

Високі позиції в рейтингах дуже важливі для позитивної репутації об'єкту рейтингування (країни або компанії) у контексті конкуренції на світовій арені за ресурси, інвестиції, потік туристів, учнів, купівлю експортних товарів тощо. Дослідженням, проведеним Президентською радою з національного брендингу Південної Кореї доведено, що країни із сильним брендом не тільки більш імовірно залучають іноземні інвестиції, а й сприяють іноземним продажам товару (споживачі на 30% більше схильні купувати товари, якщо вони інформовані про те, що вони зроблені в Кореї). Це – так званий «ефект країни походження», який є складовою частиною брендингу країни [345].

Розташування господарських суб'єктів в репутаційних рейтингах на лідируючих або останніх позиціях закріплюється в суспільній свідомості і, хоча й опосередковано, але заважає долати розриви. Рейтинг перетворює завдання досягнення певної позиції на один з напрямів стратегічного розвитку об'єкту рейтингування. Для країн, які не демонструють позитивну динаміку загальних показників зростання, що ймовірно під впливом багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників, підвищення позицій у рейтингах, поліпшення положення хоча б за

окремими критеріями або позитивне порівняння з іншими країнами стимулює поживлення економічних процесів у країні.

Прагнення до визначення інтегральної оцінки робить рейтинги популярними як серед фахівців, так і серед широкої публіки. Це є проявом домінування ринкового підходу до привабливості об'єктів рейтингування, бажанням уніфікувати їх, ігноруванням їх специфіки й особливостей. Наприклад, при оцінці конкурентоспроможності країни необхідно аналізувати значення окремих факторів і індикаторів. У Звіті ВЕФ загальний висновок щодо конкурентоспроможності країн, базується на двох індексах: Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) і Індекс конкурентоспроможності бізнесу (Business Competitiveness Index, BCI). Значні відхилення в рейтингах за індексами макро- і мікро-конкурентоспроможності навіть для країн-лідерів загального рейтингу (у Німеччини 17 і 4 місця відповідно, у Норвегії – 6 і 19) свідчать як про вади в методиці розрахунків, так і про можливість різновекторного характеру перетворень на різних рівнях функціонування економіки [285].

Розуміння ролі структурних компонентів в підсумковому значенні індексу дозволяє визначити «сильні» і «слабкі» місця розвитку, оцінити потенціал та спрямувати зусилля на покращення загального результату точково, з меншими витратами. Аналіз складових рейтингу глобальної конкурентоспроможності України 2017-2018 рр. (див. дод. К), в якому Україна посіла 81 місце із 137 країн світу, дозволяє пояснити, наприклад, що причинами активного розвитку у нас фрілансової діяльності є створений в країні потенціал цифрової економіки, а саме, доволі високі показники розвитку системи освіти, насамперед вищої (якість початкової освіти – 42 місце, показник охоплення середньою освітою – 51, коефіцієнт зарахування на отримання вищої освіти – 16, якість системи освіти – 56) і системи зв'язку (мобільний зв'язок – 37 місце, стаціонарний зв'язок – 51), але який не може реалізуватися із-за низького рівня умов для розвитку бізнесу

(чинність аудита й стандартів звітності – 123 місце, доступність фінансових послуг – 112, доступність кредитів – 103, надійність банків – 135, регулювання бірж цінних паперів – 134 та ін.), нерозвиненості багатьох правових інституцій (захист інтелектуальної власності – 119 місце, незалежність суду – 129, ефективність правових рамок щодо оспорування нормативних актів – 122 та ін.) та макроекономічного середовища (інфляція – 129 місце, державний борг – 112, кредитний рейтинг країни – 123 та ін.). Низькі місця вказаних параметрів також знижують інвестиційну привабливість країни.

Дані показники індексу глобальної конкурентоспроможності корелюють з результатами Світового рейтингу інвестиційної привабливості (International Business Compass), в якому Україна в 2018 році посіла 131 місце (2017 р. – 134 місце) із 174 країн. Враховуючи економічні, законодавчо-політичні та соціально-культурні умови в країні, вітчизняна економіка втратила більше 40 місць за порівнянням з 2015 роком (89 місце), що дає негативний сигнал іноземним і національним інвесторам. В 2018 році найвищі для України позиції були в економічному (106) і соціокультурному (106) напрямках, а в політичному – найнижчі (145).

Правильне «читання» результатів рейтингів необхідне владним інститутам для визначення стратегічних пріоритетів розвитку на основі порівняльного аналізу структурних показників національної конкурентоспроможності різних країн. Посилання на місце в рейтингу без докладного опису методики розрахунку індексу можуть приводити до помилкових суджень.

Так, майже ідентичними, на перший погляд, виглядають рейтинг інвестиційної ефективності та рейтинг інвестиційної привабливості регіонів, що створює можливість маніпулювання думкою користувачів інформації, акцентуючи їх увагу на більш «потрібному» в певній ситуації дослідженні. Але дані рейтинги мають різну методологію розрахунку, тому і розбіжні результати рейтингового оцінювання. Наприклад, лідером за рейтингом інвестиційної

привабливості в Україні є Харківська область, а в рейтингу інвестиційної ефективності першість належить Полтавській області.

Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України, який розраховується Київським міжнародним інститутом соціології в партнерстві з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій, характеризує інвестиційне середовище регіонів (на основі конвент-аналізу статистичних даних), інвестиційні ризики (на основі опитування експертів), а також оцінює перешкоди і можливості для інвестиційної діяльності в кожному окремо взятому регіоні (на основі опитування керівників підприємств) [180]. Лідерами даного рейтингу стали Харківська та Львівська області. Метою рейтингу інвестиційної ефективності регіонів України, що складається рейтинговим агентством Євро-Рейтинг, є визначення результату від залучення інвестицій кожного з регіонів. Підсумкова оцінка визначається на базі двох складових: інвестиційна активність (капітальні інвестиції, іноземні інвестиції та будівельні роботи) та соціально-економічний ефект від інвестицій (заробітня плата, введення житла в експлуатацію, працевлаштування безробітних та надані послуги) [181]. Перша складова рейтингу є непрямою оцінкою ефективності реалізації місцевою владою своїх соціально-економічних функцій, друга виступає похідною від першої і характеризує соціально-економічний результат інвестування. Поєднання двох складових дозволить оцінити інвестиційну привабливість регіону.

Таким чином, тільки комплексний аналіз на базі декількох індексів з акцентом на методику розрахунку показників, що використані у побудові рейтингу, дозволяє зробити більш зважені висновки щодо діяльності господарюючого суб'єкту.

Також треба зауважити, що рейтинги побудовані як ранжирований перелік країн-об'єктів рейтингування. Проблема такого подання результатів у тому, що розходження між розташованими поруч країнами можуть бути несуттєвими статистично, і по суті можна вважати, що позиції країн, які знаходяться поруч у

списку, фактично однакові. Зміна буквально на соті чи десяті частки відсоткового пункту індексу може пересунути країну на кілька рангів у ту або іншу сторону, що важко представити в реальній економіці. Однак, розміщення на більш низькій позиції (особливо, якщо це не попадання у ТОП-10) може зашкодити репутації країни на міжнародній арені.

У досить вузькому діапазоні значень знаходяться індекси країн в багатьох рейтингах, при цьому місця значно різняться. В рейтингу країн за індексом мережевої готовності 2016 року (табл. 3.3) Японія (10 місце) має однаковий за величиною індекс – 5,6 – з Данією (11 місце), Гонконгом (12), П. Кореєю (13), Канадою (14), Німеччиною (15). Саме вона попадає у ТОП-10 країн з найрозвиненішою цифровою економікою, що збільшує її репутацію порівняно з вказаними країнами.

Таблиця 3.3

Рейтинг країн за індексом мережевої готовності (NRI) 2014-2016 рр.

Країна	2016 рік		2015 рік		2014 рік	
	Місце	Величина індексу	Місце	Величина індексу	Місце	Величина індексу
Сінгапур	1	6,0	1	6,0	2	5,97
Фінляндія	2	6,0	2	6,0	1	6,04
Швеція	3	5,8	3	5,8	3	5,93
Норвегія	4	5,8	5	5,8	5	5,70
США	5	5,8	7	5,6	7	5,61
Нідерланди	6	5,8	4	5,8	4	5,79
Швейцарія	7	5,8	6	5,7	6	5,62
Великобританія	8	5,7	8	5,6	9	5,54
Люксембург	9	5,7	9	5,6	11	5,53
Японія	10	5,6	10	5,6	16	5,41
Данія	11	5,6	15	5,5	13	5,50
Гонконг	12	5,6	14	5,5	8	5,60
П.Корея	13	5,6	12	5,5	10	5,54
Канада	14	5,6	11	5,5	17	5,41
Німеччина	15	5,6	13	5,5	12	5,50

Складено автором на основі [333]

Схожа ситуація і в рейтингу країн за індексом глобальної конкурентоспроможності 2017 року: величина індексу Норвегії однакова з

Фінляндією – 5,4, проте до десятки найкращих за конкурентоспроможністю країн увійшла саме Фінляндія (табл. 3.4). В рейтингу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій 2017 р. Німеччину і Швецію відділяють від ще топового 10-го місця Японії відповідно 0,04 і 0,02 пункти, величина співставна із статистичною похибкою (див. дод. Д).

Як правило, користувачі інформації зважають на підсумковий агрегований показник у вигляді місця в рейтингу за певний рік. Більш інформативним є аналіз результатів за динамікою змін, причому не тільки рангу, а й величини самого індексу протягом певного періоду. Це дає можливість одержати більш вагому інформацію щодо розвитку об'єкту, що дозволить користувачеві рейтингової інформації на її основі прийняти більш обґрунтоване рішення.

Таблиця 3.4

Рейтинг країн за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2018 рр.

Країна	2017-2018 рік		2016-2017 рік		2015-2016 рік	
	Місце	Величина індексу	Місце	Величина індексу	Місце	Величина індексу
Швейцарія	1	5,9	1	5,8	1	5,76
США	2	5,9	3	5,7	3	5,61
Сінгапур	3	5,7	2	5,7	2	5,68
Нідерланди	4	5,7	4	5,6	5	5,50
Німеччина	5	5,7	5	5,6	4	5,53
Гонконг	6	5,5	9	5,5	7	5,46
Швеція	7	5,5	6	5,5	9	5,43
Великобританія	8	5,5	7	5,5	10	5,43
Японія	9	5,5	8	5,5	6	5,47
Фінляндія	10	5,5	10	5,4	8	5,45
Норвегія	11	5,4	11	5,4	11	5,41
Данія	12	5,4	12	5,3	12	5,33
Нова Зеландія	13	5,4	13	5,3	16	5,25
Канада	14	5,3	15	5,3	13	5,31
Тайвань	15	5,3	14	5,3	15	5,28

Складено автором на основі [329]

Наприклад, у рейтингу мережевої готовності Швеція кілька років зберігає третє місце, проте зниження величини індексу після 2014 року вказує на необхідність прийняття заходів щодо подолання негативної тенденції. Канада,

збільшивши індекс у 2016 році, втратила аж три позиції в рейтингу порівняно з 2015 роком, що свідчить про позитивний цифровий розвиток країни, з одного боку, і більш швидкий розвиток інших країн в цій сфері.

За величиною індексу глобальної конкурентоспроможності Німеччина протягом 2016-2018 рр. показує стабільно позитивну динаміку (величина індексу 5,53 у 2016 р., 5,6 – 2017 р., 5,7 – 2018 р.), але це не відобразилося в покращенні місця у відповідному рейтингу, а взагалі спостерігалось зниження рангу – переміщення з 4-ї позиції на 5-ту. На наш погляд, реагування на такі, на перший погляд нелогічні, результати рейтингів має залежати від специфіки обраної країною стратегії розвитку. В рейтингу інвестиційної привабливості IBS-2018 Німеччина й Нова Зеландія випали з ТОП-10, але, як зазначають укладачі (Гамбурзький інститут світової економіки та компанія BDO), це пов'язано з високою конкуренцією серед лідерів, а не з погіршенням бізнес-клімату в країні. Подібні моменти потребують адекватної оцінки користувачами інформації і самого об'єкту рейтингування.

Інколи економіку країни оцінюють не з урахуванням цивілізаційних цінностей національної конкурентоспроможності, а за незвичними для неї параметрами. Це може спричинити заниження реального рівня конкурентоспроможності об'єкта відповідно до інших країн, які є не зовсім порівнянними за розміром, характером розвитку, забезпеченістю природними ресурсами, культурою ведення бізнесу тощо. Наприклад, практики, які в одних країнах вважаються великим недоліком розвитку бізнесу, в іншій країні можуть виступати перевагою. «Дуже сумнівні для іноземних спостерігачів речі, наприклад, неформальні зв'язки, зв'язки з державою, у Китаї часто йдуть у плюс компанії, а не в мінус. Є культурні розходження у веденні бізнесу між країнами, цим займається окремих напрямом економічної науки. Але поки справедливі рейтинги для представників різних ділових культур виставляти складно», вважають фахівці [144].

Високі місця в більшості рейтингів, які прямо й опосередковано характеризують сучасні господарські трансформації цифрової економіки, невеликих за розміром країн (країни Скандинавії, Нідерланди, Сінгапур, Швейцарія) доводять, що за рівних інших умов на відносно невеликій за розміром території швидше та результативніше відбувається впровадження нових технологій, покращується якість інтернет-інфраструктури, інституційний розвиток та інноваційний клімат. Тільки Великобританія із країн з найбільшим ВВП (ними є окрім Великобританії – США, Китай, Японія, Німеччина) в більшості проаналізованих нами рейтингів попала у ТОП-10.

Отже, рейтингова інформація може бути корисна лише в сукупності з аналізом специфіки країни, можливостей внутрішнього потенціалу й стратегії зовнішньо-економічного її розвитку. Причому інвестиційна привабливість господарюючого суб'єкту або прихильність до його товару чи послуги більшою мірою базується на його місцях в міжнародних і національних рейтингах, тобто на позитивному іміджі. Користувача такої інформації не так цікавить величина індексу чи його динаміка протягом певного періоду.

Високі місця закладів вищої освіти в глобальних університетських рейтингах дозволяють їм отримувати кошти інвесторів на проведення наукових досліджень, що дозволяє покращувати матеріально-технічну базу, залучати інтелектуальну еліту і, відповідно, підвищувати дослідницькі показники й місце в рейтингу. Відображення університету в світовому рейтингу є важливим фактором підвищення його конкурентоспроможності на глобальному ринку освітніх послуг: підвищується прихильність національних та іноземних абітурієнтів, навіть при дуже високій вартості навчання в них (чотири роки навчання в Чиказькому або Стенфордському університетах – 250 тис. дол., Каліфорнійському університеті в Берклі або в Коледжі Вільгельма і Марії – не менше 100 тис. дол. [214]), що збільшує фінансові можливості закладів вищої освіти. Дефіцит фінансових ресурсів спричинює «відплив» високопрофесійних кадрів з університету (або

взагалі з країни), неспроможність впроваджувати інноваційні освітні технології, що в майбутньому знижує конкурентоспроможність закладу й попиту на його навчальні послуги. Таким чином, збільшується ризик попадання в пастку розвитку університетів менш розвинених країн, пов'язану з низькими оцінками в світових рейтингах [106, с. 14].

Реальну інформацію щодо потенціалу господарського розвитку надає не стільки місце господарюючого суб'єкту в комплексному рейтингу, скільки аналіз величини окремих параметрів (субіндексів), що характеризують можливості позитивної динаміки зростання. Розуміння рівня конкурентоспроможності господарюючого суб'єкту вимагає не тільки аналізу зміни рангу і величини індексу, а і порівняння зі змінами в розвитку конкурентів.

На об'єктивність рейтингової оцінки впливають зміни в методології розрахунку рейтингу, оскільки порушується принцип послідовності, і інформація стає не співставна у часі. Так, Україна у рейтингу Doing Business-2016 просунулася за рахунок зміни методології, а не завдяки ефективному державному управлінню або проведенню реформ [37, с.61].

Як вже зазначалося, рейтинги виконують функцію надання інформації користувачам (замовникам) в певному форматі і з певною періодичністю. Але часто недооцінюється той факт, що системи оцінки не тільки описують господарське середовище, вони мають на нього значний вплив або навіть його визначають. Інститут рейтингування значно впливає на об'єкти рейтингування, стан яких вони відображують (компанії, галузі, країни), і в кінцевому рахунку стають частиною того, що вони вимірюють. Господарюючі суб'єкти, які стали об'єктами дослідження, можуть виграти, орієнтуючи свою поведінку на досягнення високої якості не тільки в об'єктивному сенсі, а й цілеспрямовано змінюючи критерії, за якими відбувається вимірювання. В широкому розумінні даного контексту об'єкт рейтингування може спробувати переорієнтувати стратегію в розрахунок на систему оцінювання. Окремій компанії (закладу) легше

«догодити» механізму оцінювання, використовуючи спеціалізовану рекламу, змінюючи характеристики продукції або взагалі впливаючи на зміну рейтингової методики. Об'єктам макрорівня (наприклад, країні в цілому) для зміни своїх позицій в рейтингу треба докласти набагато більше зусиль і часу.

Рейтинги в сучасній економіці перетворилися на елемент економічної політики, складову глобальної системи перерозподілу благ. Навіть відносно коротка історія існування глобальних університетських рейтингів показує, що даний інформаційно-аналітичний інструмент поступово перетворюється на один із вагомих елементів конкурентної боротьби й освітньої політики.

Вже наприкінці ХХ століття глобальні університетські рейтинги ініціювали нездорову політичну активність деяких країн і конкуренцію між університетами при спробі створення міжнародного рейтингу журналом *Asiaweek*, який опублікував свої перші рейтинги університетів Азійсько-Тихоокеанського регіону в 1997 і 1998 рр., після чого 35 університетів (більше половини були з Японії й Китаю) відмовилися від участі в опитуванні 1999 р. з різних причин: гіпертрофовані амбіції багатьох університетів-аутсайдерів, які були ображені своїм низьким рейтингом; колізії у геополітиці Китаю, який, виступаючи за приєднання Тайваню, був незадоволений участю в рейтингу його університетів. В 2004 р. два університети Нової Зеландії звернулися до уряду із проханням про недопущення публікації міжнародного рейтингу, в якому їхнє місце в порівнянні із британськими й австралійськими конкурентами виявилось нижче, тому що це могло негативно вплинути на їхню здатність залучати іноземних студентів, які навчаються на платній основі.

Рейтингова активність тісно переплетена зі світовою політикою. Наприклад, розробка Тайваньського рейтингу закладів вищої освіти PRSP явилась відповіддю на широко відомий досвід континентального Китаю щодо побудови Шанхайського рейтингу ARWU. Щось схоже відбувається й у більш глобальному масштабі: активізація останнім часом оцінювальної діяльності закладів вищої

освіти і поява нових рейтингів приховує за собою чергову спробу Євросоюзу наздогнати США [89].

Показником того, що глобальні рейтинги університетів дуже щільно долучені до національної політики багатьох країн і функціонування університетів, ставши помітним фактором ринку освітніх послуг, є бажання закладів вищої освіти посісти в них високі місця. З метою опинитися серед 25 кращих університетів світу в 2004 р. відбулося об'єднання Манчестерського Вікторіанського університету з Науково-технічним інститутом Манчестерського університету, в результаті чого з'явився найбільший університет країни. З такою ж метою було проведене злиття Кардифського університету з Південно-Вельською школою медицини. Такі дії пов'язані з необхідністю підвищення таких параметрів міжнародних рейтингів як, наприклад, число наукових публікацій, що не залежить від розмірів організації [222]. Застосуванню подібної схеми укрупнення у Франції заважають традиційна для країни слабка фінансова база університетів, негнучкі механізми адміністрування й застарілі методи господарського управління, що пояснює низьку адаптивність французьких університетів до параметрів глобальних рейтингів, насамперед ARWU.

Також амбіційні цілі щодо попадання до університетської еліти ставлять уряди менш розвинених країн (наприклад, Китай і Росія), не завжди піклуючись про істинний розвиток закладів та застосування кращих методів керування університетами, а застосовуючи іноді методи свідомого і несвідомого маніпулювання (наприклад, вплив на думку експертів-аналітиків або методику оцінювання, маніпулювання даними з метою поліпшення позиції свого університету в рейтингу). Прикладом впливу університетів на процес розробки глобальних рейтингів є вимога в 2009 році російського академічного співтовариства до укладачів глобального рейтингу «Times Higher Education» переглянути існуючі критерії оцінки закладів вищої освіти, що було прийнято до відома й, у тому числі, вплинуло на зростання показників і місце в рейтингу

російського МДУ ім. М.В. Ломоносова. Крім позитивного впливу рейтингів на політику університетів уже зараз проглядаються й деструктивні тенденції.

Знання методик рейтингування, незалежно від ступеня їх коректності, надає можливість оцінюваним об'єктам «підстроїтися» під них. Надмірне захоплення такою діяльністю перетворюється на самодостатній феномен, що викривляє природні результати діяльності суб'єкту господарювання. Як тільки з'являється можливість потрапити на перші рядки рейтингу і отримати за це матеріальні і нематеріальні дивіденди, вся система рейтингування серйозно спотворюється. В літературі навіть з'явилася точка зору щодо необхідності приховування розробниками рейтингів методик оцінки для того, щоб глобальні рейтинги не ініціювали неправдивих інформаційних сигналів. Зокрема, таким чином працюють такі міжнародні рейтингові агентства, як Standard&Poors, Moody's, Fitch, які оприлюднюють свою методику в вигляді факторів і їх ваги, але при цьому оцінку кожного фактору здійснюють експерти за невідомою для громадськості схемою. Як наслідок, відтворити результат рейтингування стає неможливим як і передбачити його результат, що частково блокує дію закону Гудхарта, зміст якого у формулюванні Арнольда-Фаулера звучить так: коли досягнення деякого індикатора (показника) стає за основну мету, він перестає бути хорошим індикатором (показником) [259].

Отже, у звичайних умовах між цільовими показниками регулятора й індикаторами соціальної системи може встановлюватися стійкий зв'язок, який, за умови взяття індикаторів під контроль, порушується, внаслідок приведення в дію альтернативних, «сплячих» механізмів, які дозволяють забезпечити потрібні індикатори з меншими витратами, ніж це робилося раніше, природньо, коли індикатори не контролювалися [14]. Фактично мова йде про те, що за допомогою «надлишкових» механізмів, не відбитих у моделях і індикаторах, можуть «просочуватися» перекручування між цілями рейтингу й господарюючих суб'єктів.

Однією з таких форм перекручування є уклін університетських рейтингів у бік дослідницької активності. Наукова продуктивність університету в рейтингу THE складає 90%, в рейтингу QS – 70% [4]. Рейтинг PRSP взагалі побудований виключно на дослідницьких індикаторах. Даний факт дав підставу Т. Бейтсу стверджувати, що глобальні університетські рейтинги - це реальність, заснована на обмані абітурієнтів і їхніх батьків. На його думку, рейтинги - це аналог рулетки Понці: заклади вищої освіти все більше інвестують у дослідження, щоб підвищити свій рейтинг [261]. Тим самим надувається «дослідницький міхур», що може й не відбивати істинної якості освіти. З метою підвищення результатів параметру дослідницької діяльності університети застосовують багато маніпуляцій, спрямованих на підвищення індексу цитування, що дозволяє співробітникам університету помітно піднятися в рейтингу без еквівалентних наукових досягнень, серед яких:

- штучне підвищення показника цитованості внаслідок самоцитування (найвідоміший приклад «накачування» Н-індексу – 39 пунктів, які шляхом маніпуляцій з самоцитуванням отримав Дж.-Х. Хе у той час, як для середнього лауреата Нобелівської премії з фізики показник не перевищує 35 [259];

- не завжди науково обґрунтоване цитування колег власного закладу вищої освіти або своєї країни (наприклад, в традиції французької школи дослідників згадування в наукових статтях якомога більшої кількості робіт вітчизняних авторів; в Китаї останнім часом таку діяльність теж заохочують);

- застосування адміністративних засобів впливу редакторів наукових журналів на авторів статей (в процесі рецензування робіт пропонуються або навіть вимагаються посилання на певні роботи).

Гіпертрофоване прагнення університету поліпшити своє місце в рейтингу за рахунок покращення дослідницьких індикаторів, яке не підкріплене дійсним вдосконаленням дослідницької діяльності колективу, або взагалі досягається за

рахунок зменшення уваги до навчальної роботи зі студентами, виступає дисфункцією вищої освіти.

Для зростання певних показників без відповідного покращення результатів основної діяльності університети застосовують і інші засоби свідомого маніпулювання:

- з метою отримання додаткових балів за показником ефективності з точки зору навчального процесу кількості студентів у групах (не більше 20 осіб) університети змінюють їх величину (керівництво Університету Клемсона (Clemson University), намагаючись посилити позиції свого закладу в рейтингу WBU, механічно збільшувало число малих груп [262]);

- збільшення престижу університету за рахунок «купівлі» видатних професорів і звільнення «малозначущих» з точки зору показників рейтингу наукових кадрів (для китайського рейтингу ARWU «придбання» Нобелівського лауреата має надзвичайно важливе значення, що й породжує таку практику), що не завжди є раціональним з точки зору напрямків власних досліджень університету;

- отримання інформації для рейтингових досліджень з першоджерел – самих університетів, на перший погляд, є перевагою, з іншого – уможлиблюються зловживання та підтасовка фактів. Також дана специфіка збору інформації генерує різні суб'єктивні інтерпретації в процесі оцінки показників (нетиповою перевагою МДУ є артикульована його ректором широта та фундаментальність університетської освіти - 2/3 курсів від усіх, що читаються в університетах світу, в той час як інші провідні світові університети вказують не більше 50%).

На жаль, посилення глобальної конкуренції в усіх сферах господарської діяльності певною мірою підміняє головну мету функціонування об'єктів рейтингування ефемерною гонитвою за вищими місцями в рейтингу, збільшуючи ризик витратити ресурси і не отримати економічного ефекту. Ф. Альтбах, закликаючи університети зменшити підпорядкування своєї діяльності місцям в рейтингах, вказує, що «незалежно від прикладених зусиль і витрачених ресурсів,

далеко не всі зможуть хоча б раз потрапити в рейтинги. Відповідно до Всесвітньої бази даних про вищу освіту (<http://www.whed.net/home.php>), у цей час у світі налічується близько 18 000 закладів вищої освіти. Університети, представлені в першій сотні рейтингів, становлять лише 0,5% від загальноосвітнього числа, і в них навчається всього 0,4% студентів [4, с. 15].

«Глобальні рейтинги перетворили вищу освіту на реляційний простір, в якому одні можливості збільшилися, а інші, навпаки, виявилися заблокованими. Завдяки рейтингам в світі закріпилося розуміння вищої освіти як конкурентного ринку як для закладів вищої освіти, так і для цілих країн» [134, с. 12]. Рейтинги впровадили в систему вищої освіти економіку досягнень і стали інструментом, який більше пов'язує університети з геополітикою, а не ринком праці. Це доводить рейтинг американських закладів вищої освіти Forbes, який розглядає успішність не через кількість нобелівських лауреатів, показники цитування та інші подібні характеристики, а через досягнення у всіх сферах діяльності. Серед провідних американських університетів за версією Forbes першість посідають заклади, які акцентують увагу на всіх складових освітньої діяльності (не тільки науково-дослідницьких) та досягненнях випускників, а деякі лідери інших загальнонавчальних рейтингів знаходяться нижче: Массачусетський технологічний інститут в рейтингу Forbes займає тільки 10 місце (в той же час в рейтингу QS – 1 місце, ARWU – 3, THE – 4), Гарвардський університет – 6 місце (ARWU – 1, QS – 2, THE – 2), Каліфорнійський технологічний інститут – 33 місце (THE – 1, QS – 4), Чикагський – 20 місце (QS – 7, ARWU – 8, THE – 8) [214].

Доцільно виокремити діяльність міжнародних суб'єктів рейтингування на ринках, що розвиваються. Суперечливі результати рейтингових оцінок об'єктів на цих ринках мають кілька причин. По-перше, прагнення міжнародних рейтингових агентств в умовах потужної конкуренції на глобальному ринку рейтингових послуг до зростання прибутку за рахунок зниження витрат. Незначна кількість замовлень на рейтингові дослідження в менш розвинених країнах приносить

агентству незначний дохід за порівнянням з доходами від рейтингів в провідних країнах світу. В той же час задля повноцінного рейтингового аналізу необхідні інвестиції в систематичний збір та аналіз інформації на даному ринку, тому ці витрати в розрахунку на розробку одного рейтингу на ринках, що розвиваються, набагато вищі. Але зниження витрат на проведення рейтингового дослідження спричиняє зниження якості рейтингів. Не треба забувати, що необхідність інвестування в інфраструктуру здійснення рейтингової діяльності в менш розвинених країнах дуже актуальна з причини більшої невизначеності їх розвитку, що обумовлено принципово більш високим рівнем нестабільності й непередбачуваності ринків, що розвиваються, на відміну від розвинених.

По-друге, причину некоректних оцінок рейтинговими агентствами об'єктів рейтингування на ринках, що розвиваються, слід вбачати в так званій «репутаційній» моделі, відповідно до якої рейтингове агентство швидше знизить рейтинг, ніж буде ризикувати своєю репутацією. Окрім того, підтримка точки зору, яка відповідає поточним настроям ринку, навіть у випадку помилкової оцінки, більш безпечна з точки зору репутації, ніж вірний рейтинг всупереч загальній точці зору. Також потрібно зважувати на об'єктивні обмеження роботи міжнародних рейтингових агентств на національних ринках, що розвиваються, з причини їх специфічності або унікальності.

В науковій літературі нині посилюються дискусії щодо необхідності диференційованого підходу в оцінюванні суб'єктів господарювання різних за типом країн. Країни дуже розрізняються за рівнем економічного успіху, оскільки мають різні інститути, правила, що визначають функціонування економіки, та стимули для мотивації людей [2]. Уніфікація рейтингів шляхом побудови глобальних індексів нашою хується на активізацію ідей «відповідального націоналізму» [111], пріоритету національних інтересів над космополітичними перевагами. В засобах масової інформації все частіше зустрічається точка зору, що кращі рішення щодо економічного розвитку країни приймаються на основі її

власного досвіду. Розробники глобальних рейтингів – «експерти, над якими давліє технократична ілюзія» [82] – не в змозі охопити оцінюванням всі історичні, культурні, психологічні та інші детермінанти господарського розвитку кожної окремої країни, що спотворює результат.

Критика результатів глобальних рейтингів, з одного боку, і зростання запиту з боку господарюючих суб'єктів на рейтингову інформацію, з іншого, дозволяє зробити висновок щодо необхідності активізації розвитку національних інститутів рейтингування. Це дозволить вирішити одночасно кілька важливих завдань: по-перше, отримати користувачами рейтингової інформації висновків щодо об'єкту рейтингування з урахуванням особливостей функціонування національного господарства, що виглядає як більш достовірна оцінка (за умови незаангажованості рейтингового агентства); по-друге, отримати рейтингову оцінку своєї діяльності можуть об'єкти, які не попадають в глобальні рейтинги, але інформація щодо їх діяльності необхідна як їм самим, так і іншим стейкхолдерам; по-третє, збільшити досвід рейтингової діяльності для національних рейтингових агентств, що дозволить конкурувати з міжнародними суб'єктами рейтингової діяльності і, можливо, впливати на зміни в методиках розрахунку глобальних рейтингів (тим більш, що запозичення методик проведення рейтингових досліджень, хоча б часткове, зменшує витрати на їх розробку національними операторами рейтингового ринку); по-четверте, покращити позиції національних господарюючих суб'єктів у глобальних рейтингах. Вже зараз фахівці вказують на зв'язок між національними й глобальними рейтингами. Так, більшість університетів, ранжированих у ТОП-100 в міжнародних рейтингах ARWU і THE, розташовані в країнах, де проводиться активна робота зі складання національних рейтингів університетів: США, Великобританія, Канада, Австралія, Японія й Китай. Інформованість щодо методик рейтингового оцінювання та добре розвинена система збору й подачі даних можуть допомогти піднятися вище в міжнародних табелях ранжування.

Глобальні рейтинги повністю інтегровані в сучасне господарське життя. На їх основі визначається конкурентоспроможність об'єкта рейтингування будь-якого рівня (від індивіда до національної економіки), потенціал і перспективні напрямки розвитку економіки (сфер, галузей, підприємств). Однак методологія побудови рейтингів завжди потребуватиме удосконалювання, тому що створити універсальний і всеосяжний показник все одно неможливо. Тому суб'єкти, які використовують рейтингову інформацію в процесі прийняття господарських рішень, мають усвідомлено і виважено підходити до результатів рейтингів, насамперед глобальних. Наприклад, елімінувати помилки, властиві кожному окремому рейтингу, та отримати більш достовірну оцінку діяльності господарюючого суб'єкта споживач рейтингової інформації може за рахунок усереднення результатів окремих рейтингів, що дозволяє розширити базу показників та надати більшу стабільність оцінкам (якщо один рейтинг дає значні викривлення щодо об'єкту рейтингування, то кілька незалежних рейтингів навряд чи дадуть системну помилку).

На думку науковців, майбутня еволюція інституту рейтингування відбуватиметься в напрямку конвергенції рейтингових систем, розроблених для оцінки ідентичних господарюючих об'єктів, що дозволить перейти на зовсім інший якісний рівень і вимірювати безліч поки ще трансцендентних, важко формалізованих параметрів. Ця гіпотеза підтверджується такими проектами, як розробка багатомірних, картографічних і персоніфікованих рейтингів.

Полісистема рейтингів в глобальній цифровій економіці спричинює посилення ефекту розпаду істини, внаслідок чого збільшується невизначеність господарюючих суб'єктів і, таким чином, уможлиблюється прийняття неефективних рішень. Для зменшення негативних наслідків даної тенденції науковці виокремлюють наступні напрями: освітні заходи; удосконалювання інформаційного ринку; інституціональний розвиток; подолання соціальних

розбіжностей; освоєння нових технологій; використання поведінкової економіки, психології і когнітивної науки [83].

Отже, користувач рейтингових результатів має зважати на зіткнення інтересів учасників рейтингового процесу – суб'єкту рейтингування (в процесі експертно-аналітичної діяльності), замовників рейтингу (в процесі визначення мети і оприлюднення результату), об'єкту рейтингування (як реакція на отриману оцінку діяльності), – що може відбуватися в формі їх опортуністичної поведінки, виявляючись як грубий, стратегічний, природний опортунізм.

Удосконалення функціонування інституту рейтингування має відбуватися на рівні суб'єктів рейтингової діяльності (насамперед, через розвиток методології розробки рейтингу), на рівні регулювання рейтинговою діяльністю (розвиток нормативної бази, яка б, в тому числі, забезпечувала розвиток національних рейтингових агентств), на рівні користувачів рейтингової інформації (вивчення суспільної думки з питань довіри населення існуючим рейтингам та інформованості щодо методології їхньої розробки; формування в системі освіти когнітивних навичок правильної обробки результатів рейтингів в процесі їх використання).

Підвищення ефективності інституту рейтингування в цифровій економіці потребує створення позитивного синергетичного ефекту між рейтингами, стратегіями і конкретними діями, спрямованими на розвиток акторів, тобто коли покращення одного впливатиме на покращення іншого.

Висновки за розділом 3.

Аналіз рейтингування як чинника впливу на вибір акторів в процесі господарських перетворень і прийняття рішень, розгляд особливостей здійснення аналітико-експертної процедури як змісту процесу рейтингування дозволив обґрунтувати можливість навмисного і ненавмисного маніпулювання з боку суб'єкта рейтингування [33, с.38]. Ненавмисне маніпулювання більшою мірою

виникає внаслідок динамічного розвитку цифрової економіки, що збільшує когнітивну відстань між експертом-аналітиком і об'єктом рейтингування. Прояви навмисного маніпулювання в рейтинговій діяльності спричинюються, насамперед, наявністю зіткнення інтересів стейкхолдерів рейтингового процесу та збільшенням ролі економічних стимулів в ньому.

Ненавмисне маніпулювання в рейтинговій діяльності може проявлятися через спрощення реальності, представленій в моделі рейтингу; помилки в визначенні якісних властивостей господарського феномену, який знаходиться в стадії формування; протиріччя між параметрами рейтингу і змінами об'єкту; евристики і стереотипи, які притаманні і експертам-аналітикам. Формами навмисного маніпулювання в процесі визначення рейтингової оцінки можуть бути: підбір ключових параметрів оцінювання під певний об'єкт рейтингування (компанія, галузь, країна) з метою підвищення його в рейтингу; вибірка даних для дослідження, яка дозволяє представити об'єкт в кращому/гіршому стані залежно від поставленої мети; приховування методики або повних висновків оцінювання, що не дає можливості перевірити результат; з метою отримання заздалегідь спланованого результату рейтингу змінити послідовність компонентів процедури експертно-аналітичної діяльності, що порушує логіку основних функцій рейтингу як господарського інституту, підпорядковуючи аналітичну функцію сигнальній.

Одним із шляхів вирішення цих проблем є збільшення конструктивності процедури експертизи та її алгоритмізація. Необхідність удосконалення інструментарію процесу рейтингування обґрунтовується, з одного боку, швидкими темпами розвитку аналітичних та оцінювальних методик в цифровій економіці, з іншого – запитами громадськості, які значно збільшилися з розвитком демократизації на основі нових цифрових можливостей. В той же час повністю формалізувати процедуру розрахунків більшості рейтингів неможливо, враховуючи комплексність оцінок, спричинену складністю трансформацій сучасного господарства.

В цифровій економіці рейтинг, як результат унормованого процесу консолідації значних обсягів інформації, набуває здатності впливати на вибір акторів в здійсненні господарських перетворень, завдяки виконанню вмінених функцій рейтингу, а саме, опосередковано виступаючи засобом конкуренції між суб'єктами рейтингового процесу, засобом залучення інвестицій (вказуючи привабливі інвестиційні напрямки), засобом порівняння потенціалу господарського розвитку різних об'єктів рейтингування [33, с.40].

Зіткнення інтересів учасників рейтингового процесу може відбуватися в формі опортуністичної поведінки як з боку одного з учасників обміну, так і всіх одночасно: суб'єкту рейтингування (в процесі експертно-аналітичної діяльності); замовників рейтингу (в процесі визначення мети і оприлюднення результату); об'єкту рейтингування (як реакція на отриману оцінку діяльності). Природний опортунізм пов'язаний з неможливістю в умовах динамічних змін швидко й якісно засвоювати нову інформацію та ефективно її використовувати. Стратегічний опортунізм проявляється у формі ненадання повної інформації, яка недоступна іншим суб'єктам рейтингування. Основною формою грубого опортунізму є свідоме перекручування інформації, фактів з метою задоволення власних інтересів.

Амбівалентний характер впливу рейтингу на господарські трансформації проявляється в наступному:

- рейтинги, з одного боку формують систему відносин суб'єктів бізнес-спільноти на основі відносно достовірних, об'єктивних, прозорих, уніфікованих оцінок, що дозволяє усунути асиметрію інформації на ринках і забезпечити більшу ефективність діяльності учасників ринків, а з іншого – використання експертної аналітики в процесі рейтингування збільшує суб'єктивізм оцінок формування рейтингових оцінок, що ускладнює споживання рейтингів як ефективного інструменту згортання і консолідації інформації в умовах невизначеності;

- з одного боку, процедура розробки і застосування рейтингів обумовлює можливість свідомого і несвідомого маніпулювання, а з іншого, рейтинги – це чи не єдиний інструмент унормування значних обсягів інформації, який робить її доступною для всіх і сприяє вибудові обґрунтованих господарських рішень [33, с.40]

Удосконалення функціонування інституту рейтингування має відбуватися на рівні суб'єктів рейтингової діяльності (насамперед, через розвиток методології розробки рейтингу), на рівні регулювання рейтинговою діяльністю (розвиток нормативної бази, яка б, в тому числі, забезпечувала розвиток національних рейтингових агентств), на рівні користувачів рейтингової інформації (вивчення суспільної думки з питань довіри населення існуючим рейтингам та інформованості щодо методології їхньої розробки; формування в системі освіти когнітивних навичок правильної обробки результатів рейтингів в процесі їх використання).

Основні положення цього розділу викладені у публікації автора [33].

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено актуальне наукове завдання щодо дослідження рейтингування в інституційному механізмі господарських трансформацій, що дозволило зробити наступні висновки.

1. На основі інтеграції еволюційної, функціональної, інституційної, поведінкової парадигм обґрунтовано, що важливою складовою механізму трансформації господарських систем стає рейтингування, яке здійснює прямий і зворотній вплив на вибір господарських акторів, на підстроювання розвитку системи під параметри рейтингу в умовах розпаду істини, що проявляється: в зростаючому неспівпадінні фактів і даних з їх аналітичною інтерпретацією; в зникненні меж між висновком і фактом; в збільшенні відносного обсягу власної думки та впливу її і особистого досвіду на факт; в зниженні довіри до джерел фактичної інформації, яким раніше довіряли.

2. Рейтинг – це результат унормованого процесу консолідації значних обсягів інформації, що виконує основні функції (внутрішні: аналітична, градувальна; зовнішні: сигнальна і обґрунтувальна) і набуває здатності впливати на вибір акторів в здійсненні господарських перетворень, сила впливу якого залежить від поширення рейтингів, створюючи ілюзію достовірності та надійності. У виконанні основних функцій рейтингу існує закономірна послідовність. Висхідними мають бути внутрішні основні функції і, перш за все, аналітична, результат якої надає сигнал користувачу рейтингової інформації щодо стану об'єкту рейтингування. Якщо основна зовнішня сигнальна функція стає первісною або рейтинговий результат задається до початку процесу рейтингування, то спотворюється аналітична функція та провокуються маніпуляції в процесі рейтингового дослідження.

3. Розвиток рейтингування, зміна його історичних форм обумовлена специфічністю рейтингових послуг, попит на виробництво яких залежить від

кількості наявної інформації у господарюючих суб'єктів, її розподілу між ними, і виконання рейтингами похідних функцій: зниження асиметрії інформації та трансакційних витрат. На цій основі в процесі господарських трансформацій можна виділити три стадії інституціоналізації рейтингування:

- в умовах абсолютної нестачі інформації починає формуватися попит на рейтингові оцінки, що зумовлює появу рейтингу як аналітичного інструменту;

- в умовах відносної нестачі інформації збільшується попит на рейтингові послуги переважно у фінансово-кредитній сфері, внаслідок чого збільшується кількість рейтингових агентств і формується ринок рейтингових послуг;

- внаслідок лавиноподібного нарощування інформації рейтингування набуває полісистемного характеру, охопивши всі сторони суспільного життя (економічне, соціальне, культурне тощо) та всі його рівні (мега-, макро-, мікро); ринок рейтингових послуг стає глобальним, що відображається у транснаціоналізації бізнес-активності глобальних агентств, появи рейтингових альянсів тощо.

4. Результатом функціонування глобальної індустрії рейтингування стала полісистема рейтингів. Вона включає рейтинги мега-, макро-, мезо- та мікрорівня, об'єктами яких стають, відповідно, країни та регіони світу, галузі (сфери) і регіони в межах країни, окремі організації (компанії, заклади) та індивіди. Гіпердинамічні зміни цифрової економіки потребують досліджень господарських трансформацій у динаміці, що вимагає аналізу результатів рейтингування протягом певного періоду.

Амбівалентність впливу рейтингу на господарські трансформації спричинена одночасним спрощенням оперування значними обсягами інформації внаслідок її консолідації та ускладненням споживання результатів рейтингування без наявності спеціальних знань внаслідок постійного розширення полісистеми рейтингів.

5. Розгляд особливостей здійснення аналітико експертної процедури, як змісту процесу рейтингування, дозволив обґрунтувати можливість навмисного і

ненавмисного маніпулювання з боку суб'єкта рейтингування в процесі вибору акторами напряму господарських перетворень та прийняття рішень. Чинники унормування можливості навмисного маніпулювання вибором акторів включають: спеціальний підбір даних; підбір ключових параметрів; порушення логічної послідовності основних функцій рейтингу. До чинників ненавмисного маніпулювання відноситься: спрощення реальності, представлені в моделі рейтингу; помилки в визначенні якісних властивостей господарського феномену, який знаходиться в стадії формування; протиріччя між параметрами рейтингу і змінами об'єкту; евристики і стереотипи, які притаманні і експертам-аналітикам.

б. Внаслідок виконання рейтингом вмієних функцій, а саме, засоба конкуренції між суб'єктами рейтингового процесу, засоба залучення інвестицій (вказуючи привабливі інвестиційні напрямки), засоба порівняння потенціалу господарського розвитку різних об'єктів рейтингування, зіткнення інтересів учасників рейтингового процесу може відбуватися в формі опортуністичної поведінки, як з боку одного з учасників обміну, так і всіх одночасно: суб'єкту рейтингування (в процесі експертно-аналітичної діяльності); замовників рейтингу (в процесі визначення мети і оприлюднення результату); об'єкту рейтингування (як реакція на отриману оцінку діяльності) і проявлятися у свідомому перекручуванні рейтингової інформації, неповному представленні рейтингової інформації, більш швидкому усвідомленні переважних напрямів її застосування. Це також підтверджує амбівалентність впливу рейтингування на процес господарських перетворень.

Удосконалення інституту рейтингування, з метою зменшення його маніпулятивного і корупційного потенціалу, має відбуватися на рівні суб'єктів рейтингової діяльності (насамперед, через розвиток методології розробки рейтингу), на рівні регулювання рейтинговою діяльністю (розвиток нормативної бази, яка б, в тому числі, забезпечувала розвиток національних рейтингових агентств), на рівні користувачів рейтингової інформації (вивчення суспільної

думки з питань довіри населення існуючим рейтингам та інформованості щодо методології їхньої розробки; формування в системі освіти когнітивних навичок правильної обробки результатів рейтингів в процесі їх використання).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аджемоглу Д. Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты / Д. Аджемоглу, Дж. Робинсон. – М. : АСТ, 2016. – 693 с.
2. Аджемоглу Д. Экономические истоки диктатуры и демократии / Д. Аджемоглу, Дж. Робинсон. – М. : Издательский дом Высшей школы экономики, 2015. – 512 с.
3. Аджиев В. Репутационный рейтинг: как трактовать успех МГУ? / В. Аджиев [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://trv-science.ru> > Образование 24 мар. 2015 г.
4. Альтбах Ф. Гонка за рейтингами в период массовизации высшего образования: забудьте о них! / Ф. Альтбах, Э. Хэйзелкорн // Международное высшее образование. – 2017. – № 89. – С. 13–15.
5. Акерлоф Дж. Spiritus Animalis или Как человеческая психология управляет экономикой и почему это важно для мирового капитализма / Дж. Акерлоф, Р. Шиллер [пер. с англ. Д. Прияткина; под научн. ред. А. Суворова; вступ. ст. С. Гуриева]. – М. : ООО «Юнайтед Пресс», 2010. – 273 с.
6. Акерлоф Дж. Охота на простака. Экономика манипуляций и обмана / Дж. Акерлоф, Р. Шиллер – М. : ООО «Манн, Иванов и Фербер», 2017. – 320 с.
7. Алле М. Экономика как наука /М. Алле [Пер. с франц. И.А. Егорова]. – М.: Наука для общества. 1995. – 168 с.
8. Анализ экономических систем: основные понятия теории хозяйственного порядка и политической экономии / под ред. А. Шюллера и Х.–Г. Крюссельберга. – 6-е изд., доп. и испр. – М. : Экономика, 2006. – 346 с.
9. Апалькова В. Концепція розвитку цифрової економіки в Євросоюзі та перспективи України / В. Апалькова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Менеджмент інновацій».- 2015. – Вип 4. – С. 9–18.

10. Ариели Д. Поведенческая экономика. Почему люди ведут себя иррационально и как заработать на этом /Д. Ариели. – М.: «Манн, Иванов и Фербер», 2012. – 296 с.
11. Аузан А. Экономика всего. Как институты определяют нашу жизнь / А. Аузан. – М.: «Манн, Иванов и Фербер», 2013. – 160 с.
12. Афанасенко М. В. Рейтингова оцінка діяльності банків та їх підрозділів : автореф. дис. канд. ек. наук : спец. 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит»: / М. В. Афанасенко; Харківський національний економічний університет. – Харків, 2012. – 23 с.
13. Ашкеров А. Эксперткратия. Управление знаниями : производство и обращение информации в эпоху ультракапитализма / А. Ашкеров. – М.: Европа, 2009. – 129 с.
14. Балацкий Е. Глобальные рейтинги университетов: проблема манипулирования / Е. Балацкий, Н. Екимова // Журнал Новой экономической ассоциации. – 2012. – № 1 (13). – С. 126-146.
15. Балацкий Е. Глобальные рейтинги университетов: практика составления и использования / Е. Балацкий, Н. Екимова [Электронный ресурс]. – Режим доступа :kapital-rus.ru/.../globalnye_rejtingi_universitetov_praktika_sostavleniya_i_ispolzovan... 22 мар. 2011.
16. Баховець О. Про національну систему індикаторів інформаційного суспільства / О. Баховець, С. Полумієнко, Л. Рибаків // Математичні машини і системи. – 2009. – № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.immsp.kiev.ua/publications-articles/2009/2009_4/04_2009_Bahovez.pdf.
17. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства / Д. Белл // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія : [навч. посібник] / Упоряд. Віталій Лях. – Київ : Либідь, 1996. – С. 194–250.

18. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл [пер. с англ.] – Изд. 2-ое, испр. и доп. – М. : Academia, 2004. – 788 с.
19. Брус С. І. Ринок рейтингових послуг в Україні: реалії і вектори розвитку / С. І. Брус // Вісник Інституту економіки та прогнозування, 2014. – С. 83–87.
20. Бурденко Е. В. Индекс глобальных инноваторов как характеристика преимуществ экономики знаний / Е. В. Бурденко // Креативная экономика. – 2017. – Том 11. – № 8. – С. 813–824.
21. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии или Теория общественного богатства / Л. Вальрас. – М.: Изограф, 2000. – 421 с.
22. Веренько Н. Мировая рейтинговая система на современном этапе / Н. Веренько // Банкаўскі веснік. – 2015. – № 10. – С. 56–61.
23. Веренько Н. Развитие рынка рейтинговых услуг в Республике Беларусь как составного элемента финансового рынка / Н. Веренько // Банкаўскі веснік. – 2017. – № 9. – С. 25–33.
24. Веретюк С. М. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні / С. М. Веретюк, В. В. Пілінський. // Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку. – 2016. – № 2. – С. 51-58.
25. Володин С. Н. Актуальные проблемы деятельности международных рейтинговых агентств / С. Н. Володин, А. С. Веселова // Сб. науч. трудов : Фондовый рынок: современное состояние и возможности для частного инвестора. – М.: КУРС, 2016. – С. 31-41.
26. Втілення цифрової адженди 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uccr.org.ua/press-center/uccr-news/vtilliennia-tsifrovoyi-adzhiendi-2020-zrobit-ukrayinu-konkurientnoiu-na-global-nomu-rinku>.

27. Вуйменков С. А. Институциональные формы эволюции экономики знаний Автореф. дис. канд. экон. наук : спец. 08.00.01 – «экономическая теория» / С. А. Вуйменков. – Изд-во ВГУ, 2010. – 23 с.

28. Гармидаров П.П. Комплексне рейтингове оцінювання фінансово – кредитної діяльності банку : Автореф. дис ... канд. экон. наук : спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / П. П. Гармидаров. – Л ., 2006. – 20 с .

29. Геєць В. М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія / В. М. Геєць; [за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі]. – К. : КНТЕУ, 2008. – Ч. 1. – 389 с.; Ч. 2. – 273 с.

30. Геєць В. М. Ринкова трансформація в 1991–2000 роках: здобутки, труднощі, уроки / В. М. Геєць // Вісник Національної академії наук України. – 2001. – № 2. – С. 22–37.

31. Гэлбрэйт Дж. Новое индустриальное общество / Дж. Гэлбрэйт [пер. с англ.]. – М.: АСТ: Транзиткнига; СПб.: Terra Fantastica, 2004. – 602 с.

32. Глобальный индекс инноваций | Гуманитарная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://gtmarket.ru/ratings/global-innovation-index/info>.

33. Глушач Ю. С. Амбівалентність рейтингування в умовах сучасних господарських трансформацій / Ю. С. Глушач, Г. М. Коломієць // Бізнес Інформ. – 2018. – № 11 – С. 34-41.

34. Глушач Ю. С. Вплив інституту рейтингування на прийняття рішення в новітній економіці// Українська наука: проблеми сьогодення та перспективи розвитку: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 29-30 липня 2016 р. / ГО «Інститут освітньої та молодіжної політики»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – Одеса : ГО «ІОМП», 2016. – С.49–51.

35. Глушач Ю.С. Еволюція інституту рейтингування в механізмі господарських трансформацій / Г.М. Коломієць, Ю.С. Глушач // Проблеми економіки. – 2018. – № 3. – С. 165-170.

36. Глушач Ю.С. Інститут рейтингування в оціночній діяльності трансформаційних процесів //Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Ужгород, 16 листопада 2018 р. – С.393-396.

37. Глушач Ю. С. Методологічні аспекти рейтингових систем оцінки конкурентоспроможності країн та аналіз їх результатів / Ю. С. Глушач // Вісник НТУ «ХП». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва – Х. : НТУ «ХП». – 2016. – № 28 (1200). – С. 55–61.

38. Глушач Ю. С. Міжнародні рейтинги як інструмент оцінки інтеграції країн у світовий простір // Актуальні питання економічних наук: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28-29 вересня 2018 року). – Херсон: «Молодий вчений», 2018. – С. 10–13.

39. Глушач Ю.С. Рейтинг як інститут цифрової економіки / Ю.С. Глушач // Інвестиції: практика та досвід – 2018. – № 18 – С. 42–47.

40. Глушач Ю.С. Рейтингова оцінка як засіб підвищення інвестиційної привабливості регіону // Регіон-2018: стратегія оптимального розвитку: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м.Харків, 8–10 листопада 2018 р. – С.75-80.

41. Глушач Ю.С. Рейтингування країн в глобальному економічному світі / Ю.С. Глушач // Бізнес Інформ. – 2018. – № 9 – С. 13-18.

42. Глушач Ю. С. Цифрова економіка: контрверсійність змісту і впливу на господарський розвиток / Ю. С. Глушач, Г. М. Коломієць // Бізнес Інформ. – 2017. – №7. – С. 137–143.

43. Гончарова С. Ю. Умови формування та важелі регулювання «нової економіки» як сучасного феномена / С. Ю. Гончарова, І. В. Буряк // Бізнес Інформ. – 2017. – № 3. – С. 52–58.
44. Горский П. В. Положение об аналитическом рейтинге рангового типа [Електронний ресурс] / П. В. Горский. – Режим доступу : <http://www.information-technologies.ru/articles/rank-type/>.
45. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін: монографія / Н. І. Гражевська. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
46. Грибанова Н. Л. «Новая экономика» и ее ресурсный потенциал / Н. Л. Грибанова // Вестник Белорусского национального технического университета. – 2006. – № 1. – С. 73–76.
47. Грищенко А. А. Современный кризис в контексте логики социально-экономического развития / А. А. Грищенко // Экономика Украины. – 2015. – № 6 (635). – С. 18–38.
48. Грудзевич У. Я. Проблеми та перспективи діяльності рейтингових агентств щодо оцінки банків в Україні / У. Я. Гудзевич // Регіональна економіка. – 2006. – № 3. – С. 156–161.
49. Гурова В. О. Теоретичні аспекти глобальних міжсистемних трансформацій постіндустріального порядку / В. О. Гурова // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2015. – № 12. – С. 3–7.
50. Гусейнова Т. Инвестиционные рейтинги [Електронний ресурс] / Т. Гусейнова, Д. Лапач. – Режим доступу : www.mirec.ru/2011-04/investitsionnie-reitingi.
51. Дедков А. Создание системы присвоения и использования рейтингов / А. Дедков, Н. Веренько // Банкаўскі веснік. – 2014. – № 4. – С. 33–41.
52. Демсец Г. Еще раз о теории фирмы. Природа фирмы: Пер. с англ., под ред. О. Уильямсона и Дж. Уинтера. – М.: Дело, 2001. – С. 237–267.

53. Дзялошинский И. М. Медиапространство и медиаобразование [Электронный ресурс] / И. М. Дзялошинский. – Режим доступа : mim.org.ru/phocadownload/dzyaloshinsky.pdf.
54. Доклад о мировом развитии «Цифровые дивиденды». 2016 Группа Всемирного банка. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : documents.worldbank.org/
55. Друкер П. Ф. Менеджмент / П. Ф. Друкер, Дж. А. Макьярелло. – М. : ООО ИД Вильямс, 2010 – 704 с.
56. Друкер П. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества / П. Друкер – М.: «Вильямс», 2007. – С. 336.
57. Дубов Д. В. Широкоуголовий доступ до мережі Інтернет як важлива передумова інноваційного розвитку України: аналіт. доп. / Д. В. Дубов, М. А. Ожеван. – К. : НІСД, 2013. – 108 с.
58. Дятлов С. А. Принципы информационной экономики / С. А. Дятлов // Информационное общество. – 2000. – № 2. – С. 77–85.
59. Економічна статистика : навчальний посібник / В. М. Соколов, Т. Г. Чала, О. С. Корепанов та ін.; за ред. В. М. Соколова. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. – 388 с.
60. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України / (Г.Т. Карчева, Т.С. Смовженко, В.І. Міщенко та ін.); за заг. ред. д-ра екон. наук Г.Т. Карчевої. – Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. – 276 с.
61. Єріна А. М. Міжнародні рейтинги: статистичні аспекти обчислення та застосування. Частина 1. Індекси економічної свободи та глобальної конкурентоспроможності / А. М. Єріна // Статистика України. – 2016. – № 3. – С. 56–64.
62. Єріна А. М. Міжнародні рейтинги: статистичні аспекти обчислення та застосування. Частина II. Індекси інноваційного та людського розвитку / А. М. Єріна // Статистика України. – 2016. – № 4. – С. 66–75.

63. Єріна А. М. Статистичне моделювання та прогнозування : навчальний посібник / А. М. Єріна. – К. : КНЕУ, 2001. – 170 с.
64. Єщенко П. С. Реформування інститутів та економічних структур – веління часу / П. С. Єщенко // Економіка України. – 2015. – № 6. – С. 66–68.
65. Єщенко П. С. Світу потрібен новий вектор розвитку: від bubbleeconomics-до економіки людини /П. С. Єщенко // Економіка України. – 2014. – № 6. – С. 4–22.
66. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : Монографія / Я. А. Жаліло – К. : НІСД, 2009. – 336 с.
67. Жукович І. А. Інтегральні індекси у вимірюванні економіки знань за методологією Світового банку / І. А. Жукович // Статистика України. – 2013. –№ 1. –С. 47–54.
68. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 р. №448/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua.
69. Звіт ІТУ - Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у світі ... [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dut.edu.ua/.../news-1-575-3603-zvit-itu---rozvitok-inf...
70. Иванов Д. Сверхновая экономика [Електронний ресурс]/ Д. Иванов // Знамя. – 2013. – № 3. – Режим доступу : znamlit.ru/publication.php?id=5193.
71. Игнатьев В.И. Социология информационного общества [Електронний ресурс] / В.И.Игнатьев // НГТУ, 2017. – Режим доступу : socio.gin.ru/cgi-bin/article.pl?id=477.
72. Измерение информационного общества. Резюме // Международный союз электросвязи [Электронный ресурс]. – 2014. – Режим доступа: http://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/ind/D-IND-ICTOI-2014-SUM-PDF-R.pdf.
73. Индекс инвестиционной привлекательности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>.

74. Индекс глобальной конкурентоспособности. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>.
75. Индекс развития ИКТ 2017. Международный союз электросвязи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://gtmarket.ru/ratings/ict-development-index/ict-development-index-info>.
76. Индекс экономики знаний. Гуманитарная энциклопедия [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2006–2018. – Режим доступа : <https://gtmarket.ru/ratings/knowledge-economy-index/knowledge-economy-index-info>.
77. Иноземцев В. К теории постэкономической общественной формации / В. Л. Иноземцев. – М. : Таурис, 1995. – 330 с.
78. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы : Учеб. пособие для студентов экон. направлений и специальностей / В. Л. Иноземцев. – М. : Логос, 2000. – 302 с.
79. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / [ред. А.А. Гриценко]. – Х.: Форт. – 928 с.
80. Институциональная экономика: новая институц. эконом. теория: Учеб./ МГУ им. М. В. Ломоносова; Под общ. ред. А. А. Аузана – 2 изд. – М. : ИНФРА–М, 2011 – 447с.
81. Иоселиани А. Д. Динамика развития техно-, социо- и инфосфер в современном глобальном мире А. Д. Иоселиани // Гуманитарные науки. Вестник финансового университета. – №4 (24). – 2016. – С. 74–82.
82. Истерли У. Тирания экспертов. Экономисты, диктаторы и забытые права бедных / У. Истерли [пер. с англ. О. Левченко]. – М. : Изд-во Института Гайдара, 2016. – 496 с.
83. Истина распадается в публичном дискурсе и как с ней бороться [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.weforum.org/agenda/2018/05/truth-decay-in-public-discourse-and-how-to-fight-it> 17 мая 2018

84. Інклюзивність економіки – нове мірило економічного росту – КМЕФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : forumkyiv.org/.../inkluzivnist-ekonomiki-nove-mirilo-ekon...

85. Інновації і сучасні бізнес-технології в економіці та управлінні (союз науки і практики): Матеріали I Міжнародної науково -практичної конференції, присвяченої XII Всеукраїнському фестивалю науки та 95-річчю Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (м. Суми, 17–18 травня 2018 року). – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. – 205 с.

86. Інституційні трансформації соціально-економічної системи України: монографія / за ред. чл.-кор. НАН України Гриценко А.А.; НАН України, ДУ «Інститут економ. та прогнозування НАН України» . – К. :, 2015. – 344 с.

87. Інформаційне суспільство в Україні: стан, проблеми, перспективи : Матеріали щорічної науково-практичної конференції за міжнародною участю «Дні інформаційного суспільства-2015», Київ, 19-20 травня 2015 р. / Упоряд.: М.Малюга; За заг. ред. д. держ. упр., проф. Н.В. Грицяк. – «Видавництво «Тезис», 2015 – 226 с.

88. IDI замість ВВП. Що відомо про нову систему оцінки розвитку країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : expres.ua > Новини.

89. IREG–4 Conference (2009). [Электронный ресурс] Итоги 4-й Международной конференции экспертов по академическому ранжированию: Международные и национальные рейтинги: сходства и различия. – Режим доступа: <http://www.reitor.ru/common/img/uploaded/files/Astana.pdf/>

90. Как рассчитывается индекс инклюзивного развития и для чего он нужен [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.segodnya.ua> > 26 янв. 2018 г.

91. Канеман Д. Рациональный выбор, ценности и фреймы / Д. Канеман, А. Тверски // American Psychologist. – 1984. – Vol. 39. – № 4. – P. 341–350.

92. Канеман Д. Дума́й медленно...решай быстро / Д. Канеман – М.: АСТ, 2013. – 656 с.
93. Карминский А. Надо ли регулировать деятельность рейтинговых агентств? [Электронный ресурс]. /А. Карминский // Глобальные рынки и финансовый инжиниринг. – 2014. – № 1 (1). – С. 25-34. – Режим доступа : <http://dx.doi.org/10.18334/grfi>.
94. Карминский А. Сравнительный анализ моделей формирования рейтингов / А. Карминский, В. Сосюрко // Финансовая аналитика: проблемы и решения. – 2010. – Т. 14. – № 38. – С. 2–9.
95. Карчева Г. Використання технології блокчейн як фактор підвищення ефективності фінансової сфери / Г. Карчева, Р. Лернатович, В. Кавецький // Банківська справа.– 2017. – № 2. – С. 110–119.
96. Карчева Г. Удосконалення освіти в умовах цифрової економіки / Г. Карчева, І. Карчева // Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи та економіки. Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Київ. – 19 травня 2017. – С. 320–322.
97. Карчева Г. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки / Г. Карчева, Д. Огородня, В. Опенько / Фінансовий простір. – 2017. – № 3 (27). – С. 13–21.
98. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://polbu.ru/kastels_informepoch/ch00_all.html.
99. Кастельс М. Интернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / М. Кастельс [Пер. з англ.] – К. : «Ваклер», 2007. – 304 с.
100. Келли К. Двенадцать принципов преуспевания в бурно меняющемся мире [Электронный ресурс] / К. Келли // Знание-Сила. – 1998. – №.4. – Режим доступа : www.ipz.ru/ipz/info/5.html.

101. Кирилюк Є. Понятійний апарат досліджень трансформації економічних систем / Є. Кирилюк // Економіка та підприємництво: зб.наук.праць молодих вченив і аспірантів / МОН України, ДНВЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана». – 2011. – Вип. 26. – С. 14-25.
102. Кіт Л. Еволюція мережевої економіки / Л. Кіт // Вісник Хмельницького національного університету.- 2014(212). – № 3. – Том 2. – С. 187–194.
103. Колин К. Социальная информатика / К. Колин : Учеб. пособие для вузов. М. : Академический Проект, Фонд «Мир», 2003. – 432 с.
104. Коломієць Г. М. Невизначеність розвитку господарчих систем і їх реформування / Г. М. Коломієць. – Х. : Видавничий центр ХНУ ім. Каразіна, 2004. – 256 с.
105. Коломієць Г. М. Рейтинги країн за рівнем ІТ-сфери як індикатори розвитку актуальних форм суспільного багатства / Г. М. Коломієць, І. Л. Дідорчук // Бізнес Інформ. – 2015. – №11. – с. 8–15.
106. Коломієць Г.М. Інтеграційна траєкторія національної господарської системи в глобальному суспільстві: монографія / Г. М. Коломієць, О. В. Меленцова, І. І. Помінова. – Х. : МОНОГРАФ, 2016. – 274 с.
107. Коломієць Г. М. Соціальний капітал як актуальний чинник антикризового розвитку господарської системи / Г. М. Коломієць, Е. І. Алієва. // Бізнес Інформ. – 2016. – №11. – С. 19-23.
108. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі / С. В. Коляденко. // Економіка. Фінанси. Менеджмент. – 2016. – № 6. – С. 106–107.
109. Коментарии аналитиков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://expert-rating.com/rus/kommentarii/>.
110. Кому вниз: Как рейтинговые агентства выживают после вывода с рынка банков и страховщиков [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<https://delo.ua/.../komu-vniz-kak-rejtingovye-agentstva-vyzhivajut-posle-vyvoda-s-ry> 30 мар. 2017 г.

111. Кондратьев В. Новый этап глобализации: особенности и перспективы. / В. Кондратьев // Мировая экономика и международные отношения. – 2018. – № 6. – Т. 62. – С. 5–17.

112. Кононова Е. Ю. Статистические профили информационного общества: сравнительный анализ е-индексов [Электронный ресурс] // Эффективна економіка. – № 5. – 2015. – Режим доступу : www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4111.

113. Кононович І. В. Інформаційні революції. Ієрархічна класифікація інформації / І. В. Кононович // Сборник научных трудов Цифровые технологии. – 2010. - № 8. –С. 88-96.

114. Конференція IREG-6: Рейтинги та якість – взаємне підсилення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : euroosvita.net/index.php/?category=1&id=1852

115. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/.../pro-shvalennya-koncepciyi-rozv...>

116. Костюк А. Теоретические предпосылки формирования школы корпоративного управления в банках / А. Костюк // Вісник Української академії банківської справи. – 2008.– № 2. – С. 51–59.

117. Коуз Р. Природа фирмы / Р. Коуз // Теория фирмы [Под ред. В. М. Гальперина]. – СПб.: Экономическая школа, 1995. – С. 11–32.

118. Кошовец О. Б. Эксперт и воспроизводство научного знания / О. Б. Кошовец // Коллективная монография «Экономика как искусство: методологические вопросы применения экономической теории в прикладных социально-экономических исследованиях». – М. : Наука. – 2008. – С. 210– 249.

119. Кравчук Г. В. Борьба з інформаційною асиметрією як важлива складова забезпечення фінансової безпеки / Г. В. Кравчук, В. І. Шевчук, О. Л. Пластун // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2013. – № 1. – С. 213–220. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2013_1_32.

120. Красильникова Ю. Система социального рейтинга выходит за пределы Китая [Електронний ресурс] / Ю. Красильникова Режим доступу : <https://hightech.plus/2018/06/29/sistema-socialnogo-reitinga-vihodit-za-predeli-kitaya>.

121. Кузык Б. Н. Цивилизация: теория, история, диалог, будущее / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. – Т. 1. – М. : Институт экономических стратегий, 2006. – 766 с.

122. Куликовский Л. Ф. Теоретические основы информационных процессов / Л. Ф. Куликовский, В. В. Молотов. – М. : Высшая школа, 1987. – 248 с.

123. Курносоев Ю. В. Алгебра аналитики / Ю. В. Курносоев. – М. : Изд-во РУСАКИ, 2015. – 290 с.

124. Курносоев Ю. В. Философия аналитики / Ю. В. Курносоев. – М. : Ритм, 2017. – 320 с.

125. Кухарская Н. А. Украина в международных рейтингах конкурентоспособности и инновационного развития / Н. А. Кухарская // Економіст. – 2017. – № 1. – С. 5-13.

126. Лазарев И. А. Новая информационная экономика и сетевые механизмы развития / И. А. Лазарев, Г. С. Хижа, Лазарев К. И. – М. : Дашков и К°, 2010. – 242 с.

127. Ланюк Є. Інформаційна епоха і Україна [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zbruc.eu/node/80452>.

128. Левкович О. В. Інформаційні сигнали в економічних субсистемах [Електронний ресурс] / О. В. Левкович // Ефективна економіка. – № 7. – 2017. – Режим доступу : www.economy.nauka.com.ua/?n=7&y=2017.

129. Легомінова С. В. Інформаційне суспільство як платформа забезпечення конкурентоспроможності підприємств / С. В. Легомінова // Економіка і суспільство. – Вип. 8. – 2017. – С. 286–290.

130. Линовицька О. Рейтинг вищих навчальних закладів «Топ-200 ... - Євро Освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id...

131. Логвиненко Ю. Л. Суть рейтингування підприємств та його значення в ринкових умовах / Ю. Л. Логвіненко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2009. – № 640. – С. 319–327.

132. Любіч О. О. Надійність кредитних рейтингів для прогнозування дефолтів банків / О. О. Любіч, Г. П. Бортніков // Наукові праці НДФІ. – 2015. – № 1 (70). – С. 96–110.

133. Макклоски Д. Риторика экономической науки. 2-е издание / пер. с англ. О. Якименко; науч. ред. перевода Д. Расков. – М.; СПб : Изд-во Института Гайдара. – СПбГУ, 2015. – 328 с.

134. Марджинсон С. Способствуют ли рейтинги повышению эффективности? / С. Марджинсон // Международное высшее образование. – 2017. – № 89. – С. 11–13.

135. Маслов А. О. Теорія інформаційної економіки та її інституційно-соціальні витоки / А. О. Маслов // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – Випуск 27. – Т. 3. – С. 110–118.

136. Маслов А. О. Теорія інформаційних сигналів М. Спенса в контексті теорії інформаційної економіки / А. О. Маслов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 4 (130). – С. 21–32.

137. Маркс К. Вибрані твори в 3-х томах / К. Маркс, Ф. Енгельс – Київ : Видавництво політичної літератури України, 1984. – 518 с.

138. Матвеев И. А. Информационные сигналы: сущность и виды [Электронный ресурс] / И. А. Матвеев // Управление экономическими системами. – 2012. – № 7. – Режим доступа: uecs.ru/uecs43-432012/item/1432-2012-07-04-06-57-56.
139. Матвієнко П. Рейтингова оцінка діяльності банків України / П. Матвієнко // Економіка України. – 2008. – № 2(555). – С.37–46.
140. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – М. : Прогресс, 1966. – 462 с. – С. 35.
141. Мачуга Р. І. Сучасний стан ринку інформаційно-комунікаційних технологій України / Р. І. Мачуга, О. С. Борух // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2016. – № 3. – С. 260–264.
142. Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд / К. Мей [Пер. з англ.] – К. : «К.І.С.», 2004. – 537 с., 20 с.
143. Меркулова Т. В. Индикаторы экономики знаний: анализ взаимосвязей / Т. В. Меркулова, В. А. Кощина // Бізнес-Інформ. – 2011. – № 6. – С.46-49.
144. Мигунов Д. Буревестники кризиса [Электронный ресурс] /Д. Мигунов
Режим доступа : <https://lenta.ru/articles/2017/01/17/rating/> 17 янв. 2017.
145. Мильнер Б. З. Понятие, разновидности и источники знаний [Электронный ресурс]. / Б. З. Мильнер – Режим доступа : milner-bz.ru/engine/documents/document127.pdf.
146. Миронов Ю. Б. Стабілізація національної економіки на основі банківського рейтингування в умовах макроекономічної нестабільності дис. Спеціальність: 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / Ю. Б. Миронов. – Львів, 2016. – 284 с.
147. Михайловська О. В. Інформаційне середовище інноваційно – інвестиційної діяльності в умовах глобалізації: автореф. дис...д-ра екон. наук / О. В. Михайловська. – К. : Ін-т світової економіки НАН України, 2010. – 23 с.

148. Морзе Н. В. Аналіз конкурентоспроможності економіки України через призму інформаційно-комунікаційних технологій / Н. В. Морзе, О. В. Веселовська // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2015. – Том 49. – № 5. – С. 26–35.

149. Московкин В. М. Развитие Global Competitiveness Index и Knowledge Assessment-методологии на примере стран АСЕАН / В. М. Московкин, Тенг Делюкс // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 105–120.

150. Національне рейтингове агентство “Стандарт-Рейтинг” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://standard-rating.com>.

151. Національне рейтингове агентство “Кредит-Рейтинг” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credit-rating.ua>.

152. Національне рейтингове агентство “Експерт-Рейтинг” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.expert-rating.com>.

153. Національне рейтингове агентство “Рюрік” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rurik.com.ua>.

154. Національне рейтингове агентство UCRA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucra.com.ua>.

155. Національне рейтингове агентство “IBI-Rating” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ibi.com.ua>.

156. Нельсон Р., Уинтер С. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Нельсон, С. Уинтер [Пер. с англ.]. – М. : Дело, 2002. – 536 с.

157. Несторишен І. Міжнародні рейтингові агенції як фактор впливу на національну безпеку держави / І. Несторишен // Сталій розвиток економіки : всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2010. – № 1. – С. 5–48.

158. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.

159. Носова О. В. Інституціональні основи та форми стимулювання економічного розвитку: Автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.00.01

«Економічна теорія та історія економічної думки» / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2007. – 17 с.

160. Носова Т. Институциональная конкуренция и институциональная среда: взаимосвязь и взаимозависимость // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна : Зб. наук. праць. – Вип. 851. – Харків, 2009. – С. 38–43.

161. Огієнко В. І. Асиметрія інформації в інвестиційних процесах / В. І. Огієнко, О. В. Луняков // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1(127). – С. 332–334.

162. Олексюк Р.В. Еволюція розвитку банківських рейтингів [Електронний ресурс] /Р.В. Олексюк //Матеріали Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки. – Режим доступу: eztuir.ztu.edu.ua/123456789/6773.

163. Офіційний сайт Європейської Комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en>.

164. Оценка персонала: современные методы и основные цели оценки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kp.ru > Гид потребителя > Деловой мир 30 июл. 2017 г

165. Перес К. Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания / К. Перес. – М. : Изд-во «Дело», 2011. – 232 с.

166. Пивоваров Ю. Навіщо Україні цифрова економіка [Електронний ресурс] / Ю. Пивоваров. – Режим доступу : <http://nv.ua/ukr/>.

167. Підгайна Є. Фізична карта ІТ-світу: хто найбільше заробляє на новітніх технологіях [Електронний ресурс] / Є. Підгайна. – Режим доступу : <https://mind.ua/.../20179545-fizichna-karta-it-svitu-hto-najbi...>

168. Повідомили скільки у світі користувачів Інтернету [Електронний ресурс]. – Режим доступу gazeta.ua/articles/science/...sviti...internetu/817931.

169. Подлужна Н. О. Використання індексу економіки знань щодо оцінки готовності до досягнення країною стану економіки знань [Електронний ресурс] / Н. О. Подлужна – Режим доступу : <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/.../481.pdf>.

170. Позиція України в рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : edclub.com.ua/.../pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svit...

171. Полозов А. А. Инновационное совершенствование подсчета рейтинга в образовании: от университета до студента [Електронний ресурс] / А. А. Полозов // Маркетинг і менеджмент інновацій, 2012. – №4. – Режим доступу : <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>.

172. Помінова І.І. Сучасні рейтинги вищої освіти в оцінюванні потенціалу господарських трансформацій /І.І. Помінова // Вісник ХНУ. – 2018. – № 5. – С. 97-101.

173. Пороховский А. А. Феномен «новой экономики» и функции государства / А. А. Пороховский // Российский экономический журнал. – 2002. – № 9. – С. 63–72.

174. Прангишвили И. В. Энтропийные и другие системные закономерности: Вопросы управления сложными системами / И. В. Прангишвили. – М. : Наука, 2003. – С. 149–150.

175. Природа фирмы: К 50-летию выхода в свет работы Р. Коуза «Природа фирмы» / под ред. О. И. Уильямсона, С. Дж. Уинтера; пер. с англ. М. Я. Каждана; ред. пер. В. Г. Гребенников. – М. : Дело, 2001. – Серия «Современная институционально-эволюционная теория».

176. Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2004р. № 208-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/429-2004.

177. Про схвалення Методичних рекомендацій Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо створення та розвитку незалежних інформаційних та рейтингових агентств, що спеціалізуються на наданні інформаційних послуг на фондовому ринку України : рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 31.08.2004 р. №370 [Електронний ресурс] . – Режим доступу : ua-info.biz/legal/basemt/ua-amwher.htm.

178. Пустовіт Р. Ф. Трансакційні витрати в трансформаційній і постртрансформаційній економіці України / Р. Ф. Пустовіт // Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Збірник наукових праць. Книга 6. – Л. : УБС НБУ, 2013. – С. 121–135.

179. Ракитов А. Философия компьютерной революции / А. Ракитов. – М. : Политиздат, 1991. – 287 с.

180. Рейтинг инвестиционной привлекательности регионов Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступа : commercialproperty.ua/cp.../reyting-investitsionnoy-privlekatelnosti-regionov-ukrain.

181. Рейтинг инвестиционной эффективности регионов Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступа : inventure.com.ua/.../rejting-investicionnoj-effektivnosti-regionov-ukrainy.

182. Рейтинг как инструмент информационной прозрачности [Електронний ресурс]. – Режим доступа : https://www.hse.ru/pubs/share/direct/demo_document/76687068.

183. Рейтинг лучших университетов мира по версии Quacquarelli Symonds. Гуманитарная энциклопедия [Электронний ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2006–2018. Режим доступа : <https://gtmarket.ru/ratings/qs-world-university-rankings/info>

184. Рейтинг лучших университетов мира Times Higher Education (THE) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://www.educationindex.ru/articles/university-rankings/times-higher-education/>.

185. Рейтинг найвпливовіших людей польської економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://prtm.ua> › Новини.

186. Рейтинг национальных систем высшего образования. Гуманитарная энциклопедия [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2006–2018 (последняя редакция: 24.07.2018). Режим доступа : <https://gtmarket.ru/ratings/u21-ranking-of-national-higher-education-systems/info>.

187. Рейтинг несчастных экономик мира 2018 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.segodnya.ua>.

188. Рейтинг стран мира по уровню глобальной конкурентоспособности по версии IMD. Гуманитарная энциклопедия [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2006–2018. Режим доступа : gtmarket.ru/ratings/the-imd-world-competitiveness-yearbook/info.

189. Рейтинг университетов мира QS - Education index [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.educationindex.ru/articles/university-rankings/qs/>

190. Рейтинг эффективности национальных систем образования. Гуманитарная энциклопедия [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2006–2018. – Режим доступа : <https://gtmarket.ru/ratings/global-index-of-cognitive-skills-and-educational-attainment/info>.

191. Рейтинг Digital Evolution Index 2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://newsroom.mastercard.com/.../mastercard...>

192. Рейтингование в экономике: методология и практика / А. М. Карминский, А. А. Пересецкий, А. Е. Петров; Под ред. А. М. Карминского. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 240 с.

193. Рейтинговое управление экономическими системами : [Монографія] / О. И. Богатов, Ю. Г. Лысенко, В. Л. Петренко, В. Г. Скобелев. – Донецк : Юго-Восток, 1999. – 110 с.

194. Россман Г. Опасные звезды: почему награды и рейтинги могут навредить [Электронный ресурс] / Г. Россман, О. Шильке – Режим доступа : <https://hbr-russia.ru/marketing/marketingovaya-strategiya/p18475> Опасные звезды.

195. Рост, конкурентоспособность, занятость. Вызов XXI века. Белая книга Европейского сообщества. – М.: Наука, 1994. – 67 с.

196. Саймон Г. А. Теория принятия решений в экономической теории и в науке о поведении // Вехи экономической мысли Т.2. Теория фирмы / Под ред. В.М. Гальперина – СПб.: Экономическая школа, 2000. – С. 54–72 – 534с.

197. Савченко С. В. Еволюція переходу інформаційного суспільства в «суспільство знань» в умовах глобалізації / С. В. Савченко // Гуманітарний Вісник ЗДА. – 2015. – № 62. – С. 158–170.

198. Салми Д. Рейтинги и ранжирования как инструмент политики: политические аспекты экономической политики отчетности в высшем образовании. [Электронный ресурс] / Д. Салми, Э. Сароян // Высшее образование в Европе. – 2017. – № 1. – Режим доступа: <http://logosbook.ru/>.

199. Сивинські В. Рейтинги ВНЗ: бути чи не бути? – Освіта – dt.ua [Електронний ресурс] / В. Сивинські. – Режим доступу : https://dt.ua/.../reytingi_vnz_buti_chi_ne_buti.html.

200. Славин Б. Б. Эпоха коллективного разума: о роли информации в обществе и о коммуникационной природе человека / Б. Б. Славин. – Изд. 2–е. – Москва : Либроком, 2014. – 316 с.

201. Соболев В. М. Про інституціональну архітектуру як новий науковий напрям / В. М. Соболев // Економіка і прогнозування. – № 2. – 2003. – С. 145–147.

202. Спенс А. М. Передача сигналов в ретроспективе и информационная структура рынков: Нобелевская лекция 8 декабря 2001 года / А. М. Спенс // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков: в 5 т. / Сопред. научно-ред.совета Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов. – Т. 5: в 2 кн. – Всемирное признание:

Лекции нобелевских лауреатов / отв. ред. Г. Г. Фетисов. – М. : Мысль, 2005. – Кн. 2. – С. 484–534.

203. Ставицька А. В. Оцінка позиціонування країн на світовому ринку інформаційних технологій: статистичні виміри індексного аналізу / А. В. Ставицька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2017. – Вип. 12(2). – С. 126–130. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg>.

204. Стеблякова Л. П. Трансформація економічних систем: теорія і практика : автореф. дис.... д-ра екон. наук Спеціальність: 08.00.01 – Економічна теорія / Л. П. Стеблякова. – М., 2010. – 54 с.

205. Стиглер Дж. Економічна теорія інформації / Дж. Стиглер // Вехи економічної мислі: Теорія фірми. – СПб: Економічна школа, 2000. – Т. 2. – 534с.

206. Стиглиць Дж. Інформація і зміна парадигми в економічній науці: Нобелівська лекція 8 грудня 2001 року // Міжнародна економічна думка. Сквозь призму століть: В 5 т. /Сопред. научно-ред. совета Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов. – Т. 5: В 2 кн. – Всемирное признание: Лекции нобелевских лауреатов / Отв. ред. Г. Г. Фетисов. – Кн. 2. – М. : Мысль, 2005. – С. 535–629.

207. Стиглиць Дж. Глобалізація та її тягар / Дж. Стиглиць. – К. : Академія, 2003.

208. Стрелец И. Информационная экономика как общемировой социальный феномен / И. Стрелец // Международные процессы. – 2011. – Т. 9. – № 1 (25). Режим доступа : [http://www.intertrends.ru/twenty- fi fth/004.htm](http://www.intertrends.ru/twenty-fi fth/004.htm).

209. Сухарев О. С. Информационная экономика, транзакционные издержки и развитие / О. С. Сухарев // Журнал Экономической теории. – 2012. – № 1. – Режим доступа : <http://www.pandia.ru/text/77/294/82673.php>.

210. Сучасні вимірники рівня розвитку структурних та інституціональних характеристик національної та глобальної економік: навч.-метод. посіб. /

В.В. Козюк [та ін.]; за ред. В.В. Козюка. – 2-ге вид., випр. і доп. – Тернопіль : Вектор, 2015.– 248 с.

211. Сучасні проблеми розвитку національної економіки і шляхи їх розв'язання: Колективна наукова монографія / За наук. ред. д.е.н., проф. М.М. Єрмошенка. – К.: Національна академія управління, 2008. – 452 с.

212. Талер Р. Nudge. Архитектура выбора. Как улучшить наши решения о здоровье, благосостоянии и счастье / Р. Талер, К. Санстейн; пер. с англ. Е. Петровой; [науч. ред. С. Щербаков]. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2017. – 240 с.

213. Талер Р. Новая поведенческая экономика. Почему люди нарушают правила традиционной экономики и как на этом заработать / Р. Талер. – Эксмо, 2017. – 368 с.

214. Топ-10 кращих університетів США [Електронний ресурс] / Harvard Language Club. – Режим доступ : www.harvard.in.ua/2016-01-07.../278-top-10-university-2.

215. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер. – [пер. с англ.]. – М. : АСТ, 2003. – 669 с.

216. Тоффлер Е. Третья хвиля / Е. Тоффлер; пер. з англ. А.Євса. – К. : Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 475 с.

217. Турчин Н. Б. Еволюція розвитку банківських рейтингів / Н. Б. Турчин // Вісник Львівського ун-ту. Серія «економічна». – 2008. – Вип. 40. – С. 249–251.

218. Тютюннікова С. В. Економічний суверенітет в умовах глобалізації: зміст та особливості модифікації [Електронний ресурс] / С. В. Тютюннікова, В. В. Микитась // Ефективна економіка. – №5. – 2016. – Режим доступу : www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4947.

219. Украина вошла в ТОП-50 стран по инклюзивности экономического развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://biz.nv.ua> > Компании/Рынки

220. Урікова О. М. Рейтингова оцінка фінансового стану підприємства / О. М. Урікова // Перспективи та пріоритети розвитку економічного аналізу : Тези доповідей і виступів III Всеукр. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених. – Донецьк : Юго – Восток Лтд , 2006. – С. 293–294.
221. Фіщук В. Цифрова економіка – це реально / В. Фіщук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biz.nv.ua/ukr/>.
222. Фрумін І. Д. Російські вузи в конкуренції університетів мирового класу / І. Д. Фрумін, Дж. Салми // Вопросы образования. – 2007. – № 3. – С. 5– 45.
223. Хайек Ф. Індивідуалізм і економічний порядок / Ф. Хайек. – М. : Изограф, 2000. – 256 с.
224. Хайек Ф. Контрреволюція науки. Етюди о злоупотреблениях разумом / Ф. Хайек. – М. : ОГИ, 2003. – 288 с.
225. Хайек Ф. Собрание сочинений [Электронный ресурс] / Ф. Хайек. – Режим доступа : [//libertarium.ru/14000?NO_COMMENTS=1&PRINT_VIEW=1](http://libertarium.ru/14000?NO_COMMENTS=1&PRINT_VIEW=1).
226. Ханін І. Г. Інформаційно-технологічні передумови формування постіндустріального суспільства як концепції нової глобальної цивілізації [Електронний ресурс] / І. Г. Ханін // Эффективная экономика. – 2012. – № 9. – Режим доступа : www.economy.nauka.com.ua/?n=9&y=2012.
227. Хеннінг К. Нова економіка: форми вияву, причини і наслідки: монографія / К. Хеннінг [та ін.]. – К. : Таксон, 2006. – 306 с.
228. Ходжсон Дж. Еволюційна і інституціональна економіка як новий мейнстрим? / Дж. Ходжсон // Экономический вестник ростовского государственного университета. – 2008. – Том 6. – № 2. – С. 8–21.
229. Цвылев Р. И. Постиндустриальное развитие. / Р. И. Цвылев. – М. : Наука, 1996.
230. Цифрова адженда України – 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.

231. Цукерман Г. Рейтинговые агентства реорганизовывают бизнес / Г. Цукерман, К. Ричард, Ч. Гаспарио // Ведомости. – 2002. – 23 января. – С. Б5.
232. Цурін О. П. Врахування Internet параметрів при оцінці рейтингу Вищих Навчальних Закладів / О. П. Цурін, Н. О. Цуріна // Комп'ютерні технології: наука і освіта : 5-а Всеукраїнська науково-практична конференція : тези доп. – Київ, 2010. – С. 222–226.
233. Чалдини Р. Психология влияния /Р. Чалдини. – СПб.: Питер, 2014. – 304 с.
234. Чальцева О. М. Е-урядування: перспективи впровадження в українському просторі / О. М. Чальцева, А. О. Лаврищева // Політичне життя, 2017. – № 4. – С. 48–53.
235. Чистякова С. Проблема асиметрії інформації в контексті інституціональних трансформацій // Научные труды ДонНТУ.– Серия: экономическая.– 2008.– Вып. 34-1. – С. 89–94.
236. Чумаков А. Н. Философские проблемы глобализации: монография / А. Н. Чумаков, А. Д. Иоселиани – М. : Университетская книга, 2015. – 172 с.
237. Чумакова В. Информационная перегрузка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://iq.hse.ru> ».
238. Чумаченко Н. Информационная экономика и новая экономика: общее и особенное, понятийный аппарат и содержание / Н. Чумаченко // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2014. – № 3 (52). – С. 36–39.
239. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та її значення для України / А. А. Чухно. – К. : Логос, 2003.
240. Шанхайский рейтинг вузов - Education index [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.educationindex.ru/articles/university-rankings/arwu/>
241. Шаститко А. Е. Новая институциональная экономическая теория / А. Е. Шаститко. – М. : ТЕИС, 2002. – 591 с.

242. Шаститко А. Е. Проблемы использования экспертного знания в реализации государственных функций / А. Е. Шаститко // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2009. – № 1. – С. 85–109.

243. Шваб К. Четвертая Индустриальная Революция: вызовы и возможности [Электронный ресурс] / К. Шваб. – Режим доступа: hvylya.net/.../chetvertaya-industrialnaya-revolyuetsiya-vyizovyi-i-vozmozhnosti.ht_2017.

244. Шевченко Т. Аналіз сутності асиметричної інформації та інформаційна асиметричність на сучасних ринках України / Т. Шевченко // Вісник СумДУ.– Серія: Економіка.– 2008.– № 1. – С. 191–199.

245. Що таке DOI? / Корисна інформація / Internauka [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://www.inter-nauka.com/ua/poleznaya-informatsiya/doi/>.

246. Шрейдер Ю. А. Об одной модели семантической информации / Ю. А. Шрейдер // Проблемы кибернетики. – 1965. – Вып 13. – С. 233–240.

247. Шумаєва М. І. Індексна модель оцінювання розвитку інформаційного суспільства України на базі ІКТ-індексів [Електронний ресурс] / М. І. Шумаєва // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2014. – № 160. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/indeksna-model-otsinyuvannya-rozvitku-informatsiynogo-suspilstva-ukrayini-na-bazi-ikt-indeksiv>.

248. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер. – М. : «Эксмо». – 2007, 864 с.

249. Энциклопедия рейтингов: экономика, общество, спорт / А. М. Карминский, А. А. Полозов, С. П. Ермаков. – М. : Издательский дом «Экономическая газета». – 2011.- 115 с.

250. Эпштейн М. Н. Информационный взрыв и травма постмодерна / М. Н. Эпштейн // Звезда.- 1999. – № 11. – С. 216–228.

251. Юрич А. Рейтинги как фактор формирования общественного мнения: объективность и субъективность [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://eurobelarus.info/.../reytingi-kak-faktor-formirovaniya-obschestvennogo-mneni..>
252. Яковец Ю. В. Глобальные экономические трансформации XXI века / Ю. В. Яковец. – М. : Экономика, 2011. – 382 с.
253. Яременко О. Л. Роль довіри в розвитку економічних інститутів: монографія / О. Л. Яременко, О. В. Жуковська; Нар. укр. акад., [каф. економіки підприємства]. – Харків : Вид-во НУА, 2015. – 170 с.
254. Яремко З. М. Підходи до оцінки впливу інформаційних і комунікаційних технологій на соціально-економічний розвиток / З. М. Яремко // Економічний аналіз. – 2014. – Т. 15(1). – С. 216–227. – Режим доступа : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2014_15\(1\)__24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2014_15(1)__24).
255. Acemoglu D. Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth, P. Aghion, S.N. Durlauf (eds). / D. Acemoglu, S. Johnson and J. Robinson // Handbook of Economic Growth, 2005. – Vol. 1A, New York, Elsevier, P. 385–472.
256. Akerlof G. The Market for «Lemons»: Quality Uncertainty and the Market Mechanism / G. Akerlof // Quarterly Journal of Economics. – 1970. – № 84. – P. 485–500.
257. Altman E. I. The Impact of Rating Agencies 'Through-the-Cycle Methodology on Rating Dynamics / E. I. Altman, H. A. Rijken // Economic Notes by Banca Monte dei Paschi de Siena. – 2005. – Vol. 34. – P. 127–154.
258. Anderson T.L. and Hill P.J. The Evolution of Property Rights: A Study of the American West / T.L. Anderson, P.J. Hill // Journal of Law and Economics. – 1975. – № 18. – P. 163-179.
259. Arnold D.N. Nefarious Numbers / D.N. Arnold, K.K. Fowler // Notices of the AMS, 2011. – Vol. 58, № 3.
260. ARWU World University Rankings 2017 Academic Ranking of World ..www.shanghairanking.com/ARWU2017.html.

261. Bates T. World University Rankings: a Reality Based on a Fraud / T. Bates // «E-learning&Distance Education», 17.09.2010 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.tonybates.ca/2010/09/17/world-university-rankings-a-reality-based-on-a-fraud/>.
262. Baty Ph. Measured, and found wanting more [Electronic resource] / Ph. Baty // Times Higher Education. – Mode of access : http://www.timeshighereducation.co.uk/story.asp?storycode=412341_2011.
263. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Society: A Venture in Social Forecasting / D. Bell. – New York: Basic Books, 1973 – 507 p.
264. Black B. S. Information Asymmetry, The Internet, and Securities Offerings / B. S. Black // Journal of Small and Emerging Business Law. – 1998. – Vol. 2. – P. 91–99.
265. Bohnet A. Zum gegenwertigen Stand der Transformationstheorie / A. Bohnet, C. Ohly // Zeitschrift fur Wirtschaftspolitik. – 1992. – № 41. – P. 27–49.
266. Bowman N. Anchoring effects in world university rankings: exploring biases in reputation scores / N. Bowman, M. Bastedo // Higher Education.- 2010. – 61 (4). – P. 431–444.
267. Britain and the Global Index of Cognitive Skills and Educational [Electronic resource]. – Mode of access : www.qs.com/britain-and-the-global-index-of-cognitive-skills...
268. Building Knowledge Economies: Advanced Strategies for Development // WBI Development Studies. – Washington : World Bank Publications, 2007 – 212 p.
269. Castels M. The Information Age. Economy, Society and Culture. V. SSS. End of Millenium / M. Castels – Oxford : Blackwell Publishers, 1998 – 448 p.
270. Coase R. The Firm, the Market and the Law / R. Coase. – The University of Chicago Press, 1988. – 226 p.
271. Credit Rating Agencies and Nationally Recognized Statistical Rating Organizations (NRSROs). Final Rules. Effective November 14, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.sec.gov>.

272. Digital Access Index (DAI) – ITU [Electronic resource]. – Mode of access : www.itu.int/ITU-D/ict/dai/.

273. Data Age 2025: The Evolution of Data to Life-Critical. Don't Focus on Big Data; Focus on the Data That's Big [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.seagate.com/www-content/our-story/trends/files/Seagate-WP-DataAge2025-March-2017.pdf>.

274. Davis K. Can Business Afford to Ignore Social Responsibilities? [Electronic resource] / K. Davis. – Mode of access : <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.2307/41166246>.

275. Demsetz H. Toward a Theory of Property Rights /Harold Demsetz // American Economic Review. – 1967. – № 57. – P. 347-359.

276. Dequech D. Cognitive and Cultural Embeddedness: Combining Institutional Economics and Economic Sociology / D. Dequech // Journal of Economic Issues, 2003. – 37(2). – P. 461–470.

277. Digital Access Index (DAI) – ITU [Electronic resource] – Mode of access : www.itu.int/ITU-D/ict/dai/.

278. Digital Economy and Society Index 2017 [Electronic resource] – Mode of access : <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>.

279. Digital Opportunity Index. Overview // International Telecommunication Union, 2010. – [Electronic resource] – Mode of access : <http://www.itu.int/ITU-D/ict/doi/>.

280. Dodd-Frank Act Title IX, Subsection C—Improvements to the Regulation of Credit Rating Agencies [Electronic resource] – Mode of access : <http://www.sec.gov/divisions/marketreg/ratingagency/wallstreetreform-cpa-ix-c.pdf>.

281. E-Government Development Index (EGDI) leaders 2018 | Statistic [Electronic resource] – Mode of access : <https://www.statista.com> › Internet › Demographics & Use.

282. Economist Intelligence Unit, Digital Economy Ranking 2010: Beyond e-Readiness (2010) [Electronic resource] – Mode of access : graphics.eiu.com/upload/EIU_Digital_economy_rankings_2010_FINAL_WEB.pdf.
283. Europe's Way to the Information Society. An Action Plan [Electronic resource] – Mode of access : <https://publications.europa.eu.....>
284. Forester T. High-Tech Society: The Story of the Information Technology Revolution / T. Forester. – Oxford : Basil Blackwell, 1987 – 311 p.
285. Global Competitiveness Index 2017-2018 - World Economic Forum [Electronic resource] – Mode of access : <https://widgets.weforum.org/global-competitiveness-report-2...>
286. Global Innovation Index 2017 Report. – [Electronic resource]. – Mode of access : www.globalinnovationindex.org/content.aspx?page=gii-full-report-2017.
287. Glowacki M. Nudging Cities: Innovating with Behavioral Science, Data-Smart City Solutions (2016) [Electronic resource] / M. Glowacki. – Mode of access : <http://datasmart.ash.harvard.edu/news/article/nudging-cities-innovating-with-behavioral-science-833>.
288. Goodhart C. Monetary Relationships: A View from Threadneedle Street / C. Goodhart // Papers in Monetary Economics, 1975. – Vol. 1.
289. Harnessing the Power of Connectivity [Electronic resource]. – Mode of access : www.huawei.com/minisite/gci/files/gci_2017_whitepaper_en.pdf?v=20170421.
290. Holbrook T. Homo economus? Economic information and economic voting / T. Holbrook, J.C. Garand // Political Research Quarterly 49 (2), 351-375.
291. IAOP : The Global Outsourcing 100 [Electronic resource] – Mode of access : <https://www.iaop.org/GlobalOutsourcing100>
292. Information and Communication Technology Diffusion Index [Electronic resource]. – Mode of access : http://unctad.org/en/docs/iteipc20065_en.pdf.
293. Internet World Stats: Usage and Population Statistics. March 31, 2017. URL: <http://www.internetworldstats.com>

294. IT Industry outlook 2016 / Research report [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.comptia.org/resources/it-industry-outlook-2016-final>)

295. KEI and KI Indexes (KAM 2012). Knowledge for Development [Electronic resource] // World Bank. – Mode of access : http://info.worldbank.org/etools/kam2/kam_page5.asp.

296. Kevin K. New Rules for the New Economy [Electronic resource] / K. Kevin // WIRED September, 1997. – Mode of access : www.wired.com/wired/0.09/newrules.html.

297. Kinder D. R. Economics and politics in the 1984 / D. R. Kinder, G. S. Adams, P. W. Gronke // American presidential election American Journal of Political Science.- 1999. – № 33 – P. 491–515.

298. Klodt H. The Essence of the New Economy / H. Klodt. – Kiel : Kiel Discussion, Kiel Institute for World Economics, 2001. – 375 p.

299. Knorr-Cetina K. The Manufacture of Knowledge. An Essay on the Constructivist and Contextual Nature of Science / K. Knorr-Cetina Oxford, 1981. – 189 p.

300. Leamer E. Let's Take the Con Out of Econometrics / E. Leamer // American Economic Review.- 1993. – 73(1).- P. 31–43.

301. Lipsey R. Transformative Technologies in the Past Present and Future: Implications for the U.S. Economy and U.S Economic Policy / R. Lipsey. – ITIF Breakfast Forum. – July, 2007. – 40 p.

302. Mayer-Schönberger V. Reinventing Capitalism in the Age of Big Data / V. Mayer-Schönberger, T. Ramge. – New York: Basic Books, 2018. – 288 pp.

303. Mesenbourg T. L. Measuring the Digital Economy / T. L. Mesenbourg // U.S. Bureau of the Census. – 2001. [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.census.gov/econ/estats/papers/umdigital.pdf>.

304. Measuring the information society 2016 [Electronic resource]. – Mode of access : www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2016/#idi2016rank-tab.

305. Monitoring the digital divide ... and beyond 2016 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.orbicom.ca/projects/ddi2002/2003_dd_pdf_en.pdf.
306. Negroponte N. Being Digital / N. Negroponte. – NY : Knopf, 1995. – 256 p.
307. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance / D. North // Cambridge, UK : Cambridge University Press, 1990. – VIII, 152 p.
308. Pareto V. La Courbe de la Repartition de la Richesse (Originally published in 1896) / V. Pareto. Geneva: Librairie Droz., 1965. – P. 1–5.
309. Perez C. Structural change and the assimilation of new technologies in the economic and social system / C. Perez // Futures, 15 (5), 1986. – P. 357–375.
310. Poushter J. Smartphone Ownership and Internet Usage Continues to Climb in Emerging Economies [Electronic resource] // Pew research center – Mode of access : <http://www.pewglobal.org/2016/02/22/smartphone-ownership-and-internet-usage-continues-to-climb-in-emerging-economies/>.
311. Professional ranking of world universities – MINES ParisTech [Electronic resource]. – Mode of access : www.mines-paristech.eu/...us/Rankings/professional-ranking/.
312. Raan AFJ. Fatal attraction: Conceptual and methodological problems in the ranking of universities by bibliometric methods / AFJ Van Raan Scientometrics // Scientometrics, 2005. – 62 (1). – P. 133–143.
313. Raan AFJ. Challenges in Ranking Universities/ Invited paper for the First International Conference on World Class Universities / AFJ Van Raan Scientometrics // Shanghai Jaio Tong University, Shanghai, June 16-18.
314. Ranking Web of Universities. July New Edition – Webometrics2018 [Electronic resource]. – Mode of access : www.webometrics.info/en/current_edition.
315. Reporting requirements for credit rating agencies (CRAs) on fees charged by CRAs to their clients. – Regulation. European Commission [Electronic resource]. – Mode of access : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:JOL_2015_002_R_0001.

316. Reporting requirements to CRAs for the European Rating Platform. – Regulation. European Commission [Electronic resource]. – Mode of access : http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:JOL_2015_002_R_0002.
317. Robertson R. The twofold process of the particularization of the universal and the universalization of the particular / R. Robertson // *Globalization: Social Theory and Global Culture*, London, 1992. – P. 177–178.
318. Sciadas G. *Monitoring the Digital Divide... and Beyond* / George Sciadas. Montreal, Canada: Orbicom. – 2003. – 182 p.
319. Shapito C. *Information Rules: A Strategic Guide to the Network Economy* / C. Shapito, R. Varian. – Boston : HARVARD BUSINESS SCHOOL PRESS, 1998. – 352 p.
320. Smith D. N. *The History Behind Universities, League Tables and the Brand*. [Electronic resource] / D. N. Smith // *Global Opinion Survey. New Outlooks on Institutional Profiles*. February, 2010. Mode of access : [//science.thomsonreuters.com/m/pdfs/Global_Opinion_Survey.pdf](http://science.thomsonreuters.com/m/pdfs/Global_Opinion_Survey.pdf).
321. Spence M. *Market Signaling* / M. Spence . – Harvard University Press, 1974.
322. Stigler G. *The Economics of Information* / G. Stigler // *The Journal of Political Economy*, 1961. – Vol. 69. – P. 213–225.
323. Sundararajan A. *The Future of Work* [Electronic resource] / A. Sundararajan // *Finance & development*, June 2017. – Vol. 54. – № 2. – Mode of access : www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2017/06/pdf/sundararajan.pdf.
324. Tapscott D. *The Digital Economy Anniversary Edition: Rethinking Promise and Peril In the Age of Networked Intelligence* / D. Tapscott. – McGraw-Hill, 2014. – 448 p.
325. *The 2005 Information Society Index* [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.worldpaper.com/2005/june/1a.html>.

326. The 2018 IMD World Competitiveness Ranking One year change [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.imd.org/...2018/one-year-change-2-columns.pdf>.

327. The Concept of a “Digital Economy” [Electronic resource]. – Mode of access : <http://odec.org.uk/the-concept-of-a-digital-economy/>.

328. The Financial Times | Global Financial News [Electronic resource] – Mode of access : www.ft.com.

329. The Global Competitiveness Report 2018 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>.

330. The Global Information Technology Report 2016 [Electronic resource]. – Mode of access : www.weforum.org/reports/the-global-information-technology-report-2016.

331. The Global Information Technology Report 2015 ICTs for Inclusive Growth. [Electronic resource]. – Mode of access : www.weforum.org/docs/WEF_Global_IT_Report_2015.pdf.

332. The Global Innovation Index 2017. The Human Factor in Innovation [Electronic resource] / S. Dutta, B. Lanvin, S. Wunsch-Vincent Ed. // Cornell University; INSEAD; WIPO. – Mode of access : www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII-2017-v5.pdf.

333. The Networked Readiness Index 2016 [Electronic resource] // World Economic Forum, 2016. – Mode of access : http://www3.weforum.org/docs/GITR/2016/GITR_OverallRanking_2016.pdf.

334. The Web and Rising Global Inequality [Electronic resource]. – Mode of access : thewebindex.org/report.

335. The World Higher Education Database [Electronic resource]. – Mode of access : whed.net/home.php.

336. TOP 100 Global Innovators Report [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.isover.ua/news/top-100-global-innovator>.

337. Ukraine | Ranking Web of Universities - Webometrics [Electronic resource].
– Mode of access : www.webometrics.info/en/Europe/Ukraine%20.
338. UN E-Government Survey 2018 – the United Nations [Electronic resource].
– Mode of access : <https://publicadministration.un.org/.../UN-E-Government-Survey-2018...>
339. United States Securities and Exchange Commission, Proposed Rules for Nationally Recognized Statistical Rating Organizations [Electronic resource]. – Mode of access : www.sec.gov/rules/proposed/2008/34-57967.pdf.
340. UNIVERSITAS 21 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://universitas21.com/.../u21.../u21-rankings/u21-ranking...>
341. University Rankings | Top Universities [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.topuniversities.com/university-rankings>.
342. Valaskivi K. Cool nations: Media and the social imaginary of the Branded Country [Electronic resource] / K. Valaskivi // European Journal of Communication, 2016. – Mode of access : www.researchgate.net/.../306206482_Cool_nations_M...
343. Williamson O. The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting / O. Williamson. – The Free Press, New York, USA. 1985. – 450 p.
344. World internet usage and population statistics – march 31, 2017 [Electronic resource]. – Mode of access : www.internetworldstats.com.
345. Woo Yee. Nation branding: A case study of Singapore [Electronic resource] // UNLV Theses, Dissertations, Professional Papers, and Capstones, 2009. – Mode of access : <https://digitalscholarship.unlv.edu/thesesdissertations/712>.
346. Zukin S. Structures of capital: The social organization of the economy Cambridge [England] / S. Zukin, P. DiMaggio. – Cambridge University Press, 1990. – 461 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Рейтинг країн за індексом цифрового доступу (DAI) 2006 р.

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Швеція	0.85
2	Данія	0.83
3	Ісландія	0.82
4	Південна Корея	0.82
5	Норвегія	0.79
6	Нідерланди	0.79
7	Гонконг	0.79
8	Фінляндія	0.79
9	Японія	0.79
10	США	0.78
11	Люксембург	0.78
12	Великобританія	0.77
13	Тайвань	0.76
14	Швейцарія	0.75
15	Сінгапур	0.75
16	Канада	0.75
17	Австрія	0.75
18	Німеччина	0.74
...		
89	Україна	0.43
...		
178	Нігер	0.04

Джерело: [277]

Додаток Б

Таблиця Б.1

Рейтинг країн за індексом цифрових можливостей (DOI) 2006 р.

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Південна Корея	0.80
2	Японія	0.77
3	Данія	0.76
4	Ісландія	0.74
5	Гонконг	0.72
6	Швеція	0.71
7	Великобританія	0.71
8	Норвегія	0.70
9	Нідерланди	0.70
10	Тайвань	0.69
11	Канада	0.69
12	Макао	0.69
13	Австрія	0.69
14	Ізраїль	0.69
15	Швейцарія	0.69
16	Сінгапур	0.69
17	Фінляндія	0.67
18	Люксембург	0.67
	Німеччина	0.66
20	США	0.66
...		
93	Україна	0.41
...		

Джерело: [279]

Додаток В

Таблиця В.1

Країни ЄС з найбільш розвинутими цифровими економіками (DESI) 2017 р.

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Данія	0.71
2	Фінляндія	0.68
3	Швеція	0.67
4	Нідерланди	0.67
5	Люксембург	0.61
6	Бельгія	0.61
7	Великобританія	0.60
8	Ірландія	0.59
9	Естонія	0.58
10	Австрія	0.57
	<i>Середні індекси по Євросоюзу</i>	<i>0.52</i>

Джерело: [278]

Додаток Г

Таблиця Г.1

Рейтинг країн-лідерів за індексом інформаційного суспільства (ISI) 2005 р.

Рейтинг	Країна
1	Данія
2	Швеція
3	США
4	Швейцарія
5	Канада
6	Нідерланди
7	Фінляндія
8	Корея
9	Норвегія
10	Великобританія
11	Гонконг
12	Австралія
13	Сінгапур
14	Австрія
15	Німеччина
16	Бельгія
17	Нова Зеландія
18	Японія
19	Франція
20	Тайвань
...	

Джерело: [325]

Додаток Д

Таблиця Д.1

Рейтинг країн за розвитком інформаційно-комунікаційних технологій 2017 р.

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Ісландія	8.98
2	Південна Корея	8.85
3	Швейцарія	8.74
4	Данія	8.71
5	Великобританія	8.65
6	Гонконг	8.61
7	Нідерланди	8.49
8	Норвегія	8.47
9	Люксембург	8.47
10	Японія	8.43
11	Швеція	8.41
12	Німеччина	8.39
13	Нова Зеландія	8.33
14	Австралія	8.24
15	Франція	8.24
16	Сполучені Штати Америки	8.18
17	Естонія	8.14
18	Сингапур	8.05
19	Монако	8.05
20	Ірландія	8.02
21	Австрія	8.02
22	Фінляндія	7.88
23	Ізраїль	7.88
24	Мальта	7.86
25	Бельгія	7.81
26	Макао	7.80
27	Іспанія	7.79
28	Кіпр	7.77
29	Канада	7.77
...	...	...
78	Таїланд	5.68
79	Україна	5.62
80	Китай	5.60
...	...	...
175	Центрально-Африканська Республіка	1.04

Джерело: [75]

Додаток Е

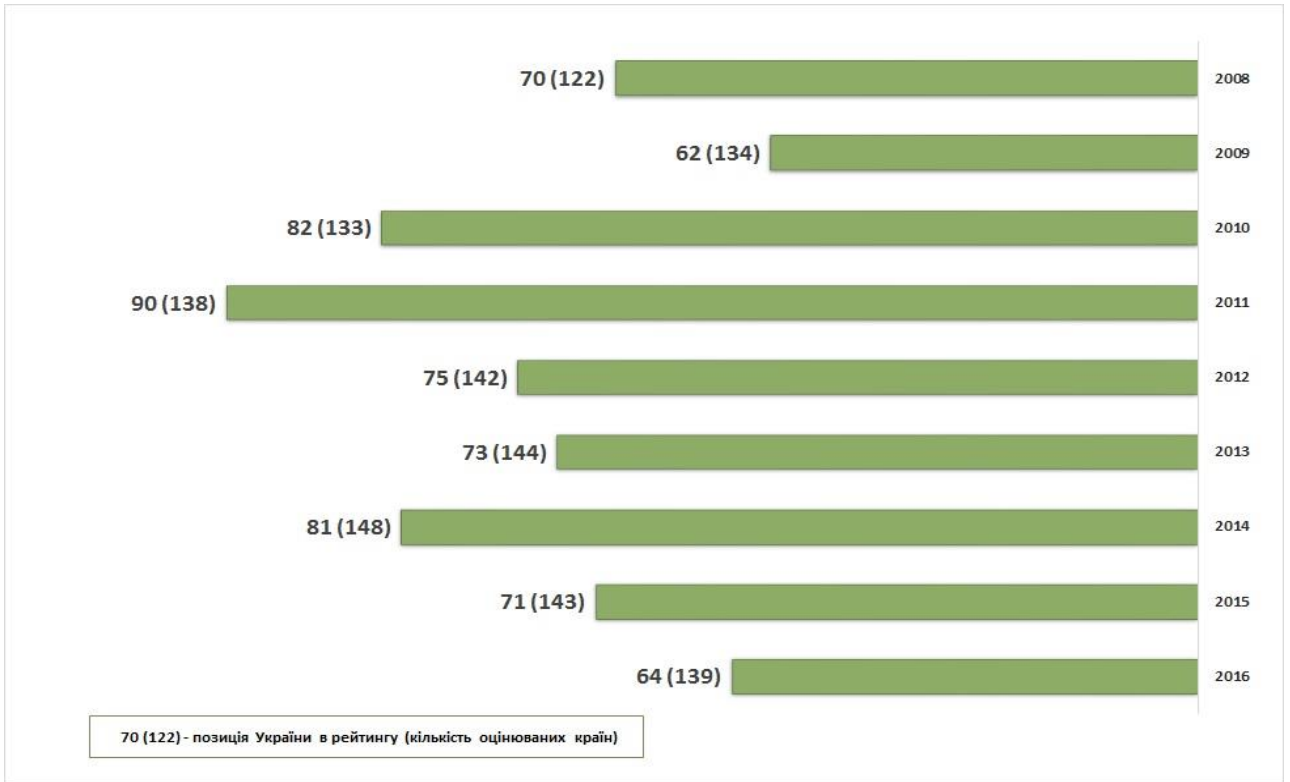

Рис. Е.1. Місце України в рейтингу мережевої готовності 2008-2016 рр.

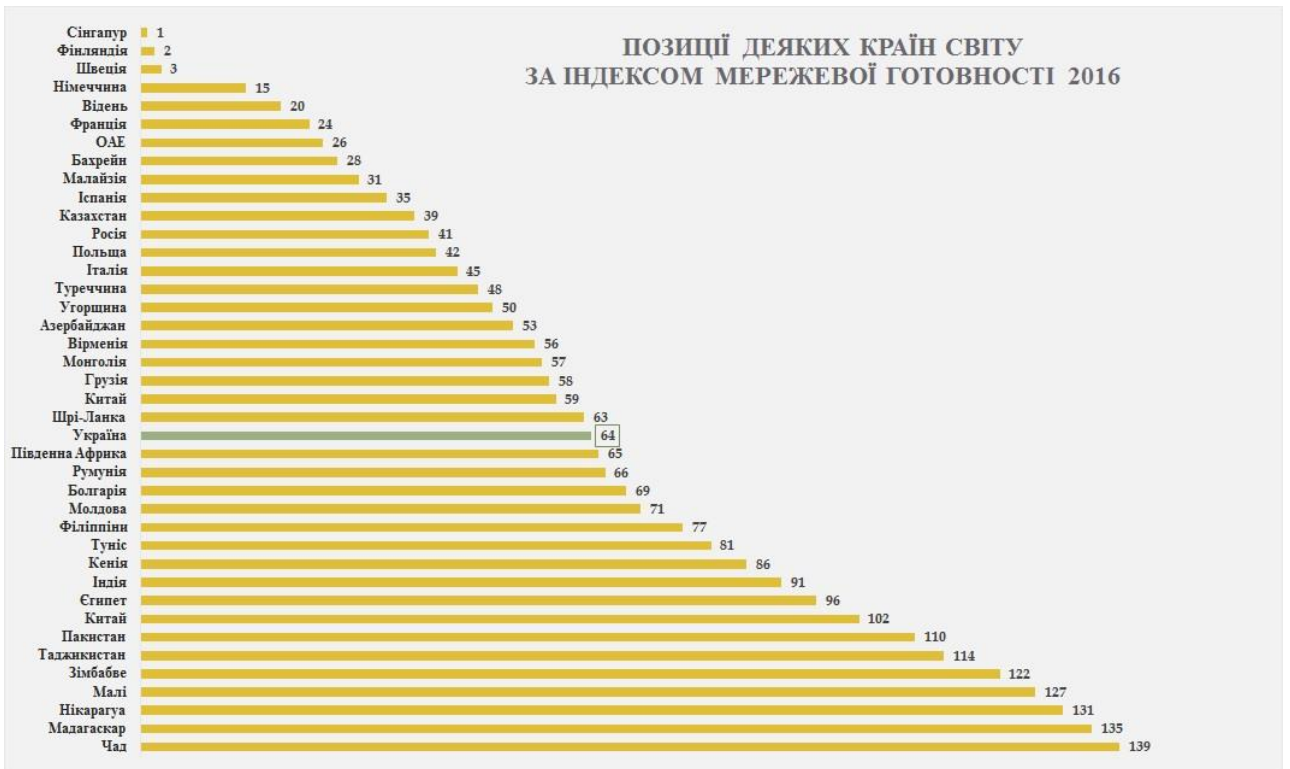

Рис. Е.2. Позиції країн світу в рейтингу мережевої готовності 2016 р. [333]

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Рейтинг розвитку електронного урядування (EGDI 2018)

Рейтинг	Країна	Величина індексу
1	Данія	0.92
2	Австралія	0.91
3	Південна Корея	0,90
4	Великобританія	0,90
5	Швеція	0.89
6	Фінляндія	0.88
7	Сінгапур	0.88
8	Нова Зеландія	0.88
9	Франція	0.88
10	Японія	0.88
11	США	0.88
12	Німеччина	0.88
13	Нідерланди	0.88
14	Норвегія	0.86
15	Швеція	0.85
16	Естонія	0.85
17	Іспанія	0.84
18	Люксембург	0.83
19	Ісландія	0.83
...		...
82	Україна	0.62
...	...	...

Джерело: [281]

Додаток К

Таблиця К.1
Позиції України в рейтингу глобальної конкурентоспроможності (2015-2017 pp.)

ІНДЕКС ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ	2015-2016	2016-2017	2017-2018		ТРЕНД ЗА ІНДЕКСОМ (10 останніх досліджень)
	(140 країн)	(138 країн)	(137 країн)		
	місце в рейтингу			значення індексу*	
	79	85	81	4,1	
ОСНОВНІ ВИМОГИ	101	102	96	4,2	
ІНСТИТУЦІЇ	130	129	118	3,2	
ІНФРАСТРУКТУРА	69	75	78	3,9	
МАКРОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ	134	128	121	3,5	
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ТА ПОЧАТКОВА ОСВІТА	45	54	53	6,0	
ПІДСИЛЮЮЧІ ПРОДУКТИВНОСТІ	65	74	70	4,1	
ВИЩА ОСВІТА І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА	34	33	35	5,1	
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ТОВАРІВ	106	108	101	4,0	
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ПРАЦІ	56	73	86	4,0	
РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ	121	130	120	3,1	
ТЕХНОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ	86	85	81	3,8	
РОЗМІР РИНКУ	45	47	47	4,5	
ІННОВАЦІЇ ТА ФАКТОРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	72	73	77	3,5	
ВІДПОВІДНІСТЬ БІЗНЕСУ СУЧАСНИМ ВИМОГАМ	91	98	90	3,7	
ІННОВАЦІЇ	54	52	61	3,4	

*/ індекс оцінюється за шкалою від 0 до 7, більше значення якого є кращим

Таблиця К.2
Позиції України в рейтингу глобальної конкурентоспроможності за складовими

Індекс глобальної конкурентоспроможності (позиції України за основними складовими)	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018
	(144 країни)	(140 країн)	(138 країн)	(137 країн)
	76	79	85	81
Основні вимоги	87	101	102	96
ІНСТИТУЦІЇ	130	130	129	118
Державні установи	131	130	132	117
-право власності	135	131	130	128
-етика і корупція	120	107	109	106
-зловживання впливом	131	125	127	129
-безпека	124	132	123	106
Приватні установи	120	110	123	109
-корпоративна етика	98	76	106	102
-підзвітність	127	130	130	111
ІНФРАСТРУКТУРА	68	69	75	78
Транспорта інфраструктура	88	91	91	87
-якість усієї інфраструктури	75	82	88	88
-якість доріг	139	132	134	130
-якість залізничної інфраструктури	25	28	34	37
-якість портової інфраструктури	107	108	96	93
-якість інфраструктури повітряного транспорту	99	97	103	92
Електрика і телефонна інфраструктура	51	54	62	68
-якість постачання електроенергії	69	75	86	85
-кількість абонентів мобільного зв'язку/ 100 жителів	33	32	26	37
-кількість абонентів фіксованого зв'язку/ 100 жителів	45	44	47	51
МАКРОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ	105	134	128	121
Баланс державного бюджету, % від ВВП	99	104	25	53
Валові національні заощадження, % від ВВП	134	124	99	88
Інфляція, зміна за рік у %	75	134	136	129
Державний борг, % від ВВП	66	110	113	112
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ТА ПОЧАТКОВА ОСВІТА	43	45	54	53
Охорона здоров'я	82	82	83	84
-рівень захворюваності на туберкульоз / на 100 000 жителів	90	88	91	92
-поширеність ВІЛ, % дорослого населення	106	104	111	104
-дитяча смертність / 1000 новонароджених	54	53	51	50
-очікувана тривалість життя	88	87	92	92
Початкова освіта	32	34	50	43
-якість початкової освіти	40	45	51	42
-зарахування до початкової освіти	31	33	57	62

Джерело: [170]

Додаток Л

Таблиця Л.1

**Рейтинг конкурентоспроможності країн світу 2017
(The IMD World Competitiveness Yearbook 2017)**

КРАЇНА	РЕЙТИНГ
Гонконг	1
Швейцарія	2
Сінгапур	3
Сполучені Штати Америки	4
Нідерланди	5
Ірландія	6
Данія	7
Люксембург	8
Швеція ...	9
Норвегія...	11
Німеччина ...	13
Фінляндія ...	15
Великобританія	19
Ісландія ...	20
Японія ...	26
Південна Корея...	29
Україна ...	60

Джерело: [188]

Додаток М

Таблиця М.1

Рейтинг країн світу за індексом інновацій 2017

РЕЙТ ИНГ	КРАЇНА	ІНДЕ КС
1	Швейцарія	67.69
2	Швеція	63.82
3	Нідерланди	63.36
4	Сполучені Штати Америки	61.40
5	Великобританія	60.89
6	Данія	58.70
7	Сінгапур	58.69
8	Фінляндія	58.49
9	Німеччина	58.39
10	Ірландія	58.13
11	Південна Корея	57.70
12	Люксембург	56.40
13	Ісландія	55.76
14	Японія ...	54.72
16	Гонконг ...	53.88
19 ...	Норвегія ...	53.14 ...
50	Україна ...	37.62 ...

Джерело: [32]

Додаток Н

Таблиця Н.1

Рейтинг національних систем вищої освіти

РЕЙТИНГ	КРАЇНА	ІНДЕКС
1	США	100
2	Швейцарія	86.9
3	Великобританія	85.5
4	Данія	83.5
5	Швеція	83.4
6	Сінгапур	80.8
7	Канада	80.2
8	Нідерланди	80.0
9	Фінляндія	79.9
10 ...	Австралія ...	79.6 ...
13	Норвегія	73.9
14 ...	Гонконг	73.7
16 ...	Німеччина ...	68.8 ...
19	Ірландія	66.7
20 ...	Японія ...	63.2 ...
36 ...	Україна ...	47.7

Джерело: [186]

Додаток П

Таблиця П.1

Рейтинг ефективності національних систем освіти

РЕЙТИНГ	КРАЇНА	ІНДЕКС
1	США	100
2	Швейцарія	87.2
3	Данія	84.2
4	Великобританія	84.8
5	Швеція	82.2
6	Фінляндія	82.0
7	Нідерланди	81.6
8	Сінгапур	80.6
9	Канада	79.6
10	Австралія	77.6
11	Бельгія	75.7
12	Норвегія	75.3
...	...	...
19	Ірландія	65.2
20	Японія	64.2
...	...	...
23	Південна Корея	59.7
...	...	...
42	Україна	42.1
...	...	...

Джерело: [190]

Додаток Р

Таблиця Р.1

Індекс економіки знань та індекс знань (KEI and KI Indexes 2012)

РЕЙТИНГ	КРАЇНА	ІНДЕКС ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ	ІНДЕКС ЗНАНЬ
1	Швеція	9.43	9.38
2	Фінляндія	9.33	9.22
3	Данія	9.16	9.00
4	Нідерланди	9.11	9.22
5	Норвегія...	9.11	8.99
8	Німеччина	8.90	8.83
9	Австралія	8.88	8.98
10	Швейцарія	8.87	8.65
11	Ірландія	8.86	8.73
12	США...	8.77	8.89
14	Великобританія ...	8.76	8.61
16	Ісландія...	8.62	8.54
18	Гонконг...	8.52	8.17
20	Люксембург...	8.37	8.01
22	Японія	8.28	8.53
23	Сінгапур...	8.26	7.79
29	Південна Корея...	7.97	8.65
56	Україна...	5.73	6.33

Джерело: [76]

Додаток С

Рейтинг розвинутих економік за індексом інклюзивного розвитку 2018 р.

1. Норвегія
2. Ісландія
3. Люксембург
4. Швейцарія
5. Данія
6. Швеція
7. Нідерланди
8. Ірландія
9. Австралія
10. Австрія
11. Фінляндія
12. Німеччина
- ...
16. Південна Корея
- ...
21. Великобританія
22. Естонія
23. США
24. Японія
- ...
29. Греція

Рейтинг економік, що розвиваються, за індексом інклюзивного розвитку 2018 р.

1. Литва
2. Угорщина
3. Азербайджан
4. Латвія
5. Польща
6. Панама
7. Хорватія
8. Уругвай
9. Чилі
10. Румунія
11. Болгарія

...

49. Україна

Джерело: [219]

Додаток Т

Таблиця Т.1

Times Higher Education: THE World University Rankings 2017–2018

РЕЙТ ИНГ	УНІВЕРСИТЕТ		КРАЇНА
1	University of Oxford	Оксфордський Університет	Великобританія
2	University of Cambridge	Кембриджський Університет	Великобританія
3	California Institute of Technology	Калифорнійський Технологічний інститут	США
3	Stanford University	Стенфордський Університет	США
5	Massachusetts Institute of Technology	Масачусетський Технологічний інститут	США
6	Harvard University	Гарвардський Університет	США
7	Princeton University	Принстонський Університет	США
8	Imperial College London	Імперський Коледж Лондона	Великобританія
9	University of Chicago	Університет Чикаго	США
10	ETH Zurich — Swiss Federal Institute of Technology Zurich	Швейцарський федеральний технологічний інститут Цюриха	Швейцарія
10	University of Pennsylvania	Університет Пенсильванії	США

Джерело: [184]

Додаток У

Таблиця У.1

Рейтинг найкращих університетів світу ARWU

Рейтинг у світі	Заклад	Балл	Індекс нагород випусників	Індекс нагород викладачів	Індекс цитування	Публікації, Природн. науки	Публікації, Соціал. науки	Індекс на 1 співробітника
1	<u>Гарвардський Університет</u>	100	100	100	100	100	100	79,5
2	<u>Стенфордський Університет</u>	76,5	44,5	88,5	87,3	74,4	73,7	56,8
3	<u>Кембриджський університет</u>	70,9	81,4	95,4	54,6	57,3	69,8	59,1
4	<u>MIT</u>	70,4	68,7	82,3	56,7	72,4	63,5	70,8
5	<u>University of California Berkeley</u>	69,1	64,4	78,4	63,6	68,1	66,7	58,7
6	<u>Принстонський Університет</u>	61,1	54,4	97,9	47,6	46,6	43,3	73,52
7	<u>Оксфордський університет</u>	60,1	50,8	54,2	62,7	52,5	75,8	47,2
8	<u>Колумбійський Університет</u>	58,8	62,8	65,1	50	53,8	70,3	34,3
9	<u>Каліфорнійський технологічний інститут</u>	57,3	50,5	65,8	39,3	56	44	100
10	<u>Чиказький Університет</u>	53,9	59,2	85,1	36,2	41,1	50,3	43,1
11	<u>Йельський університет</u>	52,8	47,1	49,7	48,8	57,1	61	37,2
12	<u>University of California, Los Angeles</u>	52,5	29,2	46,4	63,6	44,9	70,9	33,6
13	<u>Вашингтонський університет</u>	50,3	20,9	37,4	56,7	51,2	74,3	32,7
14	<u>Корнельський університет</u>	49,6	43,1	49,1	43,6	46,1	61,1	42,6
15	<u>University of California, San Diego</u>	49,5	19	35,1	58,8	56,4	63,7	38,3

Джерело: [240]

Додаток Ф

Таблиця Ф.1

Рейтинг найкращих університетів світу QS

Рейтинг у світі	Заклад	Бал	Академіч. репутація	Індекс цитування на викладача	Репутація серед роботодавців	Співвідношення Студент/ викладач	% іноземних викладачів	% іноземних студентів
1	MIT	100	100	99,9	100	100	100	96,1
2	Стенфордський Університет	98,7	100	99,4	100	100	99,6	72,7
3	Гарвардський Університет	98,4	100	99,9	100	98,3	96,5	75,2
4	Каліфорнійський технологічний інститут	97,7	99,5	100	85,4	100	93,4	89,2
5	Кембриджський університет	95,6	100	78,3	100	100	97,4	97,7
6	Оксфордський університет	95,3	100	76,3	100	100	98,6	98,5
7	UCL Університетський коледж Лондона, Лондонський університет	94,6	99,7	74,7	99,5	99,1	96,6	100
8	Імперський коледж Лондона	93,7	99,4	68,7	100	100	100	100
9	Чиказький Університет	93,5	99,9	85,9	92,9	96,5	71,9	79,8
10	ETH Zurich	93,3	99,6	98,7	99,4	68,2	100	98,8
11	Nanyang Technological University, Singapore	92,2	93,9	83,3	96,6	93,6	100	88,2
12	Ecole Polytechnique Federale de Lausanne	91,2	83	99,2	95,5	92	100	100
13	Принстонський Університет	91	100	100	97,3	70,9	67,4	70,8
14	Корнельський університет	90,7	99,6	96,2	93,7	67,4	92,2	79,2
15	National University of Singapore (NUS)	90,5	100	66,2	99,9	88,8	100	86,1

Джерело [183]

Додаток X

Таблиця X.1

**Розподіл ТОП-100 компаній глобальних інноваторів за країнами,
(2015 і 2016 рр).**

№ з/п	Країна	Кількість компаній інноваторів	
		2016 р.	2015 р.
1	США	39	35
2	Японія	34	40
3	Франція	10	10
4	Німеччина	4	4
5	Півд. Корея	3	3
6	Швейцарія	3	3
7	Нідерланди	2	1
8	Китай	1	0
9	Фінляндія	1	0
10	Ірландія	1	0
11	Швеція	1	1
12	Тайвань	1	1

Джерело: [336]

Додаток Ц

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

імені В. Н. КАРАЗІНА

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, факс +38 057 705-02-41, тел. +38 057 705-12-47, +38 057 707-52-31,
E-mail: univer@karazin.ua, код ЄДРПОУ 02071205

19.12.2018 № 0202-111
на № _____

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Висновки, пропозиції та теоретичні положення дисертації Глушач Юлії Станіславівни «РЕЙТИНГУВАННЯ В ІНСТИТУЦІЙНОМУ МЕХАНІЗМІ ГОСПОДАРСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ», подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки, впроваджені у навчальний процес економічного факультету, зокрема при викладанні курсів таких дисциплін:

- **«Інституційна економіка»**. Теми: «Інституційні системи»; «Інституційні механізми перехідних процесів в економіці»; «Інституційні трактування глобалізації світової економіки»; «Інституційна система сучасної України: загальне та особливе»; «Моделі поведінки людини в інституційній економіці». (Стосується наступних аспектів дисертаційного дослідження: розкриття змісту рейтингу як інституту господарської системи, його функцій і місця в механізмі господарських трансформацій; еволюції процесу інституціоналізації рейтингування, зміни його організаційно-економічних форм; системи чинників унормування можливості маніпулювання вибором акторів напрямів господарського розвитку в процесі розробки і використання рейтингів);

Продовж. додатку Ц

- **«Економічна компаративістика».** Теми: «Параметри порівняння економічних систем»; «Порівняльний аналіз трансформаційних соціально-економічних систем» (Стосується наступних аспектів дисертаційного дослідження: узагальнення класифікацій рейтингів та їх полісистеми; розкриття рейтингу як консолідуючого і унормовуючого інструменту для порівняння і аналізу співвідношень економічних систем у трансформаційній економіці).
- **«Макроекономіка».** Тема: «Вимір результатів економічної діяльності» (Стосується наступних аспектів дослідження: використання рейтингів в якості інструменту узагальнення і консолідації інформації в умовах невизначеності для оцінки результатів економічної діяльності).

Застосування в навчальному процесі економічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна матеріалів дисертаційного дослідження Глушач Юлії Станіславівни надало можливість поглибити теоретико-методичні основи перелічених дисциплін і, як результат, - підвищити якість підготовки фахівців з економічних спеціальностей.

Начальник управління якості освіти
Харківського національного
університету імені В.Н.Каразіна

 к. п. н., доц. Іваненко Л.О.

Додаток Ш

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «КВІНТАМЕД»
Україна, 61058, м. Харків, вул. Сумська, буд. 53
Тел.: 0-800-202-008
E-mail: info@quintamed.ua

До спеціалізованої вченої ради Д64.051.01
у Харківському національному університеті
імені В.Н. Каразіна

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри економічної теорії та економічних методів управління
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Глушач Юлії Станіславівни

на тему: «Рейтингування в інституційному механізмі господарських трансформацій»

Ознайомившись із науково-практичними результатами дисертаційної роботи Глушач Юлії Станіславівни, працівники ТОВ «КВІНТАМЕД» дійшли висновків про доцільність їх використання в управлінській діяльності підприємства в сфері логістики та стратегічного планування.

Аналіз результатів «Рейтингу найбільш привабливих регіонів України з точки зору ведення бізнесу» та «Рейтингу інвестиційної привабливості регіонів країни» використовується підприємством для економічного обґрунтування просування товарів та послуг на нові ринки, перспектив диверсифікації видів діяльності компанії та реалізації інвестиційних проектів.

В практиці аналітичної роботи ТОВ «КВІНТАМЕД» науково-методичний підхід до рейтингів як до інструменту, що унормовує та консолідує інформацію для оцінки економічних пріоритетів подальшого розвитку підприємства, дозволить врахувати чинники їх маніпулятивного потенціалу, обумовленого аналітико-експертною складовою процесу рейтингування, а використання запропонованих класифікацій рейтингів - зменшити невизначеність та ускладнення, спричинені розв'язанням глобальної індустрії рейтингів у сучасному світі.

Директор ТОВ «КВІНТАМЕД»

/Бородай А.В./

г. Харьков, ул. Сумская, д. 53
E-mail: info@quintamed.com.ua
http://quintamed.com.ua

Додаток Ю

УКРАЇНА
місто Харків
Товариство з обмеженою
відповідальністю підприємство
«ИСТА-ПЛЮС»
№ 30290495

Товариство з обмеженою відповідальністю підприємство «Иста-Плюс»
Україна, м. Харків, вул. Біологічна, 2
Тел. (057)733-01-21

м. Харків: _____
№ 25 від «15» 12 2018 р.
на № _____ від « » _____ 20   р.

До спеціалізованої вченої ради Д 64.051.01
у Харківському національному університеті
імені В.Н.Каразіна

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри економічної теорії та економічних методів управління
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Глушач Юлії Станіславівни

на тему: « Рейтингування в інституційному механізмі господарських трансформацій»

Результати, висновки та пропозиції наукового дослідження Глушач Юлії Станіславівни за темою «Рейтингування в інституційному механізмі господарських трансформацій» використовуються ТОВ «ИСТА - ПЛЮС» стосовно методів та механізмів залучення рейтингової інформації в управлінську діяльність підприємства як засоба оцінки порівняльного потенціалу розвитку, технологій залучення інвестицій та інструменту для визначення пріоритетних напрямів фінансування певних проектів і видів діяльності.

В практику аналітичної діяльності ТОВ «ИСТА - ПЛЮС» залучено дослідження результатів рейтингів конкурентостроможності, інвестиційної ефективності та привабливості ведення бізнесу в якості ефективного інструменту при прийнятті економічно-обґрунтованих управлінських рішень щодо просування товарів та послуг на нові ринки, інвестиційної та інноваційної політики та стратегії подальшого розвитку.

Директор _____

Мартиненко О.М.

Додаток Я

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

• Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Глушач Ю. С. Методологічні аспекти рейтингових систем оцінки конкурентоспроможності країн та аналіз їх результатів / Ю. С. Глушач // Вісник НТУ «ХП». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва – Х. : НТУ «ХП». – 2016. – № 28 (1200). – С. 55–61.

2. Глушач Ю. С. Цифрова економіка: контроверсійність змісту і впливу на господарський розвиток / Г. М. Коломієць, Ю. С. Глушач, // Бізнес Інформ. – 2017. – №7. – С. 137–143. Особисто дисертантом запропоновано підходи щодо тлумачення цифрової економіки, висвітлено суперечності можливих результатів її функціонування та визначено практичне значення рейтингів в оцінках її розвитку. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

3. Глушач Ю.С. Рейтинг як інститут цифрової економіки / Ю.С. Глушач // Інвестиції: практика та досвід – 2018. – № 18 – С. 42–47. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

4. Глушач Ю.С. Еволюція інституту рейтингування в механізмі господарських трансформацій / Г.М. Коломієць, Ю.С. Глушач // Проблеми економіки. – 2018. – № 3. – С. 165-170. Особисто дисертантом виокремлені дескриптори та етапи інституціоналізації рейтингування в процесі господарських трансформацій; визначені похідні функції рейтингів як засобу зниження інформаційної асиметрії та трансакційних витрат. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

5. Глушач Ю.С. Рейтингування країн в глобальному економічному світі / Ю.С. Глушач // Бізнес Інформ. – 2018. – № 9 – С. 13-18. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus)

6. Глушач Ю. С. Амбівалентність рейтингування в умовах сучасних господарських трансформацій / Г. М. Коломієць, Ю. С. Глушач, // Бізнес Інформ. – 2018. – № 11 – С.34-41. Особисто дисертантом з'ясовано амбівалентність впливу рейтингування на процес господарських трансформацій; доповнено класифікацію глобальних рейтингів сучасного господарства та запропоновано систематизацію їх в полісистему; виокремлено і систематизовано функції рейтингу; виявлено чинники маніпулятивного потенціалу рейтингів. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus).

• Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації (тези доповідей) :

7. Глушач Ю. С. Вплив інституту рейтингування на прийняття рішення в новітній економіці // Українська наука: проблеми сьогодення та перспективи розвитку: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 29-30 липня 2016 р. / ГО «Інститут освітньої та молодіжної політики»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – Одеса : ГО «ІОМП», 2016. – С.49–51.

8. Глушач Ю. С. Міжнародні рейтинги як інструмент оцінки інтеграції країн у світовий простір // Актуальні питання економічних наук: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28-29 вересня 2018 року). – Херсон: «Молодий вчений», 2018. – С. 10–13.

9. Глушач Ю.С. Рейтингова оцінка як засіб підвищення інвестиційної привабливості регіону // Регіон-2018: стратегія оптимального розвитку: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м.Харків, 8–10 листопада 2018 р. – С.75-80.

10. Глушач Ю.С. Інститут рейтингування в оціночній діяльності трансформаційних процесів //Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Ужгород, 16 листопада 2018 р. – С.393-396.